

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών

Επιβλέπων:

Επίκουρος Καθηγητής Φαραντούρης Νικόλαος

Θέμα Διπλωματικής Εργασίας:

« Ενεργειακή Ασφάλεια και διαφοροποίηση των πηγών ενέργειας. Το καθεστώς της Ανατολικής Μεσογείου. »

Ονοματεπώνυμο Φοιτήτριας: Κλεονίκη Σίσκα

Αριθμός Μητρώου: ΜΘ/08030

Πειραιάς, Νοέμβριος 2011

Περιεχόμενα:

Περίληψη.....	3
Κεφάλαιο Πρώτο - Εισαγωγή και Μεθοδολογία.....	4
1.1. Εισαγωγή.....	4
1.2. Μεθοδολογία.....	5
Κεφάλαιο Δεύτερο - Η σημασία της ενεργειακής ασφάλειας.....	5
2.1 Η έννοια της ενεργειακής ασφάλειας.....	5
2.2. Η ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού.....	7
2.3. Η Ενεργειακή Κρίση.....	10
2.4. Η Ενεργειακή Πολιτική.....	11
2.5. Το ειδικό βάρος των συμβατικών πηγών ενέργειας στην Ανατολική Μεσόγειο.....	18
2.6. Η θεωρία της συνεργασίας και της αλληλεξάρτησης στο γεωπολιτικό παιχνίδι – Η σημασία του οικονομικού παράγοντα.....	21
2.7. Ο γεωγραφικός παράγοντας στην περιφερειακή συνεργασία και σύγκρουση.....	24
Κεφάλαιο Τρίτο - Το καθεστώς της Μεσογείου.....	29
3.1. Το πλαίσιο.....	29
3.2. Ο επιθετικός ρόλος της Τουρκίας.....	29
3.3. Η πολιτική του Ισραήλ.....	36
3.4. Τα συμφέροντα του Ισραήλ.....	37
3.5. Η στροφή του Ισραήλ στην «καθαρή» ενέργεια.....	39
3.6. Φυσικό Αέριο και ενεργειακοί προβληματισμοί της Κύπρου.....	41

3.7. Το τρίγωνο Κύπρου-Ισραήλ-Τουρκίας και οι εντάσεις ήπιας κλιμάκωση.....	45
3.8. Οι άξονες της ενεργειακής πολιτικής της Ελλάδας.....	46
3.9. Η συνεργασία Ελλάδας – Ισραήλ.....	49
3.10. Ελλάδα και ΑΟΖ: Αντιφάσεις και Προβλήματα.....	50
Κεφάλαιο Τέταρτο - Η οικονομική κρίση της Ελλάδας την καθιστά ευάλωτη στις προκλήσεις;	56
Κεφάλαιο Πέμπτο – Επίλογος και Συμπεράσματα	61
Βιβλιογραφία.....	63

Περίληψη

Η ενεργειακή πολιτική και η συνεργασία στο πεδίο αυτό αποτελούν μια από τις σημαντικότερες συνιστώσες γεωπολιτικής δράσης στον σύγχρονο κόσμο. Η διαμόρφωση μιας κοινής πολιτικής, ή τουλάχιστον οι προσπάθειες για τη συγκρότηση συμμαχιών σε περιφερειακό επίπεδο προσκρούουν στα επιμέρους εθνικά συμφέροντα των κρατών που εμπλέκονται σε αυτές.

Η Ανατολική Μεσόγειος και το πλέγμα συνεργασίας και σύγκρουσης που διαμορφώνεται στην περιοχή αποτελούν το αντικείμενο μελέτης μας. Σε αυτό το πλαίσιο θα επιχειρήσουμε να αναλύσουμε την ενεργειακή πολιτική της Τουρκίας, του Ισραήλ, της Ελλάδας και της Κύπρου, τις βάσεις συνεργασίας που αναπτύσσονται, τις δυσκολίες που υπάρχουν, το επίπεδο των σχέσεων, και γενικότερα το γεωπολιτικό παιχνίδι που παρατηρούμε.

Το συμπέρασμα στο οποίο θα οδηγηθούμε είναι απόλυτα συνυφασμένο με την γενικότερη γεωπολιτική σημασία της περιοχής ως ενεργειακού κόμβου, ιδιαίτερα σήμερα υπό την σκιά των εκρηκτικών εξελίξεων που διαδραματίζονται στην Βόρεια Αφρική και την Μέση Ανατολή, την ανατροπή καθεστώτων, την πολιτική αστάθεια, το κύμα βίας, τις ενδεχόμενες εθνοτικές συγκρούσεις. Παράλληλα, η οικονομική κρίση, ιδίως για την Ελλάδα, τείνει να την κάνει ευάλωτη σε εξωτερικές προκλήσεις και η διεθνής πολιτική που αναπτύσσει για να διαφυλάξει τα ενεργειακά της συμφέροντα εσχάτων δείχνει να μην έχει κάποιο συγκεκριμένο ορίζοντα και στοχοθεσία. Υπό αυτό το πρίσμα, οι συνεργασίες που επιχειρεί να αναπτύξει είναι ιδιαίτερης σημασίας, καθώς υπάρχει ο κίνδυνος ανατροπής των δεδομένων και των ισορροπιών στην περιοχή, τόσο εξαιτίας της δικής της αδυναμίας, όσο και των διαμορφωμένων πολιτικών των έτερων συμμετεχόντων που διαμορφώνουν το γεωπολιτικό κλίμα και τις εξελίξεις στην Ανατολική Μεσόγειο.

Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγουμε είναι ότι οι πιθανότητες μακρόπνοης συνεργασίας είναι σχεδόν ανέφικτες μεταξύ των τεσσάρων αυτών δρώντων, καθότι καθένας από αυτούς έχει τα δικά του γεωπολιτικά συμφέροντα, όπως επίσης και ότι το καθένα από τα τέσσερα κράτη διαθέτει διαφορετικό «ειδικό βάρος», το οποίο είτε ενισχύει είτε επιβαρύνει τη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής της κάθε χώρας.

Λέξεις-Κλειδιά: συνεργασία, σύγκρουση, ενέργεια, γεωπολιτική

Κεφάλαιο πρώτο – Εισαγωγή και Μεθοδολογία

1.1. Εισαγωγή

Η Τουρκία, το Ισραήλ, η Κύπρος και η Ελλάδα είναι τέσσερις χώρες που κάθε μία έχει το δικό της ιδιαίτερο γεωστρατηγικό και γεωπολιτικό βάρος. Η κάθε μία επίσης επιδιώκει την εξυπηρέτηση των δικών της συμφερόντων, ενώ παράλληλα επιδιώκουν συνεργασίες ισότιμης βάσης.

Οι παραδοσιακοί ενεργειακοί πόροι και οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας αποτελούν το αντικείμενο πάνω στο οποίο βασίζουμε την μελέτη μας για να καταδείξουμε τελικώς ότι η επίτευξη μακρόπνοης συνεργασίας μεταξύ των τεσσάρων κρατών είναι ανέφικτη, τουλάχιστον υπό το πρίσμα των τρέχουσων εξελίξεων.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, θα μιλήσουμε για την σημασία της ενεργειακής ασφάλειας, τη διαφοροποίηση των πηγών ενέργειας, όσο και των διαμετακομιστικών οδών, και θα αποδείξουμε πόσο αναγκαίες είναι για την επιβίωση της ενεργειακής ασφάλειας. Παράλληλα, θα αναπτύξουμε το θεωρητικό πλαίσιο της συνεργασίας και της σύγκρουσης και θα μελετήσουμε το εύρος εφαρμογής τους στην ενεργειακή πολιτική στο παρελθόν και στη σημερινή κατάσταση στην Ανατολική Μεσόγειο.

Στο τρίτο κεφάλαιο, θα μελετήσουμε το καθεστώς της Ανατολικής Μεσογείου και τις σχέσεις που αναπτύσσουν οι τέσσερις γεωπολιτικοί δρώντες, με ιδιαίτερη έμφαση στα ζητήματα που προκαλούν και δημιουργούν τις συγκρούσεις, όπως για παράδειγμα η διαμόρφωση και αξιοποίηση της Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης (εφεξής ΑΟΖ). Τόσο στην μελέτη και την εξόρυξη πετρελαίου και φυσικού αερίου, όσο και αναφορικά με τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, η ΑΟΖ αποτελεί ένα ζήτημα υψίστης σημασίας και γεωπολιτικών συγκρούσεων. Ο δε καθορισμός της αποτελεί σημείο αντιπαράθεσης μεταξύ των χωρών της περιοχής, και μέχρι σήμερα δεν έχει βρεθεί μια φόρμουλα αξιοποίησης της ΑΟΖ στη βάση του διεθνούς δικαίου της θάλασσας. Εξ' ου και οι συνεχείς αντιπαράθεσεις μεταξύ Τουρκίας, Κύπρου, Ισραήλ και Ελλάδας.

1.2. Μεθοδολογία

Προκειμένου να υποστηρίξουμε το βασικό μας συμπέρασμα, θα εισάγουμε τη μέθοδο της περιπτώσιολογικής ανάλυσης (case studies) για να συγκρίνουμε σε διμερές, αλλά και πολυμερές παράλληλα επίπεδο τις σχέσεις των τεσσάρων δρώντων. Στη βάση αυτής της μεθόδου και λογικής ευελπιστούμε να καταδείξουμε με σαφήνεια και να κωδικοποιήσουμε τα ζητήματα που προκύπτουν, να τα συγκρίνουμε με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία και τη βιβλιογραφία αναφορικά με τις επιδιώξεις των κρατών στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου.

Η μέθοδος της περιπτώσιολογικής ανάλυσης είναι μια μέθοδος ευρέως διαδεδομένη στις ακαδημαϊκές μελέτες και αποτελεί ένα αρκετά ασφαλές καταφύγιο ανάλυσης προκειμένου να αναδειχθούν όλες οι πλευρές και να μελετηθούν όλες οι μεταβλητές, ανεξάρτητες ή εξαρτημένες.

Κεφάλαιο Δεύτερο – Η σημασία της ενεργειακής ασφάλειας

2.1 Η έννοια της ενεργειακής ασφάλειας

Στη θεωρία των διεθνών σχέσεων, οι διάφορες εννοιολογικές προσεγγίσεις της ασφάλειας θα μπορούσαν να ταξινομηθούν σε δύο κατηγορίες. Η πρώτη, η «κλασσική» ή διαχρονική περιλαμβάνει προσεγγίσεις που θεωρούν ως κυρίαρχη παράμετρο της ασφάλειας τη στρατιωτική δύναμη και την επιβίωση του κράτους με όρους πολιτικής ανεξαρτησίας, οικονομικής αυτονομίας και εδαφικής ακεραιότητας. Η δεύτερη κατηγορία, η «διευρυμένη», επικεντρώνει το ενδιαφέρον της πρωτίστως σε μη στρατιωτικές διαστάσεις της ασφάλειας και σε μη κρατικούς δρώντες και μεταβλητές, δίνοντας περίοπτη θέση στην ανθρώπινη ασφάλεια.

Η κλασσική προσέγγιση της ασφάλειας θεωρεί ότι η ασφάλεια αφορά τη στρατιωτική και πολιτικό-διπλωματική προετοιμασία του κράτους για να αποφύγει ή για να εμπλακεί σε πόλεμο ή άλλες μορφές ένοπλης σύγκρουσης. Αφορά, δηλαδή στην ικανότητα του κράτους να προστατεύει την εδαφική επικράτειά του από επίθεση και κατάκτηση, καθώς και την ευρύτερη πολιτειακή οντότητα από κατάρρευση και θεσμική διάλυση ή αποσύνθεση. Η ικανότητα αυτή ισοδυναμεί, κυρίως, με την ικανότητα του κράτους να ελέγχει και να χρησιμοποιεί τη στρατιωτική ισχύ του στη

βάση των ανθρώπινων και υλικών πόρων που διαθέτει και αναπαράγει, προκειμένου να προστατεύει και να κατοχυρώνει την εθνική κυριαρχία του.

Σε αντίθεση με τη διαχρονική αντίληψη η οποία εστιάζει κατά κύριο λόγο στην έννοια της εθνικής ασφαλείας, η διευρυμένη προσέγγιση της ασφάλειας επικεντρώνεται στην ανθρώπινη ασφάλεια, διευρύνοντας ταυτόχρονα το περιεχόμενο της ασφάλειας και συμπεριλαμβάνοντας πολιτικούς, κοινωνικούς, οικονομικούς και περιβαλλοντικούς παράγοντες. Μια ολοκληρωμένη διερεύνηση της έννοιας της εθνικής ή πολιτειακής ασφάλειας θα πρέπει να εμπεριέχει τη μελέτη και των δυο προσεγγίσεων. Ειδικότερα, εάν λάβουμε υπόψη ότι στο διεθνές μεταψυχροπολεμικό περιβάλλον, έτσι όπως έχει διαμορφωθεί, οι απειλές δεν προέρχονται αποκλειστικά από άλλες κρατικές οντότητες αλλά και από εσωτερικές ή μη στρατιωτικές απειλές. Αυτές μπορούν να απορρέουν από: α) την «αποτυχημένη» και «ανεπαρκή» εσωτερική δομή του κράτους, β) ομάδες ή συλλογικότητες οι οποίες αισθάνονται αποκλεισμένες ή περιθωριοποιημένες (εθνοτικές ή θρησκευτικές μειονότητες), γ) μεταναστευτικά ρεύματα, δ) κρίσεις του διεθνούς χρηματοπιστωτικού συστήματος, ε) το οργανωμένο έγκλημα, στ) ανθρωπιστικές κρίσεις, ζ) την καταστροφή ή υποβάθμιση του περιβάλλοντος, η) την εξάπλωση μολυσματικών ασθενειών ¹.

Επομένως μπορούμε να πούμε, ότι η εθνική ασφάλεια αντανακλά την ελευθερία του κράτους και της κοινωνίας, η οποία εντάσσεται σε αυτό από εσωτερικές ή διεθνείς απειλές και προκλήσεις στους παρακάτω τομείς:

1. στο στρατιωτικό, σε βάρος της φυσικής επιβίωσης του πληθυσμού, της εδαφικής ακεραιότητας του κράτους, της εσωτερικής δημόσιας τάξης, της αμυντικής θωράκισης και του μηχανισμού της κυβέρνησης
2. στον πολιτικό τομέα, σε βάρος των ατομικών δικαιωμάτων, της κυριαρχίας, της πολιτικής σταθερότητας, της νομιμότητας του πολιτικού καθεστώτος καθώς και των δομών, των διαδικασιών και του κανονιστικού πλαισίου λειτουργίας της εξουσίας.
3. στον κοινωνικό τομέα σε βάρος της ταυτότητας των ατόμων και των κοινωνικών ομάδων, των συλλογικών δικαιωμάτων και της συνοχής του κοινωνικού ιστού
4. στον οικονομικό τομέα σε βάρος της ικανοποίησης θεμελιωδών ανθρώπινων αναγκών σε τροφή, νερό, στέγη, ένδυση, υγεία και εκπαίδευση όλων των πολιτών,

---

¹ Turton, H and L. Barreto. 2006. "Long-term security of energy supply and climate change", *Energy Policy*, Vol. 34, No. 15, pp. 2232-2250.

της ελεύθερης πρόσβασης και διαχείρισης των υλικών πόρων και της οικονομικής ανάπτυξης και ευημερίας

5. στον περιβαλλοντικό τομέα, σε βάρος του οικοσυστήματος των φυσικών και ανθρώπινων πόρων και των επιτευγμάτων του ανθρώπινου πολιτισμού²

2.2. Η ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού

Η ενεργειακή ασφάλεια ή ασφάλεια ενεργειακού εφοδιασμού αποτελεί αναπόσπαστο μέρος κάθε ενεργειακής πολιτικής, η οποία επιθυμεί την απρόσκοπτη διαθεσιμότητα ενεργειακών πόρων διάφορων μορφών, σε επαρκείς ποσότητες και σε λογικές ή προσιτές τιμές σε σταθερή μελλοντική βάση.

Η ενεργειακή ασφάλεια έχει αποκτήσει καίρια σημασία για την οικονομική και την κοινωνική ανάπτυξη ενός κράτους. Στις μέρες μας κανένα ενεργειακό σύστημα δεν ικανοποιεί τον όρο της απόλυτης ασφάλειας βραχυπρόθεσμα ή μεσοπρόθεσμα. Βραχυπρόθεσμα είναι εξαιρετικά πιθανόν να προκύψουν απρόβλεπτες ενέργειες και καταστάσεις, όπως π.χ. δολιοφθορά στις ενεργειακές υποδομές, πολιτικές επεμβάσεις, στρατιωτικές επιθέσεις, τεχνικά προβλήματα ή ακόμα και φυσικές καταστροφές, οι οποίες είναι ικανές να δημιουργήσουν προβλήματα στην παροχή ενέργειας. Σε ένα πιο μακροπρόθεσμο χρονικό ορίζοντα, η έλλειψη επενδύσεων π.χ. στην εξόρυξη του φυσικού αερίου, στις υποδομές μεταφοράς του ή σε αποτυχίες της αγοράς μπορεί να οδηγήσει σε μη επαρκή εφοδιασμό και επομένως σε υψηλές τιμές.

Σε αυτό το πλαίσιο η ενεργειακή ασφάλεια, μπορεί να θεωρηθεί ως ένα πρόβλημα διαχείρισης κινδύνων η οποία μπορεί ως ένα σημείο να μειώσει τους επικίνδυνους παράγοντες και τις αρνητικές επιπτώσεις από μια διαταραχή στην παροχή ενέργειας και δυσμενείς τάσεις της αγοράς ενέργειας. Η ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού αποτελεί δημόσιο αγαθό, το οποίο προέρχεται από το κοινό όφελος που έχουν όλοι οι συμμετέχοντες στην αγορά της ενέργειας. Τόσο οι καταναλωτές όσο και οι προμηθευτές ενεργειακών πόρων είναι υποχρεωμένοι να διασφαλίζουν τον συνεχή και ασφαλή ενεργειακό εφοδιασμό.

---

² Turton, H and L. Barreto. 2006. “Long-term security of energy supply and climate change”, *Energy Policy*, Vol. 34, No. 15, pp. 2232-2250.

Όπως προαναφέραμε, οι βραχυπρόθεσμες απειλές της ενεργειακής ασφάλειας οφείλονται σε αναπάντεχες διαταράξεις πολιτικής, τεχνικής, ή τυχαίας φύσεως ενώ οι μακροπρόθεσμες απειλές έχουν σχέση με την αδυναμία διανομής ενεργειακών πόρων εξαιτίας σκόπιμης ή μη σκόπιμης απουσίας επενδύσεων στο ενεργειακό σύστημα. Το αποτέλεσμα και στις δυο περιπτώσεις είναι η αύξηση των τιμών των ενεργειακών αγαθών και οι δυσμενείς προοπτικές για ανάπτυξη λόγω των δυσκολιών δημιουργώντας έτσι δυσκολίες στους καταναλωτές καταστρέφοντας τις προοπτικές τους για ανάπτυξη³.

Επιπλέον, οι βραχυπρόθεσμες και μεσοπρόθεσμες απειλές είναι αλληλένδετες γιατί οι ανεπαρκείς επενδύσεις σε ένα ενεργειακό σύστημα το καθιστούν πιο ευάλωτο σε ξαφνικές διαταραχές του ενεργειακού εφοδιασμού, ενώ η συνεχής δοκιμασία σε τέτοιου είδους διαταραχές, κλονίζει την εμπιστοσύνη της αγοράς και αυξάνει τον κίνδυνο των μελλοντικών ανεπαρκών επενδύσεων.

Πρόσφατα το ζήτημα της ενδεχόμενης κατάρρευσης της ασφάλειας του ενεργειακού εφοδιασμού έχει απασχολήσει μια σειρά από μελετητές, οι οποίοι έχουν ως στόχο την περιγραφή και κατανόηση των αιτιών κατάρρευσης και των επιπτώσεων στον ενεργειακό εφοδιασμό. Σε αυτές τις μελέτες, η έννοια της ενεργειακής ασφάλειας προσεγγίζεται με διαφορετικούς τρόπους, όπου προβάλλονται διαφορετικές πλευρές της και εξάγονται διαφορετικά συμπεράσματα.

Ο Horsnell⁴ στην ανάλυση του για τις πιθανές διαταραχές της αγοράς πετρελαίου διακρίνει δυο είδη ασυνεχειών και τρία είδη διαταραχών. Αναφορικά με τις ασυνέχειες, το ένα είδος συνδέεται με μια ασυνέχεια πολιτικής η οποία προκαλείται από την αλλαγή πολιτικής των παραγωγών χωρών προς τις χώρες με ανεπαρκή ενεργειακή παραγωγική ικανότητα. Το δεύτερο είδος που ονομάζεται θεμελιώδης ασυνέχεια προκύπτει από τις δυναμικές της προσφοράς και ζήτησης και συνεπάγεται την αδυναμία του συστήματος προσφοράς να ανταποκριθεί στο υπάρχον επίπεδο ζήτησης.

Για παράδειγμα, η Πρώτη Πετρελαϊκή κρίση του 1973-74 είχε πολλές ομοιότητες με μια *θεμελιώδη ασυνέχεια της ασφάλειας* του ενεργειακού εφοδιασμού με τη διαφορά ότι αυτή προερχόταν από τον περιορισμό των εξαγωγών των κρατών-παραγωγών.

---

³ Costantini, V. and F. Gracceva. 2005. "Security of energy supply: comparing scenarios from a European perspective", *Energy Policy*, Vol. 35, No. 1, pp. 210-226.

⁴ Horsnell, P. 2000. "The probability of oil market disruption". Working Paper published by James A. Baker Institute for Public Policy, September

Τα τρία είδη διαταραχών του ενεργειακού εφοδιασμού συνδέονται με την αιφνίδια διακοπή του. Η ανικανότητα των παραγωγών κρατών να πραγματοποιήσουν εξαγωγές λόγω συνθηκών, εσωτερικών (αναταραχών, πολέμων) ή εξωτερικών, όπως για παράδειγμα η Δεύτερη Πετρελαϊκή Κρίση του 1979 με την αλλαγή του καθεστώτος στο Ιράν. Δεύτερον, οι διαταραχές προερχόμενες από *εξαγωγικούς περιορισμούς*, δηλαδή περιορισμός εξαγωγών από μια χώρα παραγωγό ή μια ομάδα κρατών με σκοπό να ικανοποιήσουν πολιτικούς και στρατηγικούς σκοπούς. Τέλος, η διαταραχή εξαιτίας *εμπάργκο* όταν καταναλώτριες χώρες επιβάλλουν περιορισμούς στις εξαγωγές συγκεκριμένων κρατών, πως για παράδειγμα στην περίπτωση του Ιράκ κατά τον Πόλεμο του Κόλπου το 1990/91.

Σε μια άλλη πιο πρώιμη μελέτη του Διεθνούς Οργανισμού Ενέργειας (Δ.Ο.Ε.) σχετική με το φυσικό αέριο, υποστηρίζεται ότι η ενεργειακή ασφάλεια είναι απλά ένας άλλος τρόπος αποφυγής διαστρεβλώσεων της αγοράς. Παρόλα αυτά επίσης αναφέρεται σε: α) μακροπρόθεσμους κινδύνους ότι οι νέες προμήθειες σε ενέργεια ίσως δεν είναι εφικτό να εισέλθουν στο ενεργειακό δίκτυο και έτσι να μη μπορέσει να ικανοποιηθεί η ζήτηση για πολιτικούς και οικονομικούς λόγους και β) ο κίνδυνος διαταράξεων στον υφιστάμενο εφοδιασμό λόγω π.χ. πολιτικών αναταραχών, ατυχημάτων ή και ακραίων καιρικών συνθηκών, ή 1) τεχνικοί κίνδυνοι οι οποίοι εμπεριέχουν ατυχήματα, τρομοκρατία ή φυσικές καταστροφές, 2) αποτυχία στο να εξασφαλισθούν μελλοντικές προμήθειες ή να μη είναι δυνατό να διασφαλισθεί ο ασφαλής εφοδιασμός, 3) πολιτικά γεγονότα τα οποία είναι δυνατό να οδηγήσουν σε αναταραχές.

Σύμφωνα με μια μελέτη του ινστιτούτου διεθνών σχέσεων Clingendael⁵ σχετικά με την ενεργειακή ασφάλεια, κίνδυνος στην ενεργειακή ασφάλεια εφοδιασμού σε κράτη-καταναλωτές είναι το ενδεχόμενο ένα γεγονός να έχει αρνητικές επιπτώσεις στην τροφοδοσία ενέργειας και πιθανώς να οδηγήσει σε μια ενεργειακή κρίση.

Αυξημένος κίνδυνος μπορεί να συντελεσθεί ως αποτέλεσμα ⁶:

α) εσκεμμένων αλλαγών πολιτικών σε χώρες παραγωγούς ή σε οργανισμούς παραγωγών-χωρών

β) παρατεταμένη ανεπάρκεια σε επενδύσεις, επίπεδα παραγωγής, μεταφορά και μεταφορική ικανότητα ή και συντήρηση.

⁵ Netherlands Institute of International Relations <http://www.clingendael.nl/publications/>

⁶ Horsnell, P. 2000. "The probability of oil market disruption". Working Paper published by James A. Baker Institute for Public Policy, September

- γ) μακρό-οικονομική αστάθεια σε χώρες-παραγωγούς
- δ) κοινωνικό-πολιτική αστάθεια σε κράτη-παραγωγούς ή σε ευρύτερες γεωγραφικές περιοχές
- ε) ρυθμιστική ανικανότητα σε καταναλώτριες-χώρες
- στ) αποτυχία των αγορών
- ζ) κυβερνητικές αποτυχίες

2.3. Η Ενεργειακή Κρίση

Ενεργειακή κρίση μπορεί να συμβεί όταν η ζήτηση ή η προσφορά σε ενέργεια ξαφνικά απομακρύνεται κατά μεγάλο βαθμό από τα παρόντα επίπεδα. Αυτό μπορεί να οδηγήσει σε αξιοσημείωτες διακυμάνσεις τιμών με σημαντικό αντίκτυπο στην οικονομία των παραγωγών και καταναλωτριών κρατών. Η εξήγηση αυτών των διακυμάνσεων δεν είναι απλή. Μια πιθανή εξήγηση αν θεωρήσουμε ότι η ενεργειακή αγορά βρίσκεται σε ισορροπία είναι ότι η διαδικασία εξίσωσης της προσφοράς με τη ζήτηση μέσα από τις διαδικασίες της αγοράς μετά την πάροδο ενός χρονικού διαστήματος θα οδηγήσει σε νέα επίπεδα τιμών ενώ κατά τη μεταβατική περίοδο θα παρατηρούνται ισχυρές διακυμάνσεις. Άλλες εξηγήσεις μπορούν να δοθούν στα πλαίσια της θεωρίας ολιγοπωλίου. Τέλος μια άλλη πιθανή εξήγηση είναι ο ρόλος των συμβολαίων μελλοντικής εκπλήρωσης και της δυναμικής των προσδοκιών ⁷.

Εκτός των οικονομικών λόγων, τεχνικοί λόγοι οι οποίοι μπορεί να σχετίζονται και με τις υποδομές οι οποίες εξυπηρετούν την ευρυθμία του ενεργειακού συστήματος μπορούν να προκαλέσουν ή να επιδεινώσουν τις επιπτώσεις από μεγάλες αυξομειώσεις της παροχής σε ενέργεια. Μεταξύ άλλων, μια ενεργειακή κρίση μπορεί να προκύψει π.χ. όταν, σε σύντομο χρονικό ορίζοντα μια διαταραχή στην παροχή ενέργειας από την πλευρά μιας παραγωγού χώρας διαταράξει την αγορά ενέργειας προκαλώντας σοβαρές επιπτώσεις και ανισορροπίες στο οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό περιβάλλον του κράτους καταναλωτή. Επίσης, μια αύξηση στην προσφορά

---

⁷ Dewees, P. 1989. "The wood fuel crisis reconsidered: Observations on the dynamics of abundance and scarcity", *World Development*, Vol. 17, No. 8, pp. 1159-1172.

ενεργειακών πόρων (υδρογονάνθρακες) και μια επακόλουθη μεγάλη πτώση στην τιμή τους καθιστά εξαιρετικά πιθανό το ενδεχόμενο να προκαλέσει ένα είδος ενεργειακής κρίσης. Σε αυτή την περίπτωση θα πληγούν κράτη- παραγωγοί και ενεργειακές εταιρίες οι οποίες παρέχουν στην αγορά ενέργεια σε υψηλότερη τιμή. Παρομοίως, μια πτώση στη ζήτηση, για παράδειγμα σε πετρέλαιο μπορεί να προκαλέσει αύξηση της προσφοράς. Δεν είναι τυχαία η ανησυχία των κρατών του ΟΠΕΚ περί μιας σημαντικής πτώσης στη ζήτηση για αργό πετρέλαιο λόγω της εκπλήρωσης των υποχρεώσεων αρκετών κρατών-καταναλωτών απέναντι στο Πρωτόκολλο του Κιότο.

Παρότι δεν υπάρχει ένας μοναδικός και καθολικά αναγνωρισμένος τρόπος ή μέθοδος για την εκτίμηση του επιπέδου της ενεργειακής ασφάλειας μιας χώρας, υπάρχουν αξιολογήσεις που κατά κανόνα είναι θέμα μελέτης ειδικευμένων επιστημόνων, καθώς ένας πιθανός κίνδυνος μιας διαταραχής ως προς την ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού ή ένα έλλειμμα σε επενδύσεις για κάθε ένα κράτος και σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο εξαρτάται από μια σειρά διαφορετικών παραγόντων.

Μερικοί από αυτούς τους παράγοντες όπως για παράδειγμα, η πολιτική σταθερότητα είναι εξαιρετικά δύσκολο να εκτιμηθούν. Ωστόσο οι περισσότερες συζητήσεις επικεντρώνονται στις ακολουθούμενες μεταβλητές και δείκτες:

- Τη διαφοροποίηση του πρωτογενούς ενεργειακού μίγματος
- Την εξάρτηση από ενεργειακές εισαγωγές
- Την ικανότητα υποκατάστασης καυσίμων
- Τη συγκέντρωση της αγοράς (δηλαδή την κυριαρχία μικρού αριθμού κρατών στην προσφορά ενέργειας) και μερίδιο που έχουν οι ενεργειακοί πόροι από ασταθείς περιοχές στο ενεργειακό μίγμα

2.4. Η Ενεργειακή Πολιτική

Η ενεργειακή πολιτική στα κράτη καταναλωτές εμπεριέχεται από τρεις κύριες συνιστώσες. Πρώτον, οι βασικοί στόχοι της ενεργειακής πολιτικής ορίζονται ως:

- α) τα χαμηλά κόστη κατά την προμήθεια ενέργειας

β) η ασφάλεια του εφοδιασμού, δηλαδή η διαρκής διασφάλιση της παροχής ενέργειας μέσω της αποφυγής διάφορων κινδύνων, και πιο πρόσφατα,

γ) το περιβαλλοντικό ενδιαφέρον.

Αυτές οι επιδιώξεις αποτελούν βασικές προτεραιότητες μεταξύ των κυβερνήσεων των καταναλωτριών κρατών, διάφορων διεθνών οργανισμών κλπ. Μολαταύτα, η ενεργειακή πολιτική ανά χώρα διαφέρει σημαντικά λόγω των διαφορετικών χαρακτηριστικών που επικρατούν και των διαφορετικών επιλογών π.χ. κράτη μέλη Ε.Ε. Δεύτερον για την επίτευξη των στόχων της ενεργειακής πολιτικής οι χώρες παίρνουν αποφάσεις σχετικές με :

α) την ισορροπία ανάμεσα στους εγχώριους και εισαγόμενους ενεργειακούς πόρους,

β) την ισορροπία μεταξύ των διαφορετικών ειδών τεχνολογίας,

γ) την ισορροπία ανάμεσα στις δαπάνες για ενέργεια και την ευαισθησία για τα ζητήματα του περιβάλλοντος και της εθνικής ασφάλειας.

Στο τρίτο επίπεδο της ενεργειακής πολιτικής, για την εφαρμογή της τα κράτη επιλέγουν τα εργαλεία που έχουν στη διάθεση τους. Αυτά μπορεί να περιλαμβάνουν τη φορολόγηση, τις επιδοτήσεις, την κρατική ιδιοκτησία, τον έλεγχο μέσω ρυθμιστικών αρχών κλπ. Αρκετοί παράγοντες αιτιολογούν αυτή την απόκλιση στην προτίμηση των επιλογών και των μέσων μεταξύ των χωρών στο δεύτερο και τρίτο επίπεδο. Αρχικά, υπάρχουν τεχνικοί, φυσικοί και οικονομικοί περιορισμοί όπως η διαφορετική κατοχή ανά χώρα σε ενεργειακούς πόρους, η δομή της οικονομίας, η δομή και το μέγεθος της κατά κεφαλήν ενεργειακής κατανάλωσης και η γεωγραφική θέση. Μια δεύτερη κατηγορία παραγόντων περιλαμβάνει τις ιδιαιτερότητες ανά χώρα σχετικές με την οργάνωση του ενεργειακού και οικονομικού τομέα, όπως η θεσμική οργάνωση, οι παραδόσεις και η κουλτούρα και η ισορροπία δυνάμεων μεταξύ διάφορων ομάδων σε εθνικό επίπεδο⁸.

Οι περισσότερες κυβερνήσεις έχουν αναπτύξει πολιτικές για την προστασία τους από ενδεχόμενες ελλείψεις στο ενεργειακό τους σύστημα οι οποίες προκύπτουν είτε από την αδυναμία των μηχανισμών της αγοράς είτε από τη μη ικανότητα τους να

---

⁸ Lewis, J. 2006. "Fostering a renewable energy technology industry: An international comparison of wind industry policy support mechanisms", *Energy Policy*, Vol. 35, No. 3, pp. 1844-1857.

ενεργούν μόνες στην αγορά ενέργειας. Οι πολιτικές μακρινού ορίζοντα στοχεύουν στην ενθάρρυνση:

- Επαρκών επενδύσεων στην παραγωγή, επεξεργασία, μεταφορά και αποθηκευτική ικανότητα ούτως ώστε να μπορέσουν να ανταποκριθούν στις προβλεπόμενες ανάγκες τους
- Μεγαλύτερης αποδοτικότητας στη χρήση ενέργειας ώστε να μην ενέχει ο κίνδυνος η προσφορά να μη μπορεί να καλύψει τη ζήτηση
- Μεγαλύτερης διαφοροποίησης του ενεργειακού μίγματος, της γεωγραφικής προέλευσης των ενεργειακών πόρων, των οδών μεταφοράς αυτών και των συμμετεχόντων της αγοράς
- Μεγαλύτερης διαφάνειας της αγοράς ώστε να βοηθηθούν οι προμηθευτές και οι καταναλωτές να πραγματοποιήσουν οικονομικά αποδοτικές επενδύσεις και εμπορικές αποφάσεις, ενώ οι κυβερνήσεις να είναι πιο ενημερωμένες όταν λαμβάνουν πολιτικές αποφάσεις.

Οι πολιτικές και τα μέτρα τα οποία στοχεύουν στην αντιμετώπιση των αιφνιδιαστικών διαταράξεων περιλαμβάνουν συντονισμένη χρήση στρατηγικών αποθεμάτων, ανακατευθυνόμενες ενεργειακές εισροές και διαχείριση από την πλευρά της ζήτησης. Σκοπός τους είναι να ανακουφίσουν γρήγορα τις επιπτώσεις από την απώλεια της αναμενόμενης παροχής. Αυτά τα μέτρα είναι σε θέση να ελαχιστοποιήσουν τα οικονομικά και κοινωνικά κόστη από μια διαταραχή του ενεργειακού εφοδιασμού, διευκολύνοντας με αυτό τον τρόπο τη μετακίνηση μέσω της αγοράς των σπανίων ενεργειακών αποθεμάτων εκεί που πραγματικά υπάρχει ανάγκη. Επιπλέον οι κυβερνήσεις, υιοθετούν μέτρα τα οποία στοχεύουν στην παρεμπόδιση των συνεπειών της διατάραξης του εφοδιασμού. Αυτά τα μέτρα αφορούν στην προστασία των αγωγών, των λιμένων, των διαύλων ναυσιπλοΐας, στην ενίσχυση των κανονισμών υγιεινής και ασφαλείας για την αποτροπή ατυχημάτων και των συστημάτων πρόγνωσης για την προειδοποίηση από καιρικές αντιξοότητες.

Η ενεργειακή πολιτική είναι το αποτέλεσμα πολιτικών αποφάσεων επί του τρόπου χρήσης του φυσικού κεφαλαίου. Αποτελεί, δε, το γενικό πλαίσιο ενός συστήματος χρήσης φυσικών πόρων και χώρων από μία οργανωμένη κοινωνία σε έναν συγκεκριμένο τόπο και σε ένα οικονομικό γίγνεσθαι. Θεωρώντας πως οι ενεργειακοί πόροι αποτελούν εν γένει φυσικό κεφάλαιο, η ενεργειακή πολιτική δύναται να θεωρηθεί πως αποτελεί το τμήμα του γενικότερου πλαισίου της περιβαλλοντικής

πολιτικής, που ασχολείται με τη διαχείριση των ενεργειακών πηγών και αποθεμάτων.

Είναι γνωστό πως η χρήση της ενέργειας κατέχει βαρύνουσα σημασία σε μία σειρά από περιβαλλοντικά προβλήματα, τα σπουδαιότερα από τα οποία είναι η ατμοσφαιρική ρύπανση, η όξινη βροχή, η παγκόσμια αλλαγή του κλίματος, η μείωση του ατμοσφαιρικού όζοντος, ο ευτροφισμός και ο κίνδυνος από μεγάλα περιβαλλοντικά ατυχήματα. Έτσι, η δυνατότητα μείωσης της ενεργειακής κατανάλωσης, υποκατάστασης συμβατικών καυσίμων με ήπιες μορφές ενέργειας, καθώς και η εν γένει ορθολογική χρήση της ενέργειας αποτελεί απαραίτητο πλαίσιο για την ενεργειακή και περιβαλλοντική πολιτική και διαχείριση⁹.

Σε Ευρωπαϊκό επίπεδο η πολιτική για το περιβάλλον και την ενέργεια συνοψίζεται σε δύο κείμενα που εξέδωσε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή: Τη Λευκή Βίβλο 'Ενέργεια για το Μέλλον: Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας'¹⁰ και στη συνέχεια την Πράσινη Βίβλο, 'Προς μία Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Ασφάλεια της Ενεργειακής Προσφοράς'. Στα κείμενα αυτά παρουσιάζονται οι κύριοι στόχοι της Ευρωπαϊκής ενεργειακής πολιτικής, δηλαδή η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας, η εξασφάλιση της ενεργειακής προσφοράς και η προστασία του περιβάλλοντος. Επιπλέον, σύμφωνα με το πρωτόκολλο του Κιότο, η Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.) έχει δεσμευτεί για την κατά 8% σε σχέση με τα επίπεδα του 1990, μείωση των εκπομπών των αερίων του θερμοκηπίου για την περίοδο 2008 έως 2012.

Παρόλα αυτά, η μονοδιάστατη θεώρηση της αναπτυξιακής διαδικασίας δεν επιτρέπει την απομάκρυνση από το γνωστό δίλημμα ανάπτυξη – περιβαλλοντική προστασία, το οποίο δύναται να ξεπεραστεί μόνο με την εισαγωγή ποιοτικών αλλά και επιπρόσθετων ποσοτικών κριτηρίων στην αξιολόγηση της προόδου. Μία νέα αντίληψη για τη σχέση του ανθρώπου με την φύση, την εργασία, τον ελεύθερο χρόνο και το χρήμα που αμφισβητεί τον ισχύοντα τεχνοκρατικό ορθολογισμό θα επέβαλλε και ένα διαφορετικό ορισμό της ανάπτυξης, αντιμετωπίζοντας στη ρίζα τους τα περιβαλλοντικά και κοινωνικά προβλήματα που αυτή επιφέρει.

Σχετικά με τον ενεργειακό τομέα, ως σημαντικό παράγοντα δημιουργίας περιβαλλοντικών προβλημάτων, υποστηρίζεται πως η ανάπτυξη των ανανεώσιμων πηγών καθώς και η αύξηση της αποδοτικότητας των ενεργειακών συστημάτων,

⁹ Lewis, J. 2006. "Fostering a renewable energy technology industry: An international comparison of wind industry policy support mechanisms", *Energy Policy*, Vol. 35, No. 3, pp. 1844-1857.

¹⁰ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, [COM (2000) 769 τελικό] «Πράσινη Βίβλος, Προς μια ευρωπαϊκή στρατηγική για την ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού», 29 Νοεμβρίου 2002

αποτελούν τους αποτελεσματικότερους τρόπους αντιμετώπισης των σύγχρονων περιβαλλοντικών προβλημάτων που σχετίζονται με την παραγωγή, μεταφορά, διανομή και κατανάλωση της ενέργειας. Η άποψη αυτή αποκτά ιδιαίτερη σημασία σε συνδυασμό με τις προβλέψεις της International Energy Agency¹¹ για παγκόσμια αύξηση της ενεργειακής ζήτησης κατά 65% και αντίστοιχη αύξηση των εκπομπών CO₂ κατά 70% μέχρι το 2020, σε σχέση με τα επίπεδα του 1998.

Στις προηγούμενες δεκαετίες, και μάλιστα από το 1970 και μετά, οι φορείς της ενεργειακής πολιτικής και διαχείρισης ασχολήθηκαν κυρίως με την κατασκευή ενεργειακών μοντέλων αποσκοπώντας στην ανάλυση σε βάθος των σχέσεων ενέργειας–οικονομίας όπως αυτές εξελίχθηκαν μετά την πρώτη πετρελαϊκή κρίση. Κύριο στόχο αποτελούσε η εκτίμηση της μελλοντικής ενεργειακής ζήτησης και η αναγνώριση των αποδοτικότερων μεθόδων προσφοράς ενέργειας σύμφωνα με το μοναδικό κριτήριο της ελαχιστοποίησης του κόστους¹².

Επιπλέον, μετά την πρώτη πετρελαϊκή κρίση (1973/74) αναζητήθηκαν τρόποι ποσοτικοποίησης των επιπτώσεων των δομικών αλλαγών της βιομηχανικής παραγωγής στην ολική ενεργειακή ζήτηση. Διαπιστώθηκε πως οι αλλαγές στη σύσταση της βιομηχανικής παραγωγής προκαλούν σημαντικές επιπτώσεις στην ολική ενεργειακή ένταση (energy intensity), που ορίζεται ως ο λόγος της συνολικής βιομηχανικής ενεργειακής ζήτησης προς τη συνολική βιομηχανική παραγωγή. Επιπρόσθετα ερευνήθηκαν οι επιδράσεις των αλλαγών της ενεργειακής έντασης που επιφέρουν οι επιμέρους μεταβολές στις τομεακές ενεργειακές εντάσεις, καθώς και οι δομικές αλλαγές στην πορεία των ενεργειακών συστημάτων διαφορετικών περιοχών ως μέσα για την βαθύτερη κατανόηση των ενεργειακών καταστάσεων.

Στη δεκαετία του 80, η προσπάθεια να ενσωματωθούν περιβαλλοντικοί παράγοντες στον ενεργειακό σχεδιασμό οδήγησε αναγκαστικά στη χρήση πολυκριτηριακών μεθόδων, για τον προσδιορισμό της κατάλληλης ενεργειακής πολιτικής. Έτσι πολλές μελέτες αφιερώθηκαν στην αποτίμηση ενεργειακών εναλλακτικών σεναρίων σύμφωνα με πολλαπλά κριτήρια. Παρ' όλα αυτά οι βασικές θεωρήσεις που καθόριζαν την ενεργειακή διαχείριση δεν μεταβλήθηκαν σημαντικά. Η κυριαρχία των συμβατικών καυσίμων παρέμεινε ουσιαστικά αναμφισβήτητη, ενώ η ανάπτυξη της

---

¹¹ <http://www.iea.org/>

¹² Tol, J. 1999. "Technology policy and renewable energy: public roles in the development of new energy technologies", *Energy Policy*, Vol. 27, No. 2, pp. 85-97.

πυρηνικής ενέργειας ακολούθησε το πρότυπο της δημιουργίας μεγάλων κεντρικά ελεγχόμενων εγκαταστάσεων¹³.

Σήμερα, δίνεται έμφαση στην ιδιωτικοποίηση και στην απελευθέρωση των ενεργειακών αγορών (energy market deregulation), με την εισαγωγή διαδικασιών ανταγωνισμού. Η πολιτική αυτή προσπαθεί να εξασφαλίσει την παραγωγή, μεταφορά και διανομή της ενέργειας με το ελάχιστο δυνατό κόστος και παράλληλα να εγγυηθεί την ασφάλεια και συνέχεια της προσφοράς. Ωστόσο αρκετοί ερευνητές έχουν παρατηρήσει σημαντικές αποκλίσεις από τους στόχους αυτούς, ιδιαίτερα στον τομέα της μακροπρόθεσμης εξασφάλισης της ενεργειακής προσφοράς και της κατανομής του κόστους και του οφέλους¹⁴.

Τα προβλήματα αυτά, σε συνδυασμό με την αύξηση της ανησυχίας για το φαινόμενο του θερμοκηπίου, αποτέλεσαν σημαντικά κίνητρα για την ανάπτυξη των ¹⁵ΑΠΕ σε παγκόσμιο επίπεδο τα τελευταία χρόνια. Από την άλλη, η πεποίθηση (ισχυρή κατά τη δεκαετία του 1950 - 1960) πως η πυρηνική ενέργεια θα έλυσε το ενεργειακό πρόβλημα φαίνεται πως δεν ευσταθεί πια λόγω του ανυπολόγιστου περιβαλλοντικού ρίσκου αλλά και των κοινωνικών επιπτώσεων που τη συνοδεύουν. Έτσι το ενδιαφέρον για τις ΑΠΕ αναζωπυρώθηκε κατά τη δεκαετία του 1990, παρά τις χαμηλές σχετικά τιμές των υγρών καυσίμων σε παγκόσμιο επίπεδο. Αυτό συνέβη λόγω των τεχνολογικών αλλαγών-βελτιώσεων που έλαβαν χώρα, των περιβαλλοντικών προβλημάτων που ανέκυψαν και ιδιαίτερα της κλιματικής αλλαγής, της απώλειας πίστης στην πυρηνική ενέργεια, και της δυνατότητας ανάπτυξης και άλλων τομέων (π.χ. ο αγροτικός) που η εξάπλωση των ΑΠΕ προσφέρει.

Ο οικονομικός παράγοντας ωστόσο, αποτελεί το σημαντικότερο εμπόδιο που καλούνται να αντιμετωπίσουν οι ΑΠΕ. Είναι προφανές πως η εξόρυξη στερεών καυσίμων από το έδαφος ή το υπέδαφος αποτελεί μία ανταγωνιστικά φτηνή εναλλακτική λύση για την παραγωγή ενέργειας. Έτσι με καθαρά οικονομικούς όρους οι ΑΠΕ δεν είναι ανταγωνιστικές σε σχέση με τα στερεά καύσιμα. Η ενσωμάτωση του περιβαλλοντικού κόστους της εκμετάλλευσης των στερεών καυσίμων (όταν και εφόσον αυτό είναι δυνατόν να αποτιμηθεί) καθώς και η απομάκρυνση των επιχορηγήσεων, που αυτά λαμβάνουν, θα μπορούσε να αποτελέσει ένα πρώτο βήμα για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των ΑΠΕ. Συχνά, όμως, ακόμη και όταν το

¹³ Tol, J. 1999. "Technology policy and renewable energy: public roles in the development of new energy technologies", *Energy Policy*, Vol. 27, No. 2, pp. 85-97.

¹⁴ Helm, D. 2002. "Energy policy: security of supply, sustainability and competition", *Energy Policy*, Vol. 30, No. 3, pp. 173-184

¹⁵ ΑΠΕ: Ανανεώσιμων πηγών ενέργειας

κόστος είναι μικρότερο από αυτό των συμβατικών πηγών η διαφορά δεν είναι αρκετή για να ενθαρρύνει τους επενδυτές στο να αναλάβουν το επιχειρηματικό ρίσκο. Επιπλέον, προϋπόθεση για την ενίσχυση των ΑΠΕ αποτελεί η ομαλή διεύρυνση των ενεργειακών αγορών σε σχέση με το τεχνολογικά εκμεταλλεύσιμο δυναμικό των ΑΠΕ¹⁶.

Σε επίπεδο ενεργειακών δικτύων, ο τομέας της ηλεκτρικής ενέργειας υφίσταται σήμερα σημαντικές δομικές αλλαγές. Συγκεκριμένα η μονοπωλιακή δομή της αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας σταδιακά αντικαθίσταται από ανταγωνισμό, που οργανώνεται με διαφορετικό τρόπο από χώρα σε χώρα. Έτσι, πολλές χώρες έχουν υιοθετήσει μηχανισμούς υποστήριξης των ΑΠΕ, συνήθως για τη μείωση του κόστους τους. Εξαιτίας όμως της απελευθέρωσης της αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας η δημόσια υποστήριξη των ΑΠΕ αντιμετωπίζει σημαντικές προκλήσεις. Καθώς οι αγορές ανοίγουν και εισάγεται ο ανταγωνισμός, είναι αμφίβολο το κατά πόσο τα μέτρα για την υποστήριξη των ΑΠΕ θα προσαρμοστούν στις νέες συνθήκες. Συνεπώς, είναι αναγκαίο να επανεξεταστούν οι μηχανισμοί ενίσχυσης των ΑΠΕ υπό το πρίσμα των συνθηκών της ελεύθερης αγοράς ενέργειας. Το κυριότερο πρόβλημα που ανακύπτει στη διαπίστωση πως η εξασφάλιση σταθερής τιμής για την ενέργεια που παράγεται από ΑΠΕ θα δημιουργήσει αγοραστικές στρεβλώσεις μη συμβατές με το καινούργιο πλαίσιο της απελευθέρωσης. Ένα από τα νέα θεσμικά μέτρα που προτείνονται για το ξεπέρασμα αυτού του προβλήματος είναι το Renewable Portfolio Standard - RPS, που στοχεύει στη δημιουργία αγοράς για τις ΑΠΕ.

Σε μία ολοένα και περισσότερο ανταγωνιστική και ενοποιημένη διεθνή ενεργειακή αγορά, μία σειρά από σημαντικούς παράγοντες θα επηρεάσουν όχι μόνο τις ενεργειακές επιλογές αλλά και το βαθμό και τον τρόπο που χρησιμοποιούνται οι διαφορετικές τεχνολογίες. Έτσι, εμφανίζονται διάφορα κριτήρια που θα πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά τη λήψη των αποφάσεων στη διαδικασία ενεργειακού σχεδιασμού. Τα κριτήρια αυτά περιλαμβάνουν (μεταξύ άλλων) τη βελτιστοποίηση της χρήσης των διαθέσιμων πηγών-πόρων, την ελαχιστοποίηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, τη μείωση του συνολικού κόστους, την ενίσχυση της λειτουργικής ασφάλειας και την πλήρωση των ενεργειακών αναγκών. Έτσι απαιτείται η δημιουργία ενός στιβαρού μεθοδολογικού πλαισίου λήψης αποφάσεων που δύναται να περιλάβει όλα αυτά τα κριτήρια. Η πολυκριτηριακή ανάλυση προσφέρει ένα τέτοιου είδους δομικό πλαίσιο σε μια προσπάθεια μοντελοποίησης του ενεργειακού σχεδιασμού.

---

¹⁶ Helm, D. 2002. "Energy policy: security of supply, sustainability and competition", *Energy Policy*, Vol. 30, No. 3, pp. 173-184

Η πολλαπλή αυτή θεώρηση της περιβαλλοντικής πολιτικής αποτελεί πρόκληση για τη δημόσια διοίκηση και αμφισβητεί τη μονοδιάστατη διοικητική δράση και τον αποκλεισμό των ενδιαφερόμενων ομάδων τόσο από τη λήψη των αποφάσεων αλλά και από τη διαδικασία στρατηγικού σχεδιασμού. Ωστόσο, οι συγκρούσεις που θα προκύψουν μεταξύ των ενδιαφερόμενων (stakeholders) αναδεικνύουν σαφώς την αναγκαιότητα χρησιμοποίησης διαδικασιών επίτευξης ομαδικής συμφωνίας (group consensus) και επίλυσης των διαφορών. Σε πολλές περιπτώσεις αυτό είναι αδύνατο, καθώς οι εμπλεκόμενοι στη διαδικασία απόφασης δεν επιθυμούν να προβούν σε διαπραγματεύσεις ή δε μετακινούνται από παγιωμένες θέσεις. Τουλάχιστον, όμως, κρίνεται χρήσιμη η αποτύπωση της κατάστασης και η κατά το δυνατόν ποσοτικοποίηση των διαφορών προτίμησης μεταξύ των αποφασιζόντων¹⁷.

Συνολικά κάποιος θα μπορούσε να ισχυριστεί πως, μέχρι πρόσφατα, ο σχεδιασμός και η εφαρμογή ενεργειακής πολιτικής αποτελούσε μία κεντρικά ελεγχόμενη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Ο βασικός σκοπός της ακολουθούμενης πολιτικής ήταν η ικανοποίηση της ενεργειακής ζήτησης με το ελάχιστο οικονομικό κόστος. Σήμερα, έχει αναγνωριστεί πως μία τέτοια προσέγγιση είναι ανεπαρκής για την αντιμετώπιση της πολυπλοκότητας των σύγχρονων ενεργειακών προβλημάτων. Η εφαρμογή ενός ενεργειακού προγράμματος πρέπει εκτός του κριτηρίου της ελαχιστοποίησης του κόστους να ικανοποιεί περιβαλλοντικούς παράγοντες τόσο σε τοπικό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο και να ενσωματώνει πολλαπλά κριτήρια και διαφορετικούς δρώντες.

2.5. Το ειδικό βάρος των συμβατικών πηγών ενέργειας στην Ανατολική Μεσόγειο

Η στασιμότητα της κρίσης στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, ως συνέπεια τόσο του χρονίζοντος Παλαιστινιακού ζητήματος, της αμερικανικής επέμβασης στο Ιράκ και της αυξανόμενης εντάσεως στις σχέσεις της διεθνούς κοινότητας με το Ιράν έχει συμβάλει στην σταθερή αύξηση των διεθνών τιμών του αργού πετρελαίου. Στην ίδια κατεύθυνση έχει οδηγήσει και η ανάδειξη της Κίνας και της Ινδίας ως μειζόνων εξαγωγικών αγορών για το παραγόμενο στην Μέση Ανατολή αργό πετρέλαιο. Η ευρωπαϊκή οικονομία, εντόνως ελλειμματική σε πηγές ενέργειας και ένας από τους

¹⁷ Helm, D. 2002. "Energy policy: security of supply, sustainability and competition", *Energy Policy*, Vol. 30, No. 3, pp. 173-184

σημαντικότερους εισαγωγείς μεσανατολικού αργού πετρελαίου, έχει επηρεασθεί αρνητικά.

Η αναίρεση του αργού πετρελαίου, σε συνδυασμό με αυξανόμενες οικολογικές ανησυχίες στην Ευρώπη έχουν συμβάλει στην αύξηση της σημασίας του φυσικού αερίου ως καυσίμου υποκατάστατου του αργού πετρελαίου για την κάλυψη των ενεργειακών αναγκών της ευρωπαϊκής αγοράς. Η κατανάλωση φυσικού αερίου στα είκοσι επτά κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ενώσεως αυξήθηκε τα τελευταία χρόνια. Το φυσικό αέριο τείνει να υποκαταστήσει το αργό πετρέλαιο σε όλο και περισσότερες χρήσεις του τελευταίου στην βιομηχανία και την κίνηση, και ιδιαίτερα στην παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας, η ελαφρότερη δυσμενής επίδραση των προϊόντων καύσεως του φυσικού αερίου για το περιβάλλον δημιουργεί ένα πρόσθετο κίνητρο για τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις οι οποίες θέλουν να λάβουν μέτρα περιορισμού της μόλυνσεως του περιβάλλοντος, στα πλαίσια και των συζητήσεων για την εκπλήρωση των δεσμεύσεων τις οποίες επιβάλλει το Πρωτόκολλο του Κιότο της 11^{ης} Δεκεμβρίου 1997.

Ο ιδιαίτερος τρόπος μεταφοράς του φυσικού αερίου κατ' εξοχήν μέσω επίγειων αγωγών έχει περιορίσει την ευρωπαϊκή αγορά στην αγορά φυσικού αερίου από την Ρωσία. Ο ιδιαίτερος τρόπος μεταφοράς του φυσικού αερίου κατ' εξοχήν μέσω επιγείων αγωγών έχει αυξήσει τη σημασία της Ρωσίας για την ευρωπαϊκή αγορά φυσικού αερίου. Η γεωγραφική εγγύτητα και η ύπαρξη εκτεταμένου δικτύου αγωγών ήδη από τη σοβιετική περίοδο συνέβαλαν στην ανάδειξη της Ρωσίας ως του αδιαφιλονίκητου βασικού προμηθευτή φυσικού αερίου για την ευρωπαϊκή αγορά. Η δημιουργουμένη εξάρτηση της ευρωπαϊκής οικονομίας από την Ρωσία ως δεσπόζοντα προμηθευτή φυσικού αερίου έχει θέσει μείζονα ζητήματα ενεργειακής ασφαλείας. Η πιθανότητα η Ρωσία να χρησιμοποιήσει τις εξαγωγές φυσικού αερίου ως όργανο εξωτερικής πολιτικής και διεθνούς πίεσης αποτέλεσε λόγο ανησυχίας για την ευρωπαϊκή διπλωματία. Οι ανησυχίες αυτές δικαιώθηκαν πανηγυρικά, όταν μία κρίση στις σχέσεις της Ρωσίας με την Ουκρανία τον Ιανουάριο του 2006 συνοδεύθηκε από την διακοπή παροχής ρωσικού φυσικού αερίου προς την Ουκρανία και επηρέασε την παροχή φυσικού αερίου προς την ευρωπαϊκή αγορά.

Οι σοβαρές ελλείψεις στα δίκτυα φυσικού αερίου πολλών κρατών της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης, καθώς και η γενικότερη αναστάτωση που προκλήθηκε στην ευρωπαϊκή οικονομία λόγω των ανωμαλιών στην παροχή φυσικού αερίου από την Ρωσία κατέδειξαν την κρισιμότητα του προβλήματος με τον εναργέστερο τρόπο. Πολύ πέραν των –ήδη πολύ σημαντικών– οικονομικών πτυχών του ζητήματος,

κατέστη σαφές ότι η απεξάρτηση της ευρωπαϊκής οικονομίας από τη δεσπόζουσα θέση της Ρωσίας στην ευρωπαϊκή αγορά φυσικού αερίου αποτελεί κρίσιμο στοιχείο της ευρωπαϊκής ασφαλείας. Αυτό κατέδειξε και η προϊούσα επιδείνωση στις σχέσεις της Ρωσίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά και τις Ηνωμένες Πολιτείες, όπως αυτή κορυφώθηκε με την κρίση του Καυκάσου τον Αύγουστο του 2008.

Σε αυτό το πλαίσιο, η συμφωνία συνδέσεως των δικτύων φυσικού αερίου Ελλάδος και Τουρκίας η οποία υπογράφηκε τον Ιούλιο του 2005 αποκτά μείζονα οικονομική και πολιτική σημασία. Δεδομένου ότι το δίκτυο φυσικού αερίου της Τουρκίας είναι ήδη συνδεδεμένο με τα αντίστοιχα του Ιράν, του Αζερμπαϊτζάν, του Τουρκμενιστάν και της Ρωσίας, η σύνδεση των δικτύων Ελλάδος και Τουρκίας σημαίνει ότι η Ελλάδα αποκτά πρόσβαση σε φυσικό αέριο μη υδροποιημένης μορφής το οποίο προέρχεται από τρεις μείζονες εξαγωγείς φυσικού αερίου πέραν της Ρωσίας. Η σχεδιαζόμενη υποθαλάσσια σύνδεση των δικτύων φυσικού αερίου Ελλάδος και Ιταλίας θα σημάνει την σύνδεση του κορμού του ευρωπαϊκού δικτύου φυσικού αερίου με τα αντίστοιχα του Ιράν, του Αζερμπαϊτζάν και του Τουρκμενιστάν, πράγμα το οποίο θα άρει την δεσπόζουσα θέση της Ρωσίας ως οιονεί αποκλειστικού προμηθευτού μη υδροποιημένου φυσικού αερίου της ευρωπαϊκής αγοράς. Αυτό θα ευνοήσει την ανάπτυξη υγιούς ανταγωνισμού μεταξύ των διαφόρων εξαγωγέων φυσικού αερίου και θα μειώσει την πολιτική εξάρτηση των ευρωπαϊκών κρατών από την Ρωσία¹⁸.

Πέραν από τη σημασία που η σύνδεση αυτή θα έχει για την ευρωπαϊκή οικονομία, εκτιμάται ότι θα επιδράσει θετικά και στην περαιτέρω ανάπτυξη των ελληνοτουρκικών οικονομικών και πολιτικών σχέσεων, καθώς και στην γενικότερη οικονομική συνεργασία και ανάπτυξη στην περιοχή της Νοτιανατολικής Ευρώπης. Οι οικονομικές σχέσεις Ελλάδος και Τουρκίας έχουν γνωρίσει πρωτοφανή άνθηση κατά τα τελευταία χρόνια ως συνέπεια της πολιτικής προσέγγισης μεταξύ των δύο κρατών από το 1999 και εξής. Η ενεργειακή διασύνδεση των δύο κρατών θα δημιουργήσει νέα πεδία οικονομικής συνεργασίας τα οποία εκτιμάται ότι θα έχουν θετική επίδραση όχι μόνον σε οικονομικό αλλά και σε πολιτικό επίπεδο. Μένει να επαληθευτεί και στην πράξη, καθώς τα τελευταία γεγονότα και οι γεωπολιτικές ανακατατάξεις στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου γεννούν κινδύνους.

---

¹⁸ Demirbas, A. 2009. "Turkey's water resources and hydropower potential", *Energy, Exploration and Exploitation*, Vol. 21, No. 5, pp. 405-414

2.6. Η θεωρία της συνεργασίας και της αλληλεξάρτησης στο γεωπολιτικό παιχνίδι – Η σημασία του οικονομικού παράγοντα

Το θέμα της συνεργασίας και της αλληλεξάρτησης μεταξύ κρατών καθώς και οι συνέπειες αυτής της σχέσης όσον αφορά την επίλυση των μεταξύ τους συγκρούσεων έχει απασχολήσει πολύ τους θεωρητικούς των διεθνών σχέσεων εδώ και πολλούς αιώνες. Η βιβλιογραφία σχετικά με αυτό το θέμα μπορεί να θεωρηθεί αρκετά πλούσια. Τα ερωτήματα που προέκυψαν κατά καιρούς και έγιναν προσπάθειες να απαντηθούν από τους θεωρητικούς ήταν:

1. Η οικονομική αλληλεξάρτηση οδηγεί στην ειρήνη ή στη σύγκρουση μεταξύ κρατών;
2. Όταν δύο χώρες μπαίνουν σε μια οικονομική σχέση που χαρακτηρίζεται από αλληλεξάρτηση, περιορίζονται ως προς τη στρατιωτική τους συμπεριφορά ή απλά προσθέτουν στις ήδη υπάρχουσες συγκρουσιακές τους σχέσεις μια ακόμη πηγή σύγκρουσης;

Αυτά τα ερωτήματα είχαν συζητηθεί και απασχολήσει γνωστούς θεωρητικούς όπως τον Immanuel Kant, ο οποίος είχε υποθέσει πριν κάποιους αιώνες πως η διεθνής ειρήνη μπορεί να ιδρυθεί στη βάση τριών στοιχείων: των δημοκρατικών συνταγμάτων, της παγκόσμιας νομοθεσίας όσον αφορά το ελεύθερο εμπόριο και την οικονομική αλληλεξάρτηση και τέλος του διεθνούς δικαίου και των διεθνών οργανισμών. Ένας άλλος θεωρητικός, ο εκπρόσωπος της πλουραλιστικής σχολής Carl Deutsch έγραψε για τη δημιουργία κοινοτήτων ασφαλείας όπου τα μέλη αυτής της κοινότητας δεν διαφεύγουν στη χρήση βίας αλλά βρίσκουν άλλους τρόπους επίλυσης των διαφορών τους. Επίσης ο Ernst Haas έγραψε για την αναβάθμιση του κοινού συμφέροντος μεταξύ των κρατών ως την καλύτερη μορφή επίλυσης των διαφορών τους, ενώ ο Phillippe Schmitter πήγε ένα βήμα παραπέρα και υποστήριξε πως η επιτυχία στο οικονομικό πεδίο θα οδηγούσε σε εκχείλιση της διαδικασίας ολοκλήρωσης και στο πολιτικό πεδίο, δημιουργώντας έτσι τη νεολειτουργιστική σχολή, η οποία αποτέλεσε και την κυριότερη θεωρία ανάλυσης του φαινομένου της Ευρωπαϊκής Ένωσης¹⁹.

---

¹⁹ Walker, S. 1987. *Role theory and foreign policy analysis*. Durham: Duke University Press.

Ένας από τους θεωρητικούς που μίλησε για την οικονομική αλληλεξάρτηση ήταν ο Carl Deutsch, ο οποίος αντιπροσωπεύει τη σχολή του πλουραλισμού. Στοιχεία για την αλληλεξάρτηση όμως βρίσκουμε και στη φιλελεύθερη σχολή του διεθνούς εμπορίου. Όμως ως κύριοι εκπρόσωποι της θεωρίας αλληλεξάρτησης θεωρούνται οι Keohane & Nye, οι οποίοι με το έργο τους “Power and Interdependence” άνοιξαν μια νέα συζήτηση στα μέσα της δεκαετίας του 1970 η οποία ήταν φυσικό επακόλουθο των παγκόσμιων οικονομικών εξελίξεων της περιόδου.

Οι δύο θεωρητικοί προσέγγισαν τη σχέση μεταξύ ισχύος και αλληλεξάρτησης, υποστηρίζοντας τη θέση της ασύμμετρης αλληλεξάρτησης ως πηγής ισχύος και την άποψη πως ο πολιτικός ρεαλισμός με την έμφαση που δίνει στη στρατιωτική σύγκρουση δεν μπορούσε να δει τα νέα θέματα που είχαν προκύψει στις σύγχρονες διεθνείς σχέσεις, όπως αυτά που εμπερικλείονται στον όρο «πολυδιάστατη οικονομική, κοινωνική και οικολογική αλληλεξάρτηση». Προσπάθησαν να γεφυρώσουν τη διαφορά μεταξύ ρεαλιστών και φιλελεύθερων προσεγγίσεων εστιάζοντας στην έννοια της διαπραγμάτευσης.

Δέκα χρόνια αργότερα επανεκτίμησαν τη θεωρία τους και διατύπωσαν τη προσέγγιση της σύνθετης αλληλεξάρτησης, η οποία αποτελείται από τρεις διαπιστώσεις: α) οι κρατικές προτιμήσεις κατηγοριοποιούνται σε χαλαρές ιεραρχίες που μπορούν να αλλάξουν, β) οι διευρυμένες επαφές των κρατών δυσκολεύουν τα Υπουργεία Εξωτερικών να ελέγξουν την εξωτερική πολιτική των κρατών και γ) η στρατιωτική ισχύς δεν έχει καμία θέση στην εικόνα, παραμένει όμως στο παρασκήνιο. Όπως μπορεί να παρατηρήσει κανείς, η συγκεκριμένη σχολή σκέψης προσεγγίζει περισσότερο τη φιλελεύθερη παρά τη ρεαλιστική σχολή.

Η αλληλεξάρτηση είναι ένα πολύπλοκο διεθνικό φαινόμενο με πολυδιάστατες και πολυτομεακές επιδράσεις μεταξύ των εθνικών κρατών, οι οποίες καταλήγουν σε μια αυξανόμενη ευαισθησία ή/και αδυναμία των κρατών ως προς τη χάραξη αυτόνομης πολιτικής σε μια σειρά θεματικών περιοχών. Καθώς η ένταση και το επίπεδο των αλληλεπιδράσεων μεταξύ των εθνικών κρατών αυξάνει, ταυτόχρονα αυξάνει και το επίπεδο της αλληλεξάρτησης. Συνεπώς, οι παραδοσιακοί διαχωρισμοί μεταξύ εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής επιδεικνύουν μια τάση άμβλυνσης, με την εσωτερική πολιτική να «εξωτερικεύεται», ενώ την εξωτερική πολιτική να «εσωτερικεύεται» όλο και περισσότερο. Η εποχή που αναπτύχθηκε αυτή η θεωρία ήταν μια περίοδος γενικότερων οικονομικών ανακατατάξεων, με μεγάλες οικονομικές κρίσεις σε όλο τον κόσμο, αλλά και αλληλεξαρτήσεις που ακολούθησαν.

Το κεντρικό ζήτημα στη βιβλιογραφία που εξετάζει τη σχέση αλληλεξάρτησης και σύγκρουσης είναι η υπόθεση πως οι ανοιχτές διεθνείς αγορές και οι αυξημένες οικονομικές συναλλαγές αποτρέπουν τις διακρατικές εχθροπραξίες. Σύμφωνα με τους φιλελεύθερους θεωρητικούς που υποστηρίζουν αυτή τη θέση, η οικονομική συναλλαγή και η στρατιωτική κατάκτηση είναι υποκατάστατα μέσα απόκτησης των πόρων που χρειάζεται μια χώρα για να εξασφαλίσει την πολιτική της ασφάλεια και την οικονομική της ανάπτυξη. Καθώς το εμπόριο και οι ξένες επενδύσεις αυξάνονται, μειώνονται τα κίνητρα εξασφάλισης αυτών των αναγκών μέσω εδαφικής εξάπλωσης, ιμπεριαλισμού και ξένων κατακτήσεων. Μια άλλη θέση των φιλελεύθερων είναι πως η οικονομική επαφή αυξάνει και προωθεί την επικοινωνία μεταξύ των ιδιωτικών παικτών σε διαφορετικές χώρες, καθώς και μεταξύ των κυβερνήσεων. Η αυξημένη επικοινωνία με τη σειρά της αναμένεται να καλλιεργήσει τις πολιτικές σχέσεις και τη συνεργασία μεταξύ των χωρών. Τέλος, ένα άλλο θέμα που υποστηρίζουν οι φιλελεύθεροι είναι ότι η εμπορική συνδιαλλαγή παράγει κέρδη για τους εμπόρους και τους καταναλωτές και με αυτόν τον τρόπο δημιουργείται μια εξάρτηση στις ξένες αγορές. Υπό αυτό το πρίσμα, η προοπτική μιας πολιτικής σύγκρουσης θα επηρέαζε αρνητικά τις οικονομικές σχέσεις των συμμετοχόντων και θα διακινδύνευαν τα κέρδη από το εμπόριο, άρα οι εν λόγω παίκτες έχουν λόγους να πιέσουν τις κυβερνήσεις τους να αποφύγουν τις στρατιωτικές συγκρούσεις²⁰.

Εντούτοις, οι φιλελεύθερες σκέψεις δέχτηκαν σοβαρή κριτική από τους εκπροσώπους της ρεαλιστικής σχολής, οι οποίοι ισχυρίστηκαν πως οι ανεξέλεγκτες οικονομικές συνδιαλλαγές θα μπορούσαν να υποτιμήσουν την εθνική ασφάλεια των κρατών. Μια πρώτη κριτική που δέχτηκαν οι φιλελεύθεροι ήταν πως οι εμπορικές συναλλαγές δεν κατανέμονται πάντα ισότιμα στα μέρη, επομένως η χώρα που θα ένωθε ότι είναι λιγότερο κερδισμένη από αυτή τη σχέση, θα μπορούσε να εμπλακεί σε στρατιωτική σύγκρουση. Μια άλλη κριτική, συνδεδεμένη με την πρώτη, ήταν πως το μέρος που έχει λιγότερη οικονομική εξάρτηση από το άλλο μέρος, θα μπορούσε πολύ πιο εύκολα να εμπλακεί σε στρατιωτική σύγκρουση, εφόσον θα ήταν πολύ λιγότερα αυτά που θα είχε να χάσει σε οικονομικό επίπεδο. Τέλος, οι ρεαλιστές υπερασπίζονται την άποψη πως τα κράτη έχουν πολιτικούς λόγους να ελαχιστοποιούν την εξάρτησή τους με το εξωτερικό εμπόριο. Ο τρόπος για να το πετύχουν αυτό είναι η στρατιωτική επέκταση και επομένως όσο αυξάνεται η οικονομική και εμπορική αλληλεξάρτηση μεταξύ δύο χωρών, άλλο τόσο θα αυξάνεται

---

²⁰ Feiock, R. 2004. *Metropolitan Governance: conflict, competition and cooperation*. Washington DC: Georgetown University Press

και η πιθανότητα των κρατών να εμπλέκονται σε στρατιωτικές συρράξεις ώστε να μειώνουν την οικονομική τους τρωτότητα.

Η βιβλιογραφία που αναπτύσσεται με ραγδαίους ρυθμούς το τελευταίο διάστημα, περιέχει εμπειρικές και περιπτωσιολογικές μελέτες όσον αφορά τη σχέση της οικονομικής αλληλεξάρτησης με στρατιωτικές συγκρούσεις. Δείγματα τέτοιων μελετών μπορούμε να βρούμε σε άρθρα διεθνολόγων όπως οι Mansfield, Revenhouse, Barbieri, Oneal, Morrow, κ.α. Στα εν λόγω άρθρα γίνονται ως επί το πλείστον εμπειρικές μελέτες από διάφορες ιστορικές περιόδους και περιοχές του κόσμου, λαμβάνοντας υπόψη διάφορες παραμέτρους, εξαρτημένες και ανεξάρτητες μεταβλητές. Ένα γενικό συμπέρασμα που μπορούμε να βγάλουμε από τα άρθρα που καταπιάνονται με την οικονομική αλληλεξάρτηση και την επίδρασή της στις συγκρούσεις μεταξύ χωρών είναι ότι η οικονομική αλληλεξάρτηση μειώνει το ενδεχόμενο στρατιωτικής σύγκρουσης μεταξύ των συναλλασσόμενων χωρών, ενώ όλοι ανεξαιρέτως οι διεθνολόγοι καταλήγουν στη διαπίστωση πως χρειάζεται πολύ περισσότερη περιπτωσιολογική μελέτη ώστε να μπορεί να ειπωθεί με βεβαιότητα αυτή η διαπίστωση.

2.7. Ο γεωγραφικός παράγοντας στην περιφερειακή συνεργασία και σύγκρουση

Πρωτίστως, η γεωγραφία επηρεάζει γενικά τις διεθνείς σχέσεις, στον βαθμό που αποτυπώνει τα χαρακτηριστικά του εδάφους, με το οποίο ένα ομοειδές σύνολο ανθρώπων (έθνος) αποκτά στενή (μόνιμη) σχέση, με την εγκατάστασή του σε αυτό, δημιουργώντας έτσι την έννοια της «πατρίδας», η οποία με τη σειρά της, αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την εμφάνιση του κράτους, της βασικής οργανωτικής μονάδας της διεθνούς («διακρατικής») πολιτικής. Η ανθρώπινη δραστηριότητα που συνδέεται με έναν συγκεκριμένο (γεωγραφικό) χώρο και μελετάται σε ένα συγκεκριμένο (ιστορικό) χρόνο, δημιουργεί κοινές ιστορικές μνήμες, κοινούς μύθους, θρησκείες και ιδεολογικές θεωρήσεις, και σφυρηλατεί κοινή συνείδηση και ταυτότητα συλλογικών παραδοχών και αντιλήψεων των διαβιούντων στον ίδιο χώρο (σχηματισμός «ομάδας»).

Αποτέλεσμα της διαδικασίας εμφάνισης – και ενίσχυσης – του αισθήματος ταυτότητας μεταξύ των μελών της συγκεκριμένης ομάδας, είναι η παράλληλη

δημιουργία ενός αισθήματος ετερότητας- διαφοροποίησης ανάμεσα σε αυτήν την ομάδα και όλες τις υπόλοιπες, πράγμα το οποίο, οδηγεί στην ανάγκη εξασφάλισης της σε ένα περιβάλλον ιδιαίτερα ανομοιογενές και εν δυνάμει επισφαλές. Η απαίτηση αυτή, με την σειρά της, αναδεικνύει την αναγκαιότητα δημιουργίας του κράτους, της μορφής εκείνης εσωτερικής οργάνωσης και εξουσίας μιας συλλογικής οντότητας (π.χ., ενός έθνους) που εξασφαλίζει την επιβίωσή της στο διεθνές περιβάλλον ²¹.

Δημιουργείται έτσι, η έννοια της (κρατικής) κυριαρχίας η οποία, ως φαινόμενο-επιγενόμενο της κοινωνικο-πολιτικής πραγματικότητας του διεθνούς περιβάλλοντος, αντικατοπτρίζει την ιστορική τάση του έθνους να κατοχυρώνει την αυτονομία και την ανεξαρτησία του έναντι άλλων εθνών, και συνδέεται άμεσα με τον γεωγραφικό χώρο που καταλαμβάνει. Στον βαθμό συνεπώς, που η άσκηση της κρατικής κυριαρχίας προσδιορίζεται απόλυτα σε σχέση με τον γεωγραφικό χώρο επί του οποίου ασκείται, τα γεωγραφικά χαρακτηριστικά, σε στενή συνάφεια με τα ιστορικά δεδομένα, βρίσκονται στη βάση του εποικοδομήματος της δημιουργίας κρατών και συνδέονται κατ' επέκταση με την εμφάνιση του φαινομένου των διεθνών σχέσεων.

Η πολιτική γεωγραφία ή γεωπολιτική περιγράφει και εξηγεί την οργάνωση του διεθνούς συστήματος σε κρατικές οντότητες, παρατηρώντας, συσχετίζοντας, συνδυάζοντας και συγκρίνοντας τους σταθερούς παράγοντες (τον γεωγραφικό χώρο) με τους μεταβλητούς παράγοντες (φυσικές, οικονομικές, τεχνικές, πολιτιστικές, θρησκευτικές, εθνολογικές, ιστορικές, νομικές και στρατηγικές διαιρέσεις του χώρου, ποσότητα και ποιότητα παραγωγικών πόρων, παραγωγικότητα, πολιτική και κοινωνική δομή). Το σύνολο αυτών των παραγόντων και ιδιαίτερα, τα οικονομικά και δημογραφικά μεγέθη, το επίπεδο της τεχνολογίας, οι διατιθέμενοι για την άμυνα πόροι, η ικανότητα διπλωματικών ελιγμών, κ.ά., αφορούν την ισχύ, η οποία είναι ένα πολυδιάστατο μέγεθος που αντιπροσωπεύει την ικανότητα προώθησης του εθνικού συμφέροντος, ορίζεται σχετικά (ως προς την ισχύ του αντιπάλου, τις ανάγκες και το «απόθεμα ισχύος») εξετάζεται διαχρονικά και εξαρτάται άμεσα από τα γεωγραφικά δεδομένα. Συνεπώς, η αξία της γεωγραφίας, ως πλέον σταθερής και μόνιμης από όλες τις συνιστώσες της ισχύος, είναι θεμελιώδης.

Στην γεωπολιτική με την παραπάνω έννοια, εμπεριέχεται η έννοια της γεωοικονομίας, η οποία αφορά την ανισομερή κατανομή του πλούτου και των φυσικών πόρων, καθώς και η γεωστρατηγική η οποία συνδυάζει την γεωπολιτική με την στρατιωτική ισχύ και τις πολιτικές στοχεύσεις, εισάγοντας το στοιχείο της

---

²¹ Feiock, R. 2004. *Metropolitan Governance: conflict, competition and cooperation*. Washington DC: Georgetown University Press

στρατηγικής και των τακτικών στον συσχετισμό των γεωπολιτικών δεδομένων, με σκοπό την επίτευξη πολιτικών επιδιώξεων. Η σημασία της γεωγραφίας είναι μεγάλη για τον σχεδιασμό και την μορφοποίηση όλων των επιπέδων της στρατιωτικής στρατηγικής καθώς, ως παράγοντας του περιβάλλοντος με τους περιορισμούς ή τις δυνατότητες που συνεπάγεται, επηρεάζει καθοριστικά αυτόν το σχεδιασμό²².

Η γεωγραφία επηρεάζει την ασκούμενη πολιτική με διαφορετικό τρόπο και σε διαφορετικό βαθμό και ένταση, αναλόγως του επιπέδου γενικότητας του γεωπολιτικού δυναμικού. Στο ευρύτερο επίπεδο, το γεωπολιτικό δυναμικό υποδηλώνει την ιστορική-εθνική και κοινωνικο-πολιτιστική παρουσία ενός συλλογικού υποκειμένου (έθνους) που γεμίζει με την πολιτική και λοιπή δυναμική του ορισμένο χώρο. Υπό μια δεύτερη, πιο συγκεκριμένη έννοια, το γεωπολιτικό δυναμικό ενός έθνους αντιπροσωπεύει την δραστηριοποίησή του με σκοπό την προώθηση στόχων και επιδιώξεων στον ευρύτερο γεωγραφικό χώρο που ανήκει. Το δυναμικό ενός έθνους, εκδηλώνεται με την πρωτογενή πολιτική, οικονομική, πολιτιστική και στρατιωτική ή άλλη ενέργεια που αναλαμβάνει, σε συνάφεια με υπέρτερους πολιτικούς σκοπούς που επιδιώκει να εξυπηρετήσει, συναρτώντας όμως, την δυναμική της ενέργειας αυτής, με τα γεωγραφικά χαρακτηριστικά και τα ιστορικά προηγούμενα (ιστορικές μνήμες) καθώς και τις κινήσεις άλλων συλλογικών υποκειμένων που δραστηριοποιούνται στην ίδια περιοχή και πιθανόν, έχουν αντίθετα συμφέροντα (εμφάνιση της έννοιας του «αντιπάλου», «εχθρού»). Τέλος, το γεωπολιτικό δυναμικό ενός έθνους, αφορά τα συγκεκριμένα γεωγραφικά χαρακτηριστικά (θέση, μορφολογία εδάφους, κλπ.) της περιοχής που κατέχει σε σύγκριση με τα αντίστοιχα άλλων συλλογικών οντοτήτων και υπ' αυτή την έννοια συνδέεται στενότερα με την γεωγραφία. Σε καμία από τις παραπάνω περιπτώσεις, η γεωγραφία δεν προσδιορίζει αποκλειστικά ή αναγκαστικά την ασκούμενη πολιτική. Η πολιτική όμως, δεν μπορεί παρά να λαμβάνει υπ' όψιν της τα γεωγραφικά δεδομένα του χώρου στον οποίο αναπτύσσεται²³.

Η εκδήλωση της πρωτογενούς ενέργειας ενός συλλογικού υποκειμένου των διεθνών σχέσεων, υπό την δεύτερη έννοια του γεωπολιτικού δυναμικού, όπως εκφράστηκε

---

²² Jones, E. 2003. *The European Miracle: Environments, Economies and Geopolitics in the History of Europe and Asia*. New York: Cambridge University Press.

²³ Jones, E. 2003. *The European Miracle: Environments, Economies and Geopolitics in the History of Europe and Asia*. New York: Cambridge University Press.

προηγουμένως, επηρεαζόμενη από τους περιορισμούς που θέτει το περιβάλλον και ο διεθνής περίγυρος (συμφέροντα μεγάλων δυνάμεων, ενέργειες άλλων συλλογικών υποκειμένων, αντίθετων ή εχθρικών) αναδεικνύει την έννοια της σύγκρουσης και του πολέμου, ως εσχάτου μέσου προκειμένου κάθε κράτος να διαφυλάξει την αυτονομία και την ανεξαρτησία του. Η ύπαρξη αντιθέσεων και οι εχθρικές κινήσεις, εξηγούνται από συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του διεθνούς περιβάλλοντος, και ειδικότερα, την ανισότητα στην ανάπτυξη και την ισχύ των συλλογικών υποκειμένων του διεθνούς περιβάλλοντος, τα ανταγωνιστικά συμφέροντα ανάμεσά τους και τις ηγεμονικές επιδιώξεις ορισμένων εξ' αυτών ή την προώθηση ιδεών και πολιτικών που στρέφονται κατά της ασφάλειας του κράτους ως θεσμού έκφρασης και αυτονομίας της συλλογικής οντότητας στο διεθνές σύστημα, καθώς και τα κατάλοιπα της ιστορικής μνήμης που δημιουργούν συγκρουσιακά αντανακλαστικά και διλήμματα ασφάλειας.

Αυτά τα χαρακτηριστικά αποτελούν τις ανεξάρτητες μεταβλητές του φαινομένου των συγκρούσεων (ή αίτια πολέμου) το οποίο, υπό ευρεία έννοια, συμπεριλαμβάνει όλες τις μορφές και τα είδη αντιπαράθεσης δύο ή περισσότερων συλλογικών οντοτήτων, ξεκινώντας από τις ηπιότερες μορφές μιας διένεξης (π.χ., ανταλλαγή φραστικών απειλών) και φτάνει μέχρι του σημείου της χρήσης εκτεταμένης, εντατικοποιημένης και αδιαλείπτως επαναλαμβανόμενης βίας²⁴.

Σε αυτό το ευρύ φάσμα καταστάσεων σύγκρουσης, περιλαμβάνεται η διεθνής κρίση, η οποία αντιπροσωπεύει μια μεταβολή στην μορφή ή αύξηση της έντασης της ρηξιγενούς αλληλεπίδρασης μεταξύ δύο ή περισσότερων κυρίαρχων συλλογικών οντοτήτων, εξ' αιτίας της απειλής που αισθάνονται σε ζωτικά (επιβίωσης ή στρατηγικά) μείζονα ή δευτερογενή συμφέροντα και αξίες τους, από τις ενέργειες ή την εν γένει στάση των άλλων οντοτήτων. Η κατάσταση αυτή συνεπάγεται αυξημένη πιθανότητα ανάληψης στρατιωτικής δράσης (εχθροπραξιών) ανάμεσά τους, η οποία τελικά, συνιστά πρόκληση για την σταθερότητα και την διατήρηση της υφιστάμενης δομής του διεθνούς συστήματος, εντός του οποίου ξεσπά η κρίση.

Η έννοια της ισχύος είναι η κρίσιμη παράμετρος εν προκειμένω, καθώς από την ανισότητα που παρατηρείται σε αυτό το μέγεθος, ανάμεσα στα συλλογικά υποκείμενα

---

²⁴ Jones, E. 2003. *The European Miracle: Environments, Economies and Geopolitics in the History of Europe and Asia*. New York: Cambridge University Press.

των διεθνών σχέσεων, εξαρτάται η ανάληψη δράσης – ο μετασχηματισμός της πρόθεσης σε πράξη. Η ισχύς όμως, συνδέεται με τα διαφορετικά και αλληλένδετα μεταξύ τους, επίπεδα γενικότητας του γεωπολιτικού δυναμικού. Κατά συνέπεια, η διαφορά στο δυναμικό δύο ή περισσότερων συλλογικών υποκειμένων, πέραν του ότι αποτελεί από μόνη της αιτία σύγκρουσης/πολέμου, επηρεάζει τον τρόπο αντιμετώπισης μιας απειλής.

Ειδικότερα στην περίπτωση της κρίσης, στην οποία δοκιμάζεται η ισχύς και η θέληση μιας συλλογικής οντότητας να διαφυλάξει τις αξίες και να προωθήσει τα συμφέροντά της, υπό συνθήκες άμεσης απειλής, πίεσης χρόνου και υψηλού κινδύνου ανάληψης στρατιωτικής δράσης, με ορατό το ενδεχόμενο αποσταθεροποίησης του διεθνούς συστήματος, η ισχύς και μέσα από αυτήν, το γεωπολιτικό δυναμικό, επηρεάζει άμεσα και καθοριστικά τον τρόπο διαχείρισης της κρίσης. Τελικά, η γεωγραφία, ως άμεσα συνδεδεμένη με την έννοια του γεωπολιτικού δυναμικού, και κατ' επέκταση της ισχύος, αποτελεί μια ιδιαίτερα σημαντική παράμετρο ως ανεξάρτητη μεταβλητή για την διαδικασία λήψης αποφάσεων και την εν γένει εξέλιξη του φαινομένου της κρίσης.

Πιο συγκεκριμένα, η γεωγραφία εμφανίζεται τόσο ως χαρακτηριστικό των δρώντων (έκταση, βάθος, ενότητα χώρου, μορφολογία εδάφους, μήκος συνόρων και αριθμός συνορευόντων κρατών) όσο και ως μεταβλητή της μεταξύ τους αλληλεπίδρασης (γεωγραφική απόσταση). Οι έννοιες της γεωγραφικής έκτασης, το βάθος, το γεωγραφικό σχήμα και η διασπορά (ενότητα ή κατακερματισμός), η μορφολογία του χώρου και η απόσταση μεταξύ των εμπλεκόμενων, είναι παράγοντες που συνδέονται με την εκδήλωση του γεωπολιτικού δυναμικού μιας συλλογικής οντότητας σε τακτικό/επιχειρησιακό επίπεδο, την περισσότερο εξειδικευμένη και αμεσότερα συνδεδεμένη έννοια του γεωπολιτικού δυναμικού με τα γεωγραφικά δεδομένα, τα οποία λαμβάνονται υπ' όψιν, συγκριτικά.

Η γεωπολιτική (γεωστρατηγική ή γεωοικονομική) αξία μιας κρίσης, στο ευρύτερο πολιτικό και στρατηγικό επίπεδο, εξαρτάται από την σημασία της περιοχής στην οποία ξεσπά η κρίση και από το είδος των συμφερόντων που θίγονται για καθέναν από τους εμπλεκόμενους σε αυτήν την κρίση (σημασία της συγκεκριμένης περιοχής από γεωπολιτικής απόψεως) καθώς και από τις συνθήκες οικονομικής και τεχνολογικής ανάπτυξης, οι οποίες εν πολλοίς προσδιορίζουν τις ανάγκες των εμπλεκόμενων σε αυτήν. Από το μέγεθος της γεωπολιτικής αξίας, εξαρτάται ο αριθμός των εμπλεκόμενων (αφού είναι πιθανότερο, σε μια κρίση που ξεσπά και εξελίσσεται σε μια περιοχή αυξημένου γεωστρατηγικού ή γεωοικονομικού

ενδιαφέροντος, να διακυβεύονται αξίες και συμφέροντα αυξημένου αριθμού κρατών) καθώς και το μέγεθος και η μορφή παρέμβασης των μεγάλων δυνάμεων σε μια διεθνή κρίση.

Τέλος, το μέγεθος της γεωπολιτικής αξίας μιας κρίσης εξηγεί μερικώς, τις επιπτώσεις της, τόσο στους εμπλεκόμενους, όσο και στο σύστημα εντός του οποίου ξεσπά. Μια κρίση με μεγαλύτερη γεωπολιτική αξία – που αφορά, περισσότερα του ενός περιφερειακά υποσυστήματα, το κυρίαρχο σύστημα ή το παγκόσμιο σύστημα – είναι πιθανότερο να οδηγήσει σε μεγαλύτερη δομική μεταβολή²⁵.

Κεφάλαιο τρίτο – Το καθεστώς της Μεσογείου

3.1. Το πλαίσιο

Οι τέσσερις βασικότεροι ενεργειακοί δρώντες στην Ανατολική Μεσόγειο έχουν αναπτύξει ανεξάρτητες και ελάχιστα συγκλίνουσες πολιτικές στον τομέα της ενέργειας, γεγονός που γεννά αμφιβολίες για το κατά πόσο η περιοχή μπορεί να αποτελέσει δυνητικά πεδίο σύγκρουσης με ευρύτερες συνέπειες για την ασφάλεια της περιοχής, και ενδεχομένως με τη συμμετοχή και τρίτων δυνάμεων, όπως οι ΗΠΑ και η Ρωσία, που ενδιαφέρονται για τη διατήρηση των ισορροπιών στην περιοχή, καθεμία για τους δικούς της λόγους πολιτικής. Οι εσωτερικές ισορροπίες σε κάθε μία από τις τέσσερις χώρες, καθώς και οι ενεργειακές και γεωπολιτικές τους ανάγκες καθορίζουν τη συμπεριφορά τους και διαμορφώνουν συγκρουσιακές σχέσεις μικρής και μεγάλης κλίμακας.

3.2. Ο επιθετικός ρόλος της Τουρκίας

Η περιφερειακή πολιτική της Τουρκίας στην επιδίωξή της να καλύψει το κενό ισχύος της Μέσης Ανατολής προέβαλε ιδιαίτερα τη στρατιωτική ισχύ της χώρας με αποτέλεσμα τον έντονο προβληματισμό όλων των γειτονικών της κρατών. Αυτό, σε συνδυασμό με την πολιτιστική και οικονομική διείσδυση που επιχειρήθηκε από τουρκικής πλευράς ενέτεινε περαιτέρω τις ανησυχίες, με αποτέλεσμα να αρχίσουν να

---

²⁵ Van Houtum, H. 2005. “The Geopolitics of Borders and Boundaries”, *Geopolitics*, Vol. 10, No. 2, pp. 672-679

δημιουργούνται πόλοι αντιπαράθεσης έναντι της τουρκικής επεκτατικής πολιτικής στους οποίους η συμμετοχή, είτε φανερά είτε παρασκηνιακά, των Μεγάλων Δυνάμεων είναι ιδιαίτερα σημαντική.

Ειδικότερα την περίοδο αυτή, το γεγονός που προκαλεί εντύπωση είναι ότι ο Τούρκος πρωθυπουργός Ταγίπ Ερντογάν αποτελεί το αντικείμενο κριτικής της τουρκικής δημοσιογραφικής και ακαδημαϊκής κοινότητας, προερχόμενη ακόμη και από τον ίδιο του το χώρο, σε ότι αφορά τη μετουσίωση της πολιτικής των μηδενικών προβλημάτων σε πολλαπλά προβλήματα και τη ραγδαία κλιμάκωση της έντασης τόσο στις τουρκο-ισραηλινές σχέσεις όσο και στην Ανατολική Μεσόγειο²⁶.

Το νέο Σύνταγμα που υποσχέθηκε ο Ταγίπ Ερντογάν στον τουρκικό λαό, θα αποτελέσει ταυτόχρονα και την ιδεολογική σφραγίδα της «Νέας» Τουρκίας. Ο Ερντογάν ήταν ο μεγάλος νικητής των εκλογών της 12-6-2011 διότι οι Τούρκοι ψηφοφόροι, αφενός εκτίμησαν το ζήλο, το όραμα και τη φιλοδοξία του, αφετέρου στο πρόσωπό του αναζητούν τη σταθερότητα και δεν βρίσκουν άλλη εναλλακτική πρόταση. Επίσης, όπως προκύπτει από τα αποτελέσματα της έρευνας που πραγματοποίησε ο αντιπρόεδρος της κυβέρνησης Besir Atalay, αποκαλύπτεται ότι η ιδεολογική σύνθεση του εκλογικού σώματος που στήριξε τον Ερντογάν παρουσιάζει μια ιδιαίτερη ιδιομορφία. Συγκεκριμένα, από τα 21.466.356 ψηφοφόρων του ΑΚΡ το 27,1% ανήκουν στους συντηρητικούς ισλαμιστές, το 24,4% στους Τούρκους εθνικιστές, το 16,4% στους ατατουρκιστές-κεμαλιστές, το 7,2% στους σοσιαλδημοκράτες, το 5,9% στους φιλελεύθερους-δημοκρατικούς, το 3% στους ακραίους εθνικιστές και το 1,4% στους Κούρδους εθνικιστές.

Ο βασικός προσανατολισμός του ΑΚΡ έχει άμεση σχέση με τον τουρκικό εθνικισμό. Δηλαδή, το ΑΚΡ αποτελεί ένα εθνικιστικό κόμμα που εκτρέφει στο εσωτερικό του τον ισλαμισμό και εκπροσωπεί τον τουρκο-ισλαμισμό ή τουρκο-ισλαμική σύνθεση (Türk-İslam sentezi). Άλλωστε, είναι ευρέως γνωστό, για την Τουρκία, ότι το όραμα του τουρκο-ισλαμισμού, το 1991, άνοιξε το δρόμο για την εξουσία της χώρας στον Ερμπακάν και τώρα υπερασπίζεται και στηρίζει τον Ερντογάν. Διευκρινίζεται ότι ο τουρκο-ισλαμισμός αποτελεί μια ιδεολογία που αναπτύχθηκε το 1980 από την Εστία Διανοομένων (Aydınlık Ocağı) και στη συνέχεια αποτέλεσε τη βάση λειτουργίας και διακυβέρνησης της χώρας κατά τη διάρκεια της δικτατορίας του στρατηγού Κενάν Εβρέν (9-11-1982 έως 9-11-1989). Η βασική αρχή της ιδεολογίας αυτής αναφέρεται στην ανάδειξη του τουρκισμού μέσω του ισλαμισμού και υποστηρικτές της ήταν η

---

²⁶ Bilgin, P. 2007. "Only strong states can survive in Turkey's geography: the uses of "geopolitical truths" in Turkey", *Political Geography*, Vol. 26, No. 7, pp. 740-756

στρατοκρατία, το εθνικιστικό κόμμα MHP και οι ισλαμιστές συμπεριλαμβανομένου και του Φετουλάχ Γκιουλέν. Όταν ο Ερντογάν ανέλαβε την εξουσία της χώρας το 2002 οι στρατηγοί αντιλήφθηκαν ότι ο ισλαμιστής πρωθυπουργός και το κίνημα Γκιουλέν που τον στηρίζει, αποτελεί απειλή για το κατεστημένο που υπήρχε και σχεδίασαν πολλές φορές να τον ανατρέψουν χωρίς κανένα αποτέλεσμα. Επίσης, πρέπει να τονισθεί ότι σημαντική ήταν και η συμβολή του MHP για να διατηρηθεί στην εξουσία ο Ταγίπ Ερντογάν, μετά το υπόμνημα παρέμβασης του στρατού στην πολιτική ζωή της χώρας στις 27-4-2007²⁷.

Η Τουρκία προέβαλε ιδιαίτερα την πολιτική των μηδενικών προβλημάτων, ωστόσο η μετουσίωση της σε πολιτική απόκτησης μεγίστου οφέλους από τους γείτονες κατέδειξε σε όλους ότι, αφενός ο τουρκικός τρόπος σκέψης έχει παραμείνει αναλλοίωτος, αφετέρου ο τουρκο-ισλαμικός εθνικισμός έχει προσανατολισμό προς όλες τις κατευθύνσεις. Ιδιαίτερα αποκαλυπτικό εν προκειμένου είναι το άρθρο του Τούρκου δημοσιογράφου Dogan Herper στην εφημερίδα Milliyet/29-9-2011 όπου αναγράφονται τα εξής:

«Πώς ήταν ο Ερντογάν πριν ένα χρόνο και πώς είναι τώρα; Με μια ήπια έκφραση έχει αλλάξει 180 μοίρες.... Η αναθέρμανση των τουρκο-συριακών σχέσεων με τις αποφάσεις για άρση της βίζας, κατασκευή φραγμάτων και αγωγών νερού δημιούργησε την εντύπωση ότι τα δύο κράτη σχεδόν αποφάσισαν να γίνουν ένα. Οι σχέσεις με τον Καντάφι βρισκόταν στην ίδια κατάσταση. Ο Ερντογάν έλεγε ότι η Λιβύη ανήκει στους Λίβυους και αντιτάχθηκε στους νατοϊκούς βομβαρδισμούς. Όμως αμέσως μετά άλλαξε ρότα. Φθάσαμε στα πρόθυρα του πολέμου με την Κύπρο. Αιτία ήταν η έρευνα πετρελαίου και φυσικού αερίου στην Ανατολική Μεσόγειο. Γίναμε θανάσιμοι εχθροί με το Ισραήλ. Το ρωσικό υπουργείο Εξωτερικών υποστηρίζει το δικαίωμα της Κυπριακής Δημοκρατίας να αξιοποιήσει τα υποθαλάσσια αποθέματα φυσικού αερίου στην Ανατολική Μεσόγειο. Οι σχέσεις με την Αρμενία όχι μόνο δεν διορθώθηκαν αλλά έγινε ακριβώς το αντίθετο. Η σχέση με το Αζερμπαϊτζάν για “ένα έθνος δύο κράτη” παραμερίσθηκε. Το Ιράν είναι ιδιαίτερα ενοχλημένο με την Τουρκία για την εγκατάσταση του (νατοϊκού) ραντάρ. Η Ελλάδα προκαλεί την Τουρκία. Αυτό έκανε στο παρελθόν, αυτό κάνει και τώρα. Το PKK επιδεικνύει ότι θα λάβει βοήθεια και υποστήριξη από το εξωτερικό.»²⁸

²⁷ Bilgin, P. 2007. “Only strong states can survive in Turkey’s geography: the uses of “geopolitical truths” in Turkey”, *Political Geography*, Vol. 26, No. 7, pp. 740-756

²⁸ Bilgin, P. 2007. “Only strong states can survive in Turkey’s geography: the uses of “geopolitical truths” in Turkey”, *Political Geography*, Vol. 26, No. 7, pp. 740-756

Εάν σε όλα αυτά προστεθεί και η εγκατάσταση από το Ισραήλ στο βόρειο Ιράκ 6 μη επανδρωμένων αεροσκαφών Heron υπό τον έλεγχο της Κουρδικής Περιφερειακής Διοίκησης του Βορείου Ιράκ, τότε διαπιστώνεται ότι τα πολλαπλά προβλήματα λαμβάνουν ιδιαίτερα σημαντικές διαστάσεις για την τουρκική πλευρά. Τονίζεται ότι σύμφωνα με πληροφορίες που δεν έχουν διαψευστεί, ο Mesud Barzani υπέγραψε συμφωνία με το Ισραήλ για την εγκατάσταση 4 Heron στην αεροπορική βάση Halidiye και 2 στο αεροδρόμιο της Μοσούλης, ενώ Ισραηλινοί στρατιωτικοί σύμβουλοι και επιτελείς πληροφοριών θα εκπαιδεύσουν τους Κούρδους ομολόγους τους στη Μοσούλη. Ο Τούρκος δημοσιογράφος Kadri Gürsel σε άρθρο του στην εφημερίδα Milliyet/3-10-2011 αναφέρει ότι τα Heron αφενός αποτελούν την απάντηση των Ισραηλινών στην πολιτική που εφάρμοσε ο Ερντογάν αναφορικά με τους Παλαιστίνιους, αφετέρου θα δημιουργήσουν μια σοβαρή απειλή για την Τουρκία δεδομένου ότι, πέραν του Ιράν, θα παρακολουθούνται οι κινήσεις των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων και πιθανόν οι πληροφορίες αυτές να προωθούνται στο PKK πριν τη διεξαγωγή οποιασδήποτε επιχείρησης των κουρδικών ανταρτικών τμημάτων²⁹.

Σε αντιστάθμισμα όλων των παραπάνω και προκειμένου οι Ηνωμένες Πολιτείες να μετριάσουν την αντίδραση της Άγκυρας αποφάσισαν να διαθέσουν στην Τουρκία 3 επιθετικά ελικόπτερα Super Cobra των αμερικανών πεζοναυτών που βρίσκονται στο Αφγανιστάν. Συνακόλουθα δε, συζητείται η περίπτωση διάθεσης στην Τουρκία ενός ή δύο επιθετικών μη επανδρωμένων αεροσκαφών Predator. Επειδή όμως η τελική απόφαση για διάθεση έγκειται στη δικαιοδοσία του αμερικανικού κογκρέσου, προτάθηκε και η εναλλακτική περίπτωση 5ετούς υπενοικίασης και εγκατάστασής τους, υπό τον αμερικανικό έλεγχο, στην αεροπορική βάση του Ιντσιρλίκ της Τουρκίας. Άλλωστε, η περίπτωση μια ενδεχόμενης εγκατάστασης των Predator στην Τουρκία πιθανόν να σχετίζεται και με την αποχώρηση των αμερικανικών δυνάμεων από το Ιράκ στο τέλος του 2011 για τον έλεγχο των περιοχών ενδιαφέροντος των ΗΠΑ.

Στο πλαίσιο της επιθετικής ενεργειακής της πολιτικής, η Τουρκία έχει απειλήσει την Κύπρο με πόλεμο, μέσω του Τούρκου πρωθυπουργού Ταγίπ Ερντογάν, μέσω του υπουργού Επικρατείας Εγκεμέν Μπαγίς και μέσω του υπουργού Ενέργειας Τανέρ

---

²⁹ Akcali, E. 2009. "Kemalist Eurasianism: an emerging political discourse in Turkey", *Geopolitics*, Vol. 14, No. 3, pp. 550-569.

Γιλντίζ. Η γειτονική χώρα, έχοντας πλήρη επίγνωση ότι στην παρούσα συγκυρία τα συμφέροντα της Κύπρου είναι πλήρως ταυτισμένα με την ενίσχυση του στρατηγικού βάθους του Ισραήλ στη Μεσόγειο, έχει ήδη προχωρήσει στην επιβολή μιας σειράς από κυρώσεις προς το Ισραήλ με πρόσχημα τα αποτελέσματα της έκθεσης Palmer για την επέμβαση του ισραηλινού στρατού στο “Mani Marmara”: Η Άγκυρα έχει υποβαθμίσει τις διπλωματικές σχέσεις με την Ιερουσαλήμ σε επίπεδο β΄ Γραμματέα, έχει ανακαλέσει τους ανώτερους γραφειοκράτες από την τουρκική πρεσβεία στο Τελ Αβίβ, έχει αναστείλει την στρατιωτική συνεργασία και τη συνεργασία στον αμυντικό τομέα με το Ισραήλ, έχει αποφασίσει την διακοπή των εμπορικών σχέσεων, έχει αποφασίσει την λήψη οποιουδήποτε μέτρου στην ελεύθερη ναυσιπλοΐα, ενώ ακόμη δεν αναγνωρίζει τον ισραηλινό αποκλεισμό της Λωρίδας της Γάζας. Επίσης ο Τούρκος πρωθυπουργός Ταγίπ Ερντογάν προανήγγειλε ότι όταν θα πραγματοποιηθεί εκ νέου αποστολή ανθρωπιστικής βοήθειας στη Γάζα το τουρκικό πολεμικό ναυτικό θα συνοδεύει τα πλοία, τα οποία θα συμμετέχουν στο νέο στολίσκο. Όπως είναι φυσικό το ενδεχόμενο αυτό συνιστά ανοικτή πρόσκληση σε βάρος του Ισραήλ.

Η Τουρκία μπορεί να έχει καταστήσει σαφή τον περιφερειακό ρόλο, τον οποίο διαδραματίζει στην ανατολική Μεσόγειο, αλλά είναι βέβαιο ότι γνωρίζει πως αν επιτεθεί στην Κύπρο, τότε θα έχει πραγματοποιήσει επίθεση σε ένα κράτος – μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία ήδη έχει καλέσει την Τουρκία να αποφύγει ενέργειες, που θα προκαλέσουν περεταίρω αποσταθεροποίηση στην περιοχή. Ο αρμόδιος για θέματα Διεύρυνσης Ευρωπαίος Επίτροπος Στέφαν Φούλε κάλεσε την Τουρκία να παύσει να απειλεί την Κύπρο, υπενθυμίζοντας ότι οι διαφορές πρέπει να διευθετούνται με ειρηνικό τρόπο και μέσω του σεβασμού στο Δίκαιο της Θάλασσας και όχι με πόλεμο³⁰.

Θεωρητικά το επίκεντρο της σύγκρουσης θα είναι η περιοχή στην οποία θα ξεκινήσει η γεώτρηση στο θαλάσσιο «Οικόπεδο 12», το οποίο βρίσκεται εντός της Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης της Κυπριακής Δημοκρατίας. Η κυπριακή κυβέρνηση έχει ήδη συμφωνήσει ώστε στην πλατφόρμα της γεώτρησης να κυματίζουν εκτός από την κυπριακή, οι σημαίες των ΗΠΑ, του Ισραήλ και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πριν η Τουρκία εξαπολύσει τις ευθείες απειλές, ότι θα επέμβει,

---

³⁰ Akcali, E. 2009. “Kemalist Eurasianism: an emerging political discourse in Turkey”, *Geopolitics*, Vol. 14, No. 3, pp. 550-569.

αν χρειαστεί, στρατιωτικά στην Κύπρο, οι πιέσεις, τις οποίες επιχείρησε να ασκήσει προς τον ΟΗΕ ώστε να ματαιωθούν οι γεωτρήσεις, προειδοποιώντας ότι θα «παγώσει» το διαδικαστικό πλαίσιο των διαπραγματεύσεων που διεξάγονται στο Κυπριακό, αλλά και εκείνες προς τις ΗΠΑ και τις ενεργειακές εταιρείες έπεσαν στο κενό. Η Noble Energy, έχοντας την αμερικανική υποστήριξη θα προχωρήσει στην γεώτρηση.

Η επένδυση της αμερικανικής εταιρείας γεωτρήσεων Noble Energy στο λεγόμενο «Οικόπεδο Νο12» είναι πολύ μεγάλη για να ματαιωθεί εξαιτίας των λεονταρισμών της Άγκυρας, ενώ η κυβέρνηση των ΗΠΑ θα στηρίξει αναμφίβολα την παρουσία των αμερικανό – εβραϊκών οικονομικών συμφερόντων σε μία περιοχή που είναι ύψιστης στρατηγικής σημασίας και για τα αμερικανικά συμφέροντα σε όλους τους τομείς και σε όλα τα επίπεδα. Μπορεί κανείς να συνοψίσει τη θέση της Ουάσιγκτον έναντι του ενδεχομένου να προκληθεί θερμό επεισόδιο ή να ξεσπάσει πόλεμος στην ανατολική λεκάνη της Μεσογείου στη φράση «Δεν απαντάμε σε υποθετικές υποθέσεις». Βέβαια πάντοτε θα πρέπει να σημειώνεται ότι ένα ενδεχόμενο στρατιωτικής σύγκρουσης Τουρκίας – Ισραήλ ισοδυναμεί με εφιάλτη για τις ΗΠΑ, δεδομένου ότι πρόκειται για τους δύο σημαντικότερους συμμάχους της στη Μέση Ανατολή. Για αυτόν εξάλλου το λόγο η αμερικανική διπλωματία όχι μόνο είναι ιδιαίτερα προσεκτική, αλλά αναλαμβάνει στο παρασκήνιο πρωτοβουλίες για την γεφύρωση των σχέσεων και την αποκατάσταση των σχέσεων της Άγκυρας με το Τελ Αβίβ. Αυτών των διαδικασιών διαμεσολάβησης για την εξομάλυνση των τουρκο – ισραηλινών έχει αναλάβει προσωπικά η υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ Χίλαρι Κλίντον.

Από την πλευρά του το Ισραήλ έχει πλήρη επίγνωση ότι η συγκρότηση του στρατηγικού άξονα Ελλάδα – Κύπρου – Ισραήλ αποτελεί το «οξυγόνο» σε μία περίοδο που ο ισλαμικός κλοιός, στην δημιουργία του οποίου έχει συμβάλει το νέο – οθωμανικό πολιτικό πρόγραμμα του Αχμέτ Νταβούτογλου, σφίγγει σαν θηλιά γύρω από το λαιμό του. Η συγκρότηση του στρατηγικού άξονα Ελλάδα – Κύπρου – Ισραήλ θα διασφαλίσει το στρατηγικό βάθος που έχει ανάγκη το Ισραήλ στη Μεσόγειο ή άλλως στη «γραμμή» Κύπρου – Κρήτης – Μάλτας – Γιβραλτάρ. Το στρατηγικό βάθος που επιζητά στη Μεσόγειο το Ισραήλ, και μέσω κρατών – μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως η Ελλάδα και η Κύπρος, αποτελεί επιτακτική ανάγκη για το Τελ Αβίβ στην συγκυρία της απώλειας της πρώτης ισλαμικής χώρας – συμμάχου στην περιοχή, δηλαδή της Τουρκίας, αλλά και στη χρονική περίοδο κατά την οποία συντελούνται ριζικές ανακατατάξεις στον βορειοαφρικανικό γεωγραφικό χώρο και στη Μέση Ανατολή.

Το γεγονός ότι η Τουρκία επιχειρεί να διαδραματίσει ουσιαστικό ρόλο και να διεισδύσει πολιτικά, οικονομικά και πολιτιστικά στις χώρες όπου έλαβε χώρα η «Αραβική Άνοιξη», όπως επίσης η υπερδραστηριοποίηση της τουρκικής διπλωματίας στην Αίγυπτο και στη Λιβύη και ακόμη στη Συρία και στον Λίβανο και η προσέγγιση της Άγκυρας με την Χαμάς και τη Χεζμπολάχ είναι δεδομένα τα οποία δεν περνούν απαρατήρητα από το Ισραήλ. Και πως θα μπορούσαν να περάσουν απαρατήρητα όταν η ισραηλινή Πρεσβεία στο Κάιρο έγινε στόχος του πλήθους, με αποτέλεσμα να οδηγηθούν, έστω και προσωρινά, στα άκρα οι σχέσεις ανάμεσα στο Ισραήλ και στην Αίγυπτο, μέχρι τελικά να πέσουν οι τόνοι. Στην Τουρκία, επικρατεί η άποψη ότι η Τουρκία ως παράγοντας καθορισμού των εξελίξεων στα «μεθεόρτια» της «Αραβικής Άνοιξης», αλλά και η συμμετοχή της χώρας στην συγκρότηση της αντιπυραυλικής ασπίδας θα αποτελέσουν τους βασικότερους παράγοντες αναθεώρησης της στάσης του αμερικανικού παράγοντα έναντι του Ισραήλ, λαμβάνοντας με αυτόν τον τρόπο πιο σοβαρά υπόψη τον ρόλο του παράγοντα «Τουρκία» και για τα αμερικανικά συμφέροντα στην ευρύτερη περιοχή της ανατολικής Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής. Δεν είναι λίγοι εκείνοι μάλιστα, οι οποίοι υπογραμμίζουν ότι ίσως τελικά η τουρκο – ισραηλινή κρίση, ευνοήσει την Τουρκία. Κάτι τέτοιο, όμως, προϋποθέτει αναθεώρηση της χωρίς όρους υποστήριξης του Ισραήλ από την Ουάσιγκτον, σενάριο που σε πρακτικό επίπεδο είναι πάρα πολύ δύσκολο να επιβεβαιωθεί δεδομένης και της τεράστιας επιρροής που ασκείται στο αμερικανικό πολιτικό σύστημα από τους Εβραίους της διασποράς³¹.

Η διπλωματία της Τουρκίας, η οποία ξεκινά πολυμέτωπο «πόλεμο» κατά πάντων, δεν έχει περάσει απαρατήρητη ούτε από τη Μόσχα, η οποία παράλληλα αντιμετωπίζει με μεγάλο προβληματισμό την εξέλιξη του προγράμματος «Ενωμένος Καύκασος» το οποίο υλοποιεί η Άγκυρα, στο πλαίσιο του νέο – οθωμανικού προγράμματος, ούτε βέβαια την τουρκική οικονομική διείσδυση στα Βαλκάνια. Εκτός αυτού, κανείς δεν μπορεί να υποτιμήσει τα ρωσικά συμφέροντα στην Κύπρο.

Μέσα σε όλα αυτά και ενώ οι αντιπαραθέσεις με επίκεντρο την ανατολική Μεσόγειο θα κλιμακωθούν, σχεδόν αναπόφευκτα με ευθύνη της Τουρκίας, η Τεχεράνη άσκησε και εκείνη με τη σειρά της κριτική στην Άγκυρα, εξαιτίας της συμμετοχής της Τουρκίας στην ΝΑΤΟϊκή αντιπυραυλική ασπίδα. Η επιθετικότητα της Τουρκίας και η διαρκής πρόκληση του διεθνούς παράγοντα, ακόμη και συμμάχων της, όπως είναι το Ιράν, θα μπορούσαν να αποτελέσουν τους καθοριστικούς παράγοντες για την επαλήθευση σεναρίων διεθνούς απομόνωσης ή ακόμη και διαμελισμού της. Και δεν είναι λίγοι

---

³¹ Bilgin, P. 2011. "Turkey's New foreign policy towards Eurasia", *Eurasian Geography and Economics*, Vol. 52, No. 2, pp. 173-195

εκείνοι, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι η προσπάθεια της Τουρκίας να πατήσει επάνω σε δύο βάρκες, δηλαδή τόσο στη Δύση, όσο και στην Ανατολή μπορεί να εξελιχθεί σε μπουόμερανγκ.

3.3. Η πολιτική του Ισραήλ

Η επιβεβαίωση της ύπαρξης μεγάλου κοιτάσματος φυσικού αερίου στην θαλάσσια περιοχή που βρίσκεται ανάμεσα στις ακτές του Ισραήλ και της Κύπρου, συγκεκριμένα στις περιοχές Λεβάθιαν και Ταμάρ, εκεί όπου εφάπτονται οι Αποκλειστικές Οικονομικές Ζώνες των δύο κρατών, δημιουργεί νέο πλαίσιο δεδομένων στην ανάπτυξη της πολύ σοβαρής ενεργειακής πολιτικής που ακολουθεί τα τελευταία χρόνια η Λευκωσία.

Η πολιτική αυτή μπορεί να αποτελέσει μια ιδιαίτερα ισχυρή βάση για την συγκρότηση ενός στρατηγικού άξονα Ισραήλ – Ελλάδα – Κύπρου, μιας προοπτικής που έχει καταστεί αντικείμενο συζήτησης σε καλά ενημερωμένους και σοβαρούς κύκλους, στο Τελ Αβίβ, στην Αθήνα και στη Λευκωσία. Σοβαροί κύκλοι στην Κύπρο, εκτιμούν ότι η θεμελίωση της στρατηγικού χαρακτήρα συνεργασίας Λευκωσίας – Τελ Αβίβ θα ενισχύσει σταδιακά την αξιοπιστία της Κύπρου σε διεθνές επίπεδο και μάλιστα ανεξάρτητα από το συγκυριακό φαινόμενο της σημαντικής διατάραξης των σχέσεων Τουρκίας – Ισραήλ. Και στην Ελλάδα, επίσης πολύ σοβαροί κύκλοι, εκτιμούν ότι η αναγκαιότητα για την οικοδόμηση μιας στρατηγικής σχέσης με το Ισραήλ πρέπει να εμπεδωθεί από το πολιτικό σύστημα της Ελλάδας και από παράγοντες που διαχειρίζονται τις διεθνείς σχέσεις της χώρας, όχι ως αποτέλεσμα του σκεπτικού ότι η κρίση στις τουρκοισραηλινές σχέσεις μπορεί συγκυριακά να έχει σημαντικά οφέλη για την Ελλάδα, αλλά ως σταθερή στρατηγική κατεύθυνση αναγνώρισης ότι η σύσφιγξη των σχέσεων Αθήνας – Ισραήλ θα οδηγήσει στην ενίσχυση του γεωπολιτικού ρόλου της Ελλάδας και γιατί όχι στην στρατιωτική υπεροχή της έναντι της Τουρκίας³².

³² Johansson-Nogues, E. 2010. “A ring of friends?: the implications of the European neighbourhood policy for the Mediterranean”, *Mediterranean Politics*, Vol. 9, No. 2, pp. 240-247.

Οι σχέσεις της Κύπρου με το Ισραήλ, έχουν ενισχυθεί πολύ σημαντικά το τελευταίο χρονικό διάστημα και η συνεργασία στον τομέα της ενέργειας αποτελεί ισχυρότατη βάση για την ενίσχυση της στρατηγικού χαρακτήρα προσέγγισης, η οποία εκτός του ότι θα ενισχύσει τον γεωπολιτικό ρόλο της Κύπρου στην ανατολική λεκάνη της Μεσογείου, θα προσφέρει και στο Ισραήλ τα αναγκαία στρατηγικό βάθος, το οποίο χρειάζεται, δεδομένου ότι η κρατική οντότητα του Ισραήλ, έπειτα και από την εμφανή υλοποίηση της νεοοθωμανικής πολιτικής της κυβέρνησης Ερντογάν, η οποία επιδιώκει να αναλάβει κυρίαρχο ρόλο, ως προστάτιδα δύναμη του μουσουλμανικού ή του αραβικού κόσμου και να επεκτείνει τις σφαίρες επιρροής της από τα Βαλκάνια έως τον Καύκασο και από τη Μέση Ανατολή, έως τη Βόρεια Αφρική, νιώθει να ασφυκτιά καθώς ο μουσουλμανικός ή ο αραβικός κλοιός σφίγγει δημιουργώντας όλες τις προϋποθέσεις για την αναζήτηση νέων συμμαχικών σχημάτων από την Ισραηλινή ηγεσία.

Το Ισραήλ έχει πάντοτε λόγους να επιζητά την ενίσχυση του στρατηγικού του βάθους στη Μεσόγειο μέσω του άξονα Κύπρος – Κρήτη – Μάλτα – Γιβραλτάρ και η σφοδρή κρίση στις σχέσεις ανάμεσα στο Τελ Αβίβ και την Άγκυρα, παρά την γνωστοποίηση των παρασκηνιακών επαφών ανάμεσα στους υπουργούς Εξωτερικών Ισραήλ και Τουρκίας, καθιστούν ακόμη περισσότερο πρόσφορο το έδαφος για την ανάπτυξη στρατηγικού χαρακτήρα σχέσης ανάμεσα με την Κυπριακή Δημοκρατία. Πρόκειται για μια σχέση η οποία αναπόφευκτα θα έχει πολλαπλά οφέλη και για την Ελλάδα, η οποία θα ενισχύσει την γεωπολιτική της θέση, ιδιαίτερα σήμερα που διεθνώς αναγνωρισμένα think tanks όπως για παράδειγμα το Stratfor Global Intelligence³³, κάνουν λόγο για αποδυνάμωση του γεωπολιτικού ρόλου της χώρας εξαιτίας των συνεπειών και των επικείμενων νομοτελειακών αποτελεσμάτων της οικονομικής κρίσης και του δημοσιονομικού αδιεξόδου, ενώ αντίστοιχα αναφέρονται στην ενίσχυση της γεωπολιτικής ισχύος και θέσης της Τουρκίας.

3.4. Τα συμφέροντα του Ισραήλ

Οι έρευνες για την αξιοποίηση κοιτασμάτων φυσικού αερίου και πετρελαίου στην ανατολική Μεσόγειο, δεν ενισχύουν μόνο την στρατηγική σχέση ανάμεσα στη Λευκωσία και το Τελ Αβίβ, αλλά αποτελούν και το όχημα για την έλευση ισχυρών πολυεθνικών συμφερόντων στον τομέα της ενέργειας και όχι μόνο, στην περιοχή, η παρουσία των οποίων μπορεί να έχει θετικά αποτελέσματα σε ζητήματα που

---

³³ <http://www.stratfor.com/>

άπτονται της εξωτερικής πολιτικής της χώρας, όπως για παράδειγμα το Κυπριακό. Η ύπαρξη επενδυτικών και ενεργειακών κολοσσών στο «φυσικό αεροπλανοφόρο» της ανατολικής μεσογείου συνιστά επί της ουσίας θωράκιση για τα κυριαρχικά δικαιώματα της Κύπρου. Το Ισραήλ έχει σοβαρούς, στρατηγικής φύσης λόγους σήμερα να επιδιώκει ξεκάθαρα τη σταθερότητα στην Κύπρο. Δεν είναι, επίσης, τυχαίο ότι μετά τη θύελλα αντιδράσεων που προκάλεσε η στρατιωτική επιχείρηση των Ισραηλινών κομάντος στο πλοίο «Mavi Marmara», Ισραηλινοί συμμετείχαν σε νηοπομπή διαμαρτυρίας για την τουρκική κατοχή στο βόρειο τμήμα της Κύπρου με τελικό προορισμό, συμβολικά, τα κατεχόμενα, όπως επίσης δεν είναι τυχαίο ότι η αντίκρουση της τουρκικής επιχειρηματολογίας για την πολιτική του Ισραήλ στην Γάζα, περιλαμβάνει την υπενθύμιση της κατοχής του βορείου τμήματος της Κύπρου από την Τουρκία. Το στοιχείο, όμως, το οποίο μπορεί να εκμεταλλευτεί η κυπριακή κυβέρνηση, είναι το γεγονός ότι η Κύπρος έχει τεράστια σημασία για το αμερικανοισραηλινό σύμπλεγμα συμφερόντων στην ευρύτερη περιοχή της ανατολικής Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής.

Στην Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη, την οποία έχει οριοθετήσει η Κύπρος διεξάγει έρευνες η εταιρεία αμερικανικών συμφερόντων Noble Energy, η οποία επίσης διεξάγει έρευνες για τον εντοπισμό και την εκμετάλλευση ενεργειακών κοιτασμάτων και στο Ισραήλ. Ήδη από τον Νοέμβριο του 2009 ο Πρέσβης των ΗΠΑ στη Λευκωσία Frank Urbancic είχε ανακοινώσει, τότε, ότι επρόκειτο να ξεκινήσουν έρευνες για φυσικό αέριο και πετρέλαιο στη θαλάσσια περιοχή ανοικτά της Κύπρου, ενώ το υπουργείο Εμπορίου της Κύπρου, ήδη από το έτος 2008 είχε προχωρήσει σε συμφωνία με την εταιρεία Noble Energy για την παραχώρηση του «οικοπέδου 12» στην «Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη» της Κύπρου. Η αμερικανική πλευρά ήδη από τότε εκτιμούσε ότι η εμπλοκή της Noble Energy, στις έρευνες για τον εντοπισμό και την εκμετάλλευση κοιτασμάτων φυσικού αερίου και πετρελαίου, εκτιμούσε ότι η συμβολή της στην αύξηση των αμερικανικών επενδύσεων στην Κύπρο θα ήταν πολύ μεγάλη³⁴.

Γενικότερα, η Κύπρος, σε στρατηγικό επίπεδο, έχει πολλά να περιμένει από την εμπλοκή του αμερικανικού και ισραηλινού παράγοντα στους τομείς των επενδύσεων και της ενέργειας. Τυπικό παράδειγμα της σημασίας που προσλαμβάνει η Κύπρος είναι το γεγονός ότι το λιμάνι της Καρπασίας αποτελεί ενδιάμεσο σταθμό για τον ενεργειακό αγωγό, ο οποίος ξεκινά από το Τσειχάν και καταλήγει στο Ασκιελόν του Ισραήλ. Εκτός όλων των άλλων, όμως, η Κύπρος αποτελεί μια από τις

³⁴ Johansson-Nogues, E. 2010. "A ring of friends?: the implications of the European neighbourhood policy for the Mediterranean", *Mediterranean Politics*, Vol. 9, No. 2, pp. 240-247

σημαντικότερες επενδυτικές βάσεις για το Ισραήλ, το οποίο μετά την Τουρκία είναι η δεύτερη μεγαλύτερη επενδυτική δύναμη στο βόρειο, δηλαδή στο κατεχόμενο τμήμα της Μεγαλονήσου.

3.5. Η στροφή του Ισραήλ στην «καθαρή» ενέργεια

Καινοτομία και αλλαγή προσέγγισης με στόχο την ανάπτυξη και την παραγωγή καθαρής ενέργειας, όχι για την άμυνα αλλά για ειρηνική χρήση, είναι η προτεραιότητα που θέτει πλέον το Ισραήλ, υπό το φάσμα των γεωπολιτικών εξελίξεων στη Μέση Ανατολή και στο πλαίσιο επίτευξης της αναγκαίας ενεργειακής αυτάρκειας, ελλείπει δικών του ενεργειακών και υδάτινων πόρων και διαθέσιμου χώρου και με το πετρέλαιο να έχει αναρριχηθεί και πάλι πάνω από τα 100 δολάρια το βαρέλι. «Είμαστε βαριά εξαρτημένοι από τον “μαύρο χρυσό”» και επομένως «από τις χώρες που παράγουν πετρέλαιο», παραδέχθηκε ο υπουργός Υποδομών του Ισραήλ, Ούζι Λαντάου, στη διάρκεια της 4ης ετήσιας Διεθνούς Διάσκεψης για τις Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας», που πραγματοποιήθηκε στην πόλη Εϊλάτ στις 21-24 Φεβρουαρίου. Για να προσθέσει πως η επισφαλής θέση του Ισραήλ «δεν επιτρέπει να βασιζόμαστε σε κανέναν, επομένως απαιτείται φάσμα πηγών ενέργειας και συνετή χρήση όλων των διαθέσιμων μεθόδων, χωρίς να καταστρέψουμε τη Φύση».

Όπως επισήμανε ο υπουργός στη διάσκεψη -μια από τις σημαντικότερες ετήσιες εκδηλώσεις στο Ισραήλ για την ανανεώσιμη ενέργεια- οι δύο βασικοί στόχοι του Ισραήλ είναι η μείωση του ενεργειακού κόστους και η εκμετάλλευση προγραμμάτων για την ανάπτυξη των ΑΠΕ. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται η προσπάθεια του Ισραήλ να εφαρμόσει σχέδιο στα πρότυπα του 20-20-20 της Ε. Ε. για την κλιματική και ενεργειακή πολιτική. Έτσι, στόχος είναι, ως το 2020, το 10% της παραγόμενης ηλεκτρικής ενέργειας στη χώρα να προέρχεται από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας. Στους πιο φιλόδοξους στόχους εντάσσεται η προοπτική να ηλεκτροδοτείται η χώρα αποκλειστικά με ηλιακή ενέργεια σε 30 χρόνια από σήμερα. Για να επιτευχθούν αυτά, βεβαίως, θα πρέπει να λυθεί το πρόβλημα της γραφειοκρατίας, που στο Ισραήλ λαμβάνει τη μορφή της κατανομής ευθυνών σε ποικίλα υπουργεία (Ασφάλειας, Άμυνας, Περιβαλλοντικής Προστασίας, Εσωτερικών και Γεωργίας), με ό, τι αυτό σημαίνει για τη δυνατότητα συντονισμού. Πρόβλημα συνιστά όμως -αναπόφευκτα-

και το υψηλό κόστος παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας με τη χρήση φωτοβολταϊκών πάνελ υψηλής συγκέντρωσης³⁵.

Στη διάσκεψη δόθηκαν λεπτομέρειες για ένα πρωτοποριακό πρόγραμμα ανάπτυξης εναλλακτικών πηγών στο Ισραήλ, το οποίο η κυβέρνηση θα επιδοτήσει με 400 εκατ. δολάρια, καθώς και για κοινή επένδυση ύψους 15,5 εκατ. δολαρίων από την κυβέρνηση και τον ιδιωτικό τομέα για την ίδρυση κέντρου τεχνολογικής ανάπτυξης. Για να επιτύχει όμως τους στόχους του, το Ισραήλ θεωρεί αναπόφευκτο να στραφεί και στο εξωτερικό, προς αναζήτηση τόσο επενδυτών όσο και νέων αγορών. Παρότι μικρή χώρα με περιορισμένους πόρους, εστιάζει στο γεγονός ότι συγκαταλέγεται στις ανταγωνιστικότερες οικονομίες του κόσμου, καταλαμβάνοντας την 23η μεταξύ 134 θέσεων στη σχετική κατάταξη του Παγκόσμιου Οικονομικού Φόρουμ για το 2008-09. Η πρόοδός του στον τομέα της δημιουργίας εξυπνότερων, καθαρότερων και αποδοτικότερων δικτύων ηλεκτρικής ενέργειας και της στροφής σε εναλλακτικές πηγές επιβραβεύθηκε τον Δεκέμβριο, όταν δύο ισραηλινές εταιρείες -οι GridON και WinFlex- συγκατατέλεξαν τον Δεκέμβριο στις πέντε εταιρείες που επέλεξε η αμερικανική General Electric στο πλαίσιο του σχετικού προγράμματος GE Ecomagination Challenge.

Η παρουσία της Ευρώπης γίνεται εμφανής, μεταξύ άλλων, με σειρά υποσχόμενων κοινών προγραμμάτων έρευνας και τεχνολογίας σε ποικίλους τομείς, συμπεριλαμβανομένων των ΑΠΕ, μέσω του προγράμματος EUREKA. Στο Εϊλάτ εγκρίθηκαν επενδύσεις 33 εκατ. ευρώ για 25 προγράμματα, στα έξι εκ των οποίων - το 25% του συνόλου- θα συμμετέχουν Ισραηλινοί εταίροι. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενέκρινε άλλωστε χρηματοδότηση των ερευνών για την επαναφορτίσιμη μπαταρία του ηλεκτρικού αυτοκινήτου που κατασκευάζει η ισραηλινή Better Place, το οποίο θα κυκλοφορήσει στη χώρα στα τέλη του τρέχοντος έτους. Η χρηματοδότηση θα είναι της τάξης των 2,2 εκατ. ευρώ, στο πλαίσιο του 7ου Προγράμματος Πλαισίου (FP7). Το ηλεκτρικό αυτοκίνητο θα έχει επάρκεια 160 χιλιομέτρων και θα είναι πλήρως αυτοματοποιημένο. Σχεδιάζεται να κυκλοφορήσουν 50.000 τέτοια οχήματα την ερχόμενη 5ετία. Η μπαταρία του θα ζυγίζει 150 κιλά και η τιμή του θα είναι 10.000-12.000 δολάρια υψηλότερη από εκείνη των συμβατικών σεντάν.

---

³⁵ Tischler, A. 2008. "Cost-benefit analysis of reforming Israel's electricity industry", *Energy Policy*, Vol. 34, No. 16, pp. 2442-2454.

Με τη λειψυδρία και την κλιματική αλλαγή να καθιστούν το ζήτημα επάρκειας του νερού εθνική προτεραιότητα, η χώρα σημειώνει τέλος διαρκή πρόοδο στην ανάπτυξη νέων και αποδοτικών τεχνολογιών στη διαχείριση ύδατος, την άντληση, την αφαλάτωση αλλά και την επεξεργασία, τον καθαρισμό και την ανακύκλωση. Στον κλάδο τεχνολογιών ύδατος δραστηριοποιούνται περί τις 250 εταιρείες, εκ των οποίων το 80% κάνει και εξαγωγές. Το Ισραήλ είναι η έδρα τριών από τα μεγαλύτερα εργοστάσια αφαλάτωσης στον κόσμο.

Παράλληλα, σε «Σίλικον Βάλεϊ της ηλιακής ενέργειας» φιλοδοξεί το Ισραήλ να μετατρέψει τις άνυδρες αχανείς εκτάσεις της ερήμου Νεγκέβ, στον νότο της χώρας. Η περιοχή, που καταλαμβάνει σχεδόν τα δύο τρίτα της χώρας και στην οποία κατοικούν όχι περισσότεροι από 500 άνθρωποι, σε σύνολο 7 εκατομμυρίων, θεωρείται «κλειδί» για την προσπάθεια απεξάρτησης από το πετρέλαιο ³⁶.

Η μη αναλώσιμη ηλιακή ακτινοβολία είναι ο υπ' αριθμόν 1 ανεκμετάλλετος πόρος της ερήμου και στον τομέα της ηλιακής ενέργειας καταγράφει τη μεγαλύτερη πρόοδο η ισραηλινή τεχνολογία Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας, με επιτεύγματα όπως οι επίπεδοι ηλιακοί συλλέκτες για κτίρια, οι τεχνητές λίμνες αποθήκευσης ηλιακής ενέργειας (solar ponds) και οι φωτοβολταϊκοί συλλέκτες. Σημειωτέον ότι οι ηλιακοί συλλέκτες στις στέγες εξασφαλίζουν ζεστό νερό για το 75% των νοικοκυριών στη χώρα, ποσοστό που είναι από τα μεγαλύτερα διεθνώς.

«Να κάνουμε την έρημο να ανθίσει», παρότρυνε ο υπουργός Υποδομών στην εναρκτήρια ομιλία του στο Εϊλάτ. Το πανεπιστήμιο Ben-Gurion του Νεγκέβ, το Εθνικό Κέντρο Έρευνας Ηλιακής Ενέργειας Ben-Gurion, το ινστιτούτο επιστήμης Weizmann και ο ιδιωτικός τομέας δραστηριοποιούνται στην περιοχή σε έρευνα και ανάπτυξη για τεχνολογικές εφαρμογές στα φωτοβολταϊκά και στην ηλιακή-θερμική ενέργεια.

3.6. Φυσικό Αέριο και ενεργειακοί προβληματισμοί της Κύπρου

Η αμερικανική εταιρία Noble Energy που έχει εξασφαλίσει τα δικαιώματα για το Οικόπεδο 12 της Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης (ΑΟΖ) της Κύπρου, προσδιόρισε πρόσφατα την χρονική περίοδο έναρξης των γεωτρήσεων (Φθινόπωρο 2011), ώστε

³⁶ Tischler, A. 2008. "Cost-benefit analysis of reforming Israel's electricity industry", *Energy Policy*, Vol. 34, No. 16, pp. 2442-2454.

να εξακριβωθεί το εύρος των κοιτασμάτων και άντλησης φυσικού αερίου (πολύ νωρίτερα του έτους 2017).

Παρόλα αυτά και μετά την επίσκεψη του Προέδρου Δ. Χριστόφια στο Ισραήλ (14.03.2011), η λήψη απόφασης για το θέμα του φυσικού αερίου και τον καταρτισμό στρατηγικής διαχείρισης ενεργειακών αποθεμάτων από την κυβέρνηση εκκρεμεί ακόμη. Η κυπριακή κυβέρνηση προβληματίζεται για τρία σενάρια:

α) Συνεργασία με το Ισραήλ στο πλαίσιο πακέτου για από κοινού εκμετάλλευση των ισραηλινών και κυπριακών κοιτασμάτων, εφόσον αυτά αποδειχθούν σημαντικά.

β) Συνεργασία με τη βρετανική Shell για προμήθεια φυσικού αερίου, αλλά με χρονική μείωση του αρχικού 20ετούς συμβολαίου (και αντιστρόφως ανάλογη αύξηση της τιμής), μετά από επικράτηση σε σχετικό διεθνή διαγωνισμό που είχε προκηρύξει η Κύπρος. Σε συνέχεια έντονων αντιδράσεων των πολιτικών κομμάτων για τη μεγάλη χρονική περίοδο του συμβολαίου, ο βρετανικός κολοσσός αναμένει από την αρχή του έτους την τελική απάντηση της Κύπρου. Η Shell ενδιαφέρεται, επίσης, για τη κατασκευή τερματικού σχετικά με το αέριο στη Κύπρο, αλλά και συνεργασία στον τομέα έρευνας και εξόρυξης του αερίου.

γ) Επιλογή μιας ενδιάμεσης λύσης, διάρκειας 7-10 ετών στο θέμα προμήθειας του φυσικού αερίου από τη Shell, μέχρι να ολοκληρωθούν οι διαβουλεύσεις και οι όποιες συμφωνίες με το Ισραήλ, μετά φυσικά την οριστικοποίηση της ποσότητας των κυπριακών κοιτασμάτων.

Ως γνωστό, ο κ. Αντ. Πασχαλίδης, Υπουργός Εμπ. Βιομ. & Τουρισμού, ανακοίνωσε στις αρχές Ιανουαρίου ότι η Royal Dutch Shell Plc υπέβαλε την πιο ανταγωνιστική προσφορά για τον διαγωνισμό παροχής υγροποιημένου φυσικού αερίου (LNG). Επρόκειτο για επίσημη παραδοχή της τότε επικείμενης συμφωνίας της κυπριακής Δημόσιας Εταιρίας Φυσικού Αερίου (ΔΕΦΑ) με την Shell, η αξία της οποίας θα έφτανε σύμφωνα με τον ανωτέρω Υπουργό τα 4,5 δις ευρώ. Με έναρξη το 2014, το σχετικό συμβόλαιο θα είχε εικοσαετή διάρκεια, ενώ σύμφωνα με διάφορες εκτιμήσεις, οι ανάγκες της Κύπρου θα ανέρχονται σε 0,77 εκατ. τόνους LNG αρχικά και 1,37 εκατ. τόνους το 2035. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι η Κύπρος σήμερα τροφοδοτείται με συμβατικά καύσιμα το κόστος των οποίων κυμαίνεται μεταξύ 500-600 εκατ. ετησίως.

Όπως ήδη τονίσθηκε, οι πολύ έντονες αντιδράσεις των κομμάτων, η προθυμία του Ισραήλ -μέσω της εταιρίας Delek- να προμηθεύει και αυτό με φυσικό αέριο τη Κύπρο σε κατώτερη της Shell τιμή (μεταφορά μέσω υποθαλάσσιου αγωγού) και η ύπαρξη

ενός ακόμη σημαντικού κοιτάσματος φυσικού αερίου, ανάλογου του Λεβιάθαν (Leviathan)-του μεγαλύτερου που βρέθηκε παγκοσμίως την τελευταία δεκαετία-νοτιοδυτικά της Πάφου, στα ανεπίσημα όρια που διαχωρίζουν τις ΑΟΖ Κύπρου και Ελλάδας, άλλαξαν τη στάση της κυβέρνησης³⁷

Το ταξίδι του Προέδρου Δ. Χριστόφια στο Ισραήλ και αυτό του Προέδρου της Ρυθμιστικής Αρχής Ενέργειας Κύπρου (ΡΑΕΚ), κ. Κ. Σιαμά, αποσκοπούσαν στη διερεύνηση προοπτικών ευρύτερης ενεργειακής συνεργασίας. Ήδη φαίνεται να σχηματίστηκαν, μετά την επίσκεψη του Προέδρου της Κύπρου στο Ισραήλ, οι πρώτες μεικτές επιτροπές εμπειρογνομόνων των δύο χωρών.

Ως γνωστό, στις 18 Δεκεμβρίου 2010 η Κύπρος και το Ισραήλ υπέγραψαν συμφωνία για την οριοθέτηση της ΑΟΖ ώστε να ανοίξει ο δρόμος εκμετάλλευσης των κοιτασμάτων υδρογονανθράκων των δύο κρατών στη θαλάσσια αυτή περιοχή. Ανάμεσα στα διαθέσιμα κοιτάσματα, το Ταμάρ (Tamar), έναντι της Χάιφα και το Λεβιάθαν, είναι τα σημαντικότερα. Ο Υπουργός Υποδομών του Ισραήλ, κ. Λαντάου, θεωρεί πως το Λεβιάθαν θα καλύψει τις εσωτερικές ανάγκες της χώρας του για 25 χρόνια, με δυνατότητες εξαγωγής του αερίου. Σύμφωνα με διεθνείς αναλυτές, το πιο πιθανό σενάριο ενεργειακής πολιτικής για το Ισραήλ είναι η δημιουργία υποθαλάσσιου αγωγού που θα συνδέει τα κοιτάσματα Ταμάρ με κάποιο τερματικό σταθμό, ενδεχόμενα αυτόν που θα κατασκευαστεί στη Κύπρο. Στο σταθμό αυτό, το αέριο θα ψύχεται και θα υγροποιείται και από εκεί θα μεταφέρεται στην Ευρώπη και την Ασία μέσω τάνκερ.

Στο σημείο αυτό υπενθυμίζουμε τις λοιπές παραμέτρους του ανωτέρω θέματος:

- Περσινή μελέτη του Οργανισμού Γεωλογικών Επισκοπήσεων των ΗΠΑ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου υπάρχουν εκμεταλλεύσιμα κοιτάσματα φυσικού αερίου 122 τρισεκατομμυρίων κυβικών ποδιών, κατά δέκα φορές περισσότερα από τα εκμεταλλεύσιμα κοιτάσματα που υπάρχουν στα βρετανικά χωρικά ύδατα της Βόρεια Θάλασσας. Επίσης, όσον αφορά το κοιτάσμα νοτιοδυτικά της Πάφου, σύμφωνα με ανακοινώσεις Γάλλου εμπειρογνώμονα του Γαλλικού Ινστιτούτου Πετρελαίων (BEICIP) και εκ των συμβούλων της Κυπριακής Δημοκρατίας για κοιτάσματα, σε διεθνές συνέδριο εμπειρογνομόνων του πετρελαίου στη Ν. Ορλεάνη (2010), πρόκειται για εξαιρετικά σημαντικό κοιτάσμα που έχει μάλιστα χαρτογραφηθεί.

³⁷ Burer, J. 2011. "Which renewable energy policy is a venture capitalist's best friend? Empirical evidence from a survey of international cleantech investors", *Energy Policy*, Vol. 37, No. 12, pp. 4997-5006

- Η ισραηλινή ενεργειακή εταιρία Delek, εταίρος του αμερικανικού ενεργειακού οργανισμού Noble Energy, υπέβαλε πρόταση για την ανέγερση τερματικού σταθμού στη περιοχή Βασιλικού, οικονομικού ύψους 800 εκ. δολλ. ΗΠΑ. Στο τερματικό θα μεταφέρεται με διασωλήνωση υγροποιημένο φυσικό αέριο από το Ισραήλ και απ' εκεί με πετρελαιοφόρα στη Δυτική Ευρώπη, περιορίζοντας έτσι το κίνδυνο ένοπλης επίθεσης από γειτονικές χώρες εναντίον του όλου εγχειρήματος. Στην ίδια περιοχή επίσης, κατατέθηκε την 18 Ιανουαρίου 2011 ο θεμέλιος λίθος για την κατασκευή του τερματικού πετρελαιοειδών της εταιρίας VTTI, με δυνατότητα αποθήκευσης έως 550000 κυβικά μέτρα καυσίμων.
- Μια άλλη, εναλλακτική πρόταση, αποτελεί η μεταφορά του φυσικού αερίου με διασωλήνωση στην Ελλάδα και απ' εκεί με πετρελαιοφόρα πλοία στην Ευρώπη. Κατά τους Κύπριους παρατηρητές, όσο η Ελλάδα δεν προβαίνει στην οριοθέτηση της ΑΟΖ της, ενώ η ενεργειακή συνεργασία Κύπρου-Ισραήλ ενισχύεται σταθερά, το σενάριο αυτό αποδυναμώνεται. Η Κύπρος επιθυμεί ιδιαίτερα την οριοθέτηση μεταξύ κυπριακής και ελληνικής ΑΟΖ ή τουλάχιστον, σύμφωνα με το κυπριακό Τύπο, οι δύο χώρες οφείλουν να δημιουργήσουν κάποιο ενιαίο ενεργειακό δόγμα, ενώ ακόμη περισσότερο, υπάρχει η αναγκαιότητα υπογραφής συμφωνίας στρατηγικής συνεργασίας μεταξύ Ελλάδας, Κύπρου και Ισραήλ. Οι επαναστατικές αλλαγές που ξέσπασαν στην Μέση Ανατολή με ενδεχόμενη άνοδο στην εξουσία των Αδελφών Μουσουλμάνων, ενδέχεται να ανατρέψουν τα μέχρι τώρα γεωπολιτικά, στρατηγικά και ενεργειακά συμφέροντα στη περιοχή. Ένα απομονωμένο Ισραήλ αναμένεται να αναπροσαρμόσει τους στρατηγικούς σχεδιασμούς του και να αναζητήσει νέους συμμάχους.
- Η Τουρκία, που δεν αναγνωρίζει την Κυπριακή Δημοκρατία, δεν αναγνωρίζει κατά συνέπεια την κυπριακή ΑΟΖ και αντιδρά έντονα, τόσο με νομικά όσο και με πολιτικά επιχειρήματα, στην προαναφερθείσα συμφωνία με το Ισραήλ, όπως και για αυτές που έχει προχωρήσει η Κύπρος με την Αίγυπτο και το Λίβανο. Ανάλογες αντιδράσεις εκφράζει και ο Λίβανος έναντι του Ισραήλ με το οποίο δεν έχει προβεί σε κοινή οριοθέτηση των θαλασσίων συνόρων τους, ενώ δεν έχουν λησμονηθεί και οι συγκρούσεις του πρόσφατου παρελθόντος. Όπως προαναφέρθηκε, είναι προφανές ότι τόσο οι πολιτικές εξελίξεις στη Μέση Ανατολή, όσο και τα κοιτάσματα φυσικού αερίου στη Νοτιανατολική περιοχή της Μεσογείου προσθέτουν μια νέα διάσταση στο γεωπολιτικό πεδίο.

Η κυπριακή πλευρά, όπως είναι σαφές, δεν πρόκειται να υποχωρήσει σε ό,τι έχει να κάνει με τη χάραξη της ενεργειακής πολιτικής της, στην οποία μέχρι τώρα, και παρά τις δυσκολίες, έχει προχωρήσει με τολμηρά βήματα. Εξάλλου, η αυτοπεποίθηση της

Κύπρου στο ζήτημα της εξόρυξης του φυσικού αερίου προέρχεται από τη σύμπραξη και τη στρατηγική συνεργασία με εταιρείες, οι οποίες είναι πανίσχυροι “παίκτες” στη διεθνή σκακιέρα και ειδικότερα στον τομέα της ενέργειας³⁸.

3.7. Το τρίγωνο Κύπρου-Ισραήλ-Τουρκίας και οι εντάσεις ήπιας κλιμάκωσης

Μπορεί το νεο-οθωμανικό δίδυμο Ερντογάν - Νταβούτογλου να διακηρύσσει ότι ακολουθεί πολιτική μηδενικών προβλημάτων με τις γειτονικές χώρες, αλλά, όπως συνήθως συμβαίνει με την Άγκυρα, η ρητορική της δεν έχει πολλή σχέση με τις πράξεις της. Πρόσφατο παράδειγμα οι απειλές της ότι θα εμποδίσει στρατιωτικά τις προγραμματισμένες γεωτρήσεις στο θαλάσσιο Οικόπεδο 12 της κυπριακής ΑΟΖ. Τις γεωτρήσεις θα πραγματοποιήσει η έχουσα τα δικαιώματα εκμετάλλευσης αμερικανική εταιρεία Noble Energy (εβραϊκών συμφερόντων).

Το γεγονός ότι η απειλή χρήσης στρατιωτικής βίας έφερε συνήθως αποτέλεσμα, έχει εθίσει την Άγκυρα σ’ αυτή την τακτική. Μόνο που αυτή τη φορά δεν έχει απέναντί της τη φοβική ελλαδική πολιτική ελίτ και την αδύναμη Κυπριακή Δημοκρατία. Στο παιχνίδι εμπλέκονται κι άλλοι. Δεν είναι μόνο ότι η Ε.Ε., οι ΗΠΑ και η Ρωσία έχουν επισήμως υποστηρίξει το δικαίωμα της Κυπριακής Δημοκρατίας. Το πιο σημαντικό είναι ότι οι Ισραηλινοί έχουν υποσχεθεί να προστατεύσουν τις γεωτρήσεις και στο κυπριακό «οικόπεδο 12». Σύμφωνα μ’ όλες τις ενδείξεις, μάλιστα, έχουν εξασφαλίσει και το «πράσινο φως» από την Ουάσιγκτον. Η στάση του Ισραήλ προκύπτει από γεωπολιτικές σκοπιμότητες. Από τη στιγμή που η νεο-οθωμανική Τουρκία στράφηκε εναντίον του με σκοπό να αναγνωρισθεί σαν ηγέτιδα δύναμη του μουσουλμανικού κόσμου, και με δεδομένη τη ρευστότητα στην Αίγυπτο, ο μόνος πολιτικά ασφαλής και πολιτισμικά φιλικός διάδρομος του Ισραήλ προς τη Δύση είναι ο ελληνικός. Γι’ αυτό και έχει κάνει ανοίγματα για τη διαμόρφωση μιας στρατηγικής σχέσης με την Κυπριακή Δημοκρατία και την Ελλάδα. Απ’ αυτό τον διάδρομο, άλλωστε, θα διοχετεύσει και το φυσικό αέριο στην Ευρώπη. Η στάση του Ισραήλ σ’ αυτό το θέμα είναι μια πρόσθετη ισχυρή αιτία της πρόσφατης περαιτέρω όξυνσης των τουρκοϊσραηλινών σχέσεων.

³⁸ Burer, J. 2011. “Which renewable energy policy is a venture capitalist’s best friend? Empirical evidence from a survey of international cleantech investors”, *Energy Policy*, Vol. 37, No. 12, pp. 4997-5006

Οι Αμερικανοί και οι Ευρωπαίοι υποστηρίζουν την Κύπρο και το Ισραήλ όχι μόνο λόγω της επιρροής του εβραϊκού λόμπι. Τα ενεργειακά κοιτάσματα στην Ανατολική Μεσόγειο θα συμβάλουν στην ενεργειακή ανεξαρτησία της Ε.Ε. από τη Ρωσία. Ως εκ τούτου, θεωρούν ότι είναι καλύτερο αυτά τα κοιτάσματα να ανήκουν στο νόμιμο ιδιοκτήτη (Κύπρος), παρά στη δύσκολη Τουρκία. Για να δικαιολογήσει τους λεονταρισμούς της, η Άγκυρα ισχυρίζεται ότι η κυπριακή κυβέρνηση δεν έχει δικαίωμα να εκμεταλλευθεί τα κοιτάσματα, επειδή δεν εκπροσωπεί και τους Τουρκοκύπριους. Το επιχείρημα είναι διάτρητο. Ο ΟΗΕ αναγνωρίζει την κυπριακή κυβέρνηση ως νόμιμη κυβέρνηση όλης της Κύπρου, που έχει όλα τα προβλεπόμενα δικαιώματα. Οι τουρκικές απειλές, όμως, δεν στηρίζονται ούτε με βάση τη θέση της Άγκυρας ότι στη Μεγαλόνησο υπάρχουν δύο κράτη. Σύμφωνα με την τουρκική θέση, το «ελληνοκυπριακό κράτος» δικαιούται να έχει τη δική του ΑΟΖ στα νότια της Κύπρου. Το θαλάσσιο Οικόπεδο 12 βρίσκεται σ' αυτή την ΑΟΖ κι όχι στην ΑΟΖ που θα είχε το «τουρκοκυπριακό κράτος» εάν ήταν νόμιμο. Με άλλα λόγια, έχουμε έναν ακόμα τουρκικό τσαμπουκά, ο οποίος, όμως, δεν είναι καθόλου δεδομένο ότι αυτή τη φορά θα περάσει³⁹.

3.8. Οι άξονες της ενεργειακής πολιτικής της Ελλάδας

Η γεωγραφική θέση της Ελλάδος την καθιστά προνομιούχο παίκτη στο ενεργειακό παιχνίδι, του οποίου την απαρχή παρατηρούμε τώρα, αλλά την πορεία και τις συνέπειές του θα βιώσουμε κατά τα αμέσως επόμενα χρόνια. Η ανακάλυψη και οι ερευνητικές ενδείξεις ύπαρξης κοιτασμάτων πετρελαίου και φυσικού αερίου στην περιοχή της ΝΑ Μεσογείου, η πληθώρα ενδείξεων περί της ύπαρξης αντίστοιχων κοιτασμάτων στον ελλαδικό θαλάσσιο και ηπειρωτικό χώρο, αλλά και η γεωγραφική βαρύτητα του χώρου αναπτύξεως των ελληνικών και κυπριακών συμφερόντων ως προς τη διέλευση αγωγών μεταφοράς ενέργειας, αλλά και αντίστοιχων ναυτιλιακών εμπορικών δρομολογίων, δημιουργούν έναν καταιγισμό επιστημονικών, πολιτικών και οικονομικών αναζητήσεων, αναφορικά με τους τρόπους με τους οποίους η χώρα μας θα εκμεταλλευτεί τη συγκυρία αυτή προς ανάσχεση της οικονομικής δυσπραγίας της, αλλά και προς εμπέδωση και περιφρούρηση των συμφερόντων της σε όλο το γεωγραφικό φάσμα στο οποίο παραδοσιακά ο ελληνισμός δρα και δημιουργεί.

³⁹ Burer, J. 2011. "Which renewable energy policy is a venture capitalist's best friend? Empirical evidence from a survey of international cleantech investors", *Energy Policy*, Vol. 37, No. 12, pp. 4997-5006

Πραγματικά, μπορούμε να διαπιστώσουμε πως με μία σειρά πολιτικών, διπλωματικών στρατηγικών κινήσεων η χώρα μας μπορεί να δημιουργήσει διπλωματικό, γεωστρατηγικό, οικονομικό και πολιτικό απόθεμα, το οποίο δύναται να δράσει ως πολλαπλασιαστής ισχύος. Κατ' αρχάς, εκ των ουκ άνευ κινήσεις θα πρέπει να θεωρηθούν τόσο η συμφωνία για τον καθορισμό των ΑΟΖ μεταξύ Ελλάδος και Κύπρου, όσο και η τελεσφόρηση των διαπραγματεύσεων με τους λοιπούς γείτονες για την επίτευξη αντίστοιχων συμφωνιών.

Η ελληνοϊσραηλινή προσέγγιση πρέπει να προχωρήσει και να ωριμάσει στο θεμέλιο τόσο των ενεργειακών προοπτικών, όσο και της σύμπτωση των γεωστρατηγικών συμφερόντων των δύο κρατών. Χωρίς παρορμητικές ενέργειες, αλλά με σχέδιο και τήρηση ισορροπιών ευνοϊκών για τα ελληνικά συμφέροντα, μπορούμε να εκμεταλλευτούμε τις διατάξεις του Διεθνούς Δικαίου ώστε να προβούμε τόσο στη χάραξη ΑΟΖ με την Κυπριακή Δημοκρατία, όσο και στη σύμπληξη οικονομικών και γεωστρατηγικών συμμαχιών με γείτονες της περιοχής. Παράλληλα, οφείλουμε να τηρήσουμε προσεκτική στάση έναντι του αραβικού στοιχείου, του οποίου την παραδοσιακά φιλελληνική στάση πρέπει να συντηρήσουμε. Η ελληνική διπλωματία πρέπει να κινηθεί άφοβα και δυναμικά, παρακάμπτοντας και εξουδετερώνοντας την παρασκηναϊκή δράση της Άγκυρας. Με μεθοδικότητα και χωρίς τυμπανοκρουσίες μπορούν να δημιουργηθούν διπλωματικά τετελεσμένα, τα οποία θα περιορίσουν υπερβολικά τα φιλόδοξα, πλην αβάσιμα και δυσεφάρμοστα, τουρκικά πλάνα περί ηγεμονίας στη ΝΑ Μεσόγειο. Επιπλέον, από τη στιγμή που η Ελλάδα μοιάζει να σταθεροποιεί τη θέση της στον ανωτέρω γεωγραφικό χώρο μέσω της σύσφιξης των σχέσεών της με το Ισραήλ, αλλά και μέσω της δυναμικής κυπριακής κινητικότητας στον τομέα της ενεργειακής πολιτικής, δεν νοούνται υποχωρητικές διαθέσεις και ενδοτισμοί στο Αιγαίο ⁴⁰.

Οι πιέσεις και οι αβάσιμες διεκδικήσεις της Άγκυρας στο Αρχιπέλαγος πρέπει να προσκρούσουν στη σταθερή και άφοβη γραμμή της ελληνικής διπλωματίας, η οποία πρέπει να λάβει σοβαρά υπ' όψιν της το γεγονός πως η μεταφορά του γεωστρατηγικού ενδιαφέροντος στη ΝΑ Μεσόγειο, όπου η Άγκυρα ακολουθεί τις εξελίξεις και μοιάζει να έχει αιφνιδιαστεί μέσω επιβολής τετελεσμένων συμφωνιών, μπορεί να λειτουργήσει ως εμπροσθοφυλακή και οχυρό των ελληνικών δικαίων σε χώρους όπου παραδοσιακά η γειτονική χώρα ασκεί μεγάλη πίεση – Αιγαίο, Θράκη-.

---

⁴⁰ Giannakourou, E. 2010. "Transforming spatial planning policy in Mediterranean countries: Europeanization and domestic change", *European Planning Studies*, Vol. 13, No. 2, pp. 319-331

Επιπρόσθετα, η χώρα μας οφείλει να αδράξει κάθε πιθανή ευκαιρία ανάδειξής της σε διαμετακομιστικό κέντρο ενέργειας. Ο αγωγός Μπουργκάς-Αλεξανδρούπολη δεν πρέπει να αφηθεί έρμαιο στις κυκλοθυμικές βουλγαρικές διαθέσεις, καθώς εξυπηρετεί άριστα τα ελληνικά συμφέροντα. Θέλουμε τα ρωσικά συμφέροντα στη Θράκη, θέλουμε την παράκαμψη της Τουρκίας, θέλουμε τα οικονομικά οφέλη του σχεδίου, αλλά και την επάρκεια της χώρας σε πετρέλαιο, την οποία το σχέδιο εγγυάται.

Θεωρητικά, εφ' όσον η βουλγαρική στάση δεν αλλάξει, η γειτονική χώρα πρέπει να καταγγεληθεί για τη μη ανάληψη των ευθυνών της και την άρνηση τήρησης της υπογραφής της. Βεβαίως, κινήσεις όπως η προώθηση του South Stream, του αγωγού Κομοτηνή-Ζαγορά, αλλά και η περαιτέρω ενδυνάμωση του TGI μέσω σύνδεσής του με τον αγωγό Nabucco πρέπει να αποτελέσουν απόλυτη προτεραιότητα της πολιτικής μας. Νεότερες ευκαιρίες και σχέδια όπως ένας πιθανός αγωγός αερίου μεταξύ Ισραήλ-Κύπρου-Ελλάδος, ενεργειακά πλάνα και συμφωνίες μεταξύ της Ελλάδος και των βορειοαφρικανικών χωρών, η διασύνδεση της Κρήτης με την ηπειρωτική Ελλάδα, η δημιουργία στρατηγικών αποθηκών φυσικού αερίου στην Καβάλα, αλλά και πιθανοί μελλοντικοί αγωγοί πετρελαίου από τη χώρα μας προς τα Σκόπια και την Αλβανία πρέπει να μελετηθούν και να τεθούν σε φάση υλοποίησης. Στον τομέα ανάδειξης της χώρας ως διαμετακομιστικού κέντρου δεν θα πρέπει να αγνοηθεί ο ρόλος και η πολύτιμη συμβολή της πρωτοπόρου ελληνικής ναυτιλίας.

Βεβαίως, πρωταρχικό μέλημα της ελληνικής πολιτείας θα πρέπει να αποτελεί η διερεύνηση και αξιοποίηση των ενεργειακών δυνατοτήτων και αποθεμάτων της ίδιας της χώρας μας. Η επέκταση των γεωτρήσεων στην περιοχή της Καβάλας, η έναρξη ερευνητικών προσπαθειών σε δυνητικά πετρελαιοφόρες περιοχές, οι αντίστοιχες ενέργειες για την περίπτωση του φυσικού αερίου, των γεωθερμικών πεδίων, του λιγνίτη, αλλά και του συνόλου των εξορύξιμων πολύτιμων μεταλλευμάτων, όπως επίσης και η συντονισμένη προώθηση ενός εθνικού σχεδίου αξιοποίησης των πηγών «πράσινης ενέργειας», μπορούν να καταστήσουν ενεργειακά αυτόνομη τη χώρα μας, αλλά και να την τοποθετήσουν στην ομάδα των χωρών-παραγωγών ενέργειας, με ότι αυτό συνεπάγεται για την οικονομική και γεωστρατηγική προοπτική του τόπου.

Η χώρα μας πρέπει να καταστεί υλικοτεχνικά, νομικά, στρατιωτικά και πολιτικά έτοιμη, ώστε να προχωρήσει στην εξαργύρωση των δικαιών της μέσα στη δυσμενή οικονομική συγκυρία, αλλά και στο δύσκολο γεωστρατηγικό περιβάλλον εντός του οποίου αναπτύσσεται ο ελληνισμός. Προς αυτή την κατεύθυνση, η άρτια τεχνοκρατική προετοιμασία, η πολιτική αποφασιστικότητα, η βεβαιότητα περί της νομικής κατοχύρωσης των δικαιωμάτων μας και η διεθνής προβολή αυτής της

παραμέτρου, η σύμπηξη σταθερών συμμαχιών στη βάση των αμοιβαίων επιδιώξεων, η στρατιωτική ισχύς και ετοιμότητα, η διεθνής διπλωματική προβολή και προώθηση των επιδιώξεών μας, αλλά και η ετοιμότητα δυνατής αντίδρασης έναντι δυνητικών εμπλοκών μπορούν να αποτελέσουν τα εχέγγυα ώστε να καταστεί εφικτή η περιφρούρηση των ελληνικών δικαίων και η ειρηνική συνύπαρξη και συνεργασία με το σύνολο των λαών της περιοχής της ΝΑ Μεσογείου ⁴¹.

3.9. Η συνεργασία Ελλάδας – Ισραήλ

Σε νέα στρατηγική περίοδο εισέρχονται οι σχέσεις Ελλάδος και Ισραήλ. Η Ελλάδα θα προσφέρει στο Ισραήλ το παράθυρο που θέλει στην Ευρώπη και το Ισραήλ τη γεωστρατηγική στήριξη που χρειάζονται Ελλάδα και Κύπρος στην Ανατολική Μεσόγειο. Είναι πλέον προφανές ότι η αξιοποίηση των κοιτασμάτων πετρελαίου και φυσικού αερίου της Ανατολικής Μεσογείου περνούν από την τριπλή στρατηγική σχέση Ελλάδας Κύπρου-Ισραήλ. Ο Έλληνας υπουργός Εθνικής Άμυνας Πάνος Μπεγλίτης χαρακτήριζε «Στρατηγική επιλογή» την ανάπτυξη και εμπάθυνση των σχέσεων της χώρας μας με το Ισραήλ. Μια επιλογή που ξεκίνησε από την κυβέρνηση Κ. Καραμανλή ειδικά μετά το 2007 και συνεχίστηκε από την κυβέρνηση του Γ. Παπανδρέου.

Κατά την παρέμβασή του στη συνεδρίαση της Διαρκούς Επιτροπής Εθνικής Άμυνας και Εξωτερικών Υποθέσεων της Βουλής, ο Π. Μπεγλίτης ανακοίνωσε ότι σύντομα θα υπογράψει Μνημόνιο Κατανόησης για την ανάπτυξη των στρατιωτικών, στρατηγικών, αμυντικών, τεχνολογικών και βιομηχανικών σχέσεων με τον Ισραηλινό ομόλογό του . Επίσης, σύντομα θα υπογραφεί και η σχετική διακρατική συμφωνία αμυντικής και στρατιωτικής συνεργασίας, κυρίως στον τομέα της συνεργασίας των αμυντικών βιομηχανιών και αμυντικών εξοπλισμών.

Στο μεταξύ, την αποτυχία των συνομιλιών για την ομαλοποίηση των διπλωματικών σχέσεων Τουρκίας - Ισραήλ, οι οποίες έχουν επιδεινωθεί μετά την ισραηλινή επίθεση σε διεθνή ύδατα, τον περασμένο Μάιο εναντίον του τουρκικού πλοίου Mavi Marmara, επιβεβαίωσε ισραηλινή πηγή. Οι εντατικές συνομιλίες ανάμεσα στις δύο χώρες που πραγματοποιήθηκαν στη Νέα Υόρκη και στη Γενεύη, δεν έφτασαν σε κάποιον συμβιβασμό σχετικά με το αίτημα της Τουρκίας για επίσημη απολογία και την άρνηση

⁴¹ Giannakourou, E. 2010. “Transforming spatial planning policy in Mediterranean countries: Europeanization and domestic change”, *European Planning Studies*, Vol. 13, No. 2, pp. 319-331

του Ισραήλ να εκφράσει κάτι περισσότερο από τη λύπη του για τον θάνατο των εννέα Τούρκων ακτιβιστών ⁴².

3.10. Ελλάδα και ΑΟΖ: Αντιφάσεις και Προβλήματα

Η Ελλάδα δεν έχει κηρύξει τη δημιουργία ΑΟΖ, παρ' ότι έχει το δικαίωμα και κανένας δεν μπορεί να το αμφισβητήσει. Ωστόσο η μη ανακήρυξη της λειτουργεί σε βάρος των κυριαρχικών της δικαιωμάτων. Όπως ήδη αναφέραμε, η ΑΟΖ της δίνει τεράστια πλεονεκτήματα διότι υπερκεράζει την υφαλοκρηπίδα στα ελληνικά πελάγη και σύμφωνα με αναλυτές, «επιλύει οριστικά και δια παντός όλα τα διμερή προβλήματα με τη γείτονα Τουρκία». Ωστόσο η Ελλάδα βραδυπόρησε χαρακτηριστικά να «αντιληφθεί» τη σημασία της Διεθνούς Σύμβασης (την επικύρωσε μόλις το 1995) χωρίς ως σήμερα να αξιοποιήσει τα πλεονεκτήματα που της παρέχει η ΑΟΖ. Τα μόνα βήματα που έχει κάνει είναι η υπογραφή προκαταρκτικής συμφωνίας για ορισμό της ΑΟΖ με Αλβανία (2009), η οποία όμως έχει «παγώσει» μετά από την ακυρωτική απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου της. Λέγεται ότι η Τουρκία έκανε παρέμβαση στην Αλβανία με κάποια ανταλλάγματα. Επίσης η Ελλάδα είναι τελευταία σε διαπραγματεύσεις με Λιβύη και Αίγυπτο, με τις οποίες ωστόσο έχουν εμφανιστεί ορισμένες δυσκολίες, εξ' αιτίας των λαθεμένων χειρισμών κυβερνητικών παραγόντων της χώρας, ενώ με Ιταλία, μετά τη συμφωνία για την υφαλοκρηπίδα, δεν φαίνεται να υπάρχουν ιδιαίτερα προβλήματα, παρ' ότι σύμφωνα με δημοσιεύματα, η Ιταλία ζητά μεγαλύτερη ΑΟΖ σε σχέση με την υφαλοκρηπίδα. Από την άλλη αποτελεί λάθος της εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδας που δεν προχώρησε σε συμφωνία με την Κύπρο για την οριοθέτηση της ΑΟΖ, παρά την πρόσκληση της Κυπριακής Κυβέρνησης. Ο κυριότερος λόγος είναι το έλλειμμα διορατικότητας, καθώς και η πολιτική «ενδοτισμού» στις απαιτήσεις της Τουρκίας, προέκταση των γενικότερων προκλητικών απαιτήσεων στην υφαλοκρηπίδα, τα χωρικά ύδατα των 12 μιλίων και το *casus belli*, τις «γκρίζες ζώνες» στο Αιγαίο, τις συνεχείς παραβιάσεις του εναέριου και θαλάσσιου χώρου, τις προσπάθειες διεξαγωγής ερευνών στην υφαλοκρηπίδα-ΑΟΖ

---

⁴² Lesser, I. 2011. "Greece's New Geopolitics". Working Paper for RAND. Washington DC.

Καστελόριζο και τέλος στο Κυπριακό. Οι συγκεκριμένες δυσκολίες εντείνονται από τα σοβαρά λάθη και ανεπάρκειες της εξωτερικής πολιτικής των ελληνικών κυβερνήσεων της μεταπολιτευτικής περιόδου, τόσο γενικά στο χειρισμό των ελληνοτουρκικών σχέσεων, όσο και από το διάχυτο «ευρω-ατλαντισμό» στις επιλογές της εξωτερικής και αμυντικής πολιτικής της χώρας.

Παρ' ότι η Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας, δίνει στην Ελλάδα τεράστια πλεονεκτήματα (αναγνωρίζει την ΑΟΖ σε όλα τα κατοικημένα νησιά ξεπερνώντας στην ουσία το σκόπελο της υφαλοκρηπίδας), η Ελλάδα δεν έχει προχωρήσει στην ανακήρυξη της, δίνοντας κύρια προτεραιότητα στη ρύθμιση της υφαλοκρηπίδας. Από την άλλη η Τουρκία με πρόσχημα ότι δεν έχει υπογράψει τη συγκεκριμένη Σύμβαση, απορρίπτει κάθε ιδέα συμφωνίας για την ΑΟΖ με την Ελλάδα. Αντίθετα έχει προχωρήσει σε συμφωνία ρύθμισης της ΑΟΖ με τις άλλες χώρες της Μαύρης Θάλασσας από το 1986 (αρχικά με την πρώην ΕΣΣΔ και αργότερα με Βουλγαρία και Ρουμανία) χρησιμοποιώντας τη μέθοδο της «μέσης γραμμής», παρ' ότι δεν είχε υπογράψει τη Διεθνή Σύμβαση για τη Θάλασσα, αποκαλύπτοντας την ασυνέπεια και επιθετικότητα της, κυρίως σε σχέση με Ελλάδα-Κύπρο αρνούμενη να αποδεχτεί την ΑΟΖ.

Οι ανεπάρκειες της εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδας, εντοπίζονται όπως αναφέρθηκε στην «ελαχιστοποίηση» της διαφοράς με την Τουρκία στο θέμα της υφαλοκρηπίδας (θέμα για το οποίο η Ελλάδα προτείνει προσφυγή στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης), τη στιγμή που κανένα κράτος στον κόσμο δεν έχει προσφύγει μόνο για το θέμα της υφαλοκρηπίδας χωρίς παράλληλα να τίθεται η διάσταση της ΑΟΖ. Από την άλλη ακολουθώντας πολιτική χρόνιου «ενδοτισμού» στις πιέσεις των «συμμάχων» ΗΠΑ-NATO-ΕΕ, οι οποίοι σιωπηρά αν όχι ανοικτά ενθαρρύνουν την επιθετικότητα της Τουρκίας, αποστερούν τη χώρα από μια ανεξάρτητη και πολυδιάστατη εξωτερική πολιτική. Ωστόσο τα κυριαρχικά δικαιώματα μιας χώρας στο θαλάσσιο χώρο που την περιβάλλει, μπορούν στις σημερινές συνθήκες να εξασφαλιστούν καλύτερα μέσα από την ΑΟΖ και όχι μέσω υφαλοκρηπίδας.

Ένα τελευταίο και κρίσιμης σημασίας ζήτημα είναι η αμφισβήτηση από την Τουρκία του δικαιώματος ΑΟΖ και της υφαλοκρηπίδας στο Καστελόριζο. Πρόκειται για καθαρή και ευθεία παραβίαση του διεθνούς δικαίου (Συμφωνία Λωζάνης για ελληνικότητα νησιού, καθώς και το Δίκαιο της Θάλασσας για την ΑΟΖ), την οποία η Τουρκία συνοδεύει πάντα με απειλές θερμού επεισοδίου, μη αναγνωρίζοντας ΑΟΖ στο Καστελόριζο, ούτε επίσης δεχόμενη συζήτηση για ΑΟΖ στα νησιά του Αιγαίου.

Αντίθετα για την Ελλάδα το θέμα της ΑΟΖ είναι ζωτικής σημασίας, γιατί εκτός από τα κυριαρχικά δικαιώματα εκμετάλλευσης φυσικών πόρων, υπάρχει μέσω της ΑΟΖ Καστελόριζου, σημείο επαφής με την ΑΟΖ Κύπρου, πράγμα που ενοχλεί ιδιαίτερα την Τουρκία, τόσο από οικονομική άποψη, όσο και από πολιτικο-στρατιωτική, όταν μάλιστα συνδέεται με την αντίληψη του «ενιαίου στρατιωτικού δόγματος» Ελλάδας-Κύπρου. Από την άλλη ο ορισμός της ΑΟΖ Τουρκίας με βάση το διεθνές δίκαιο, εκτός από την οικονομική πλευρά, αποδυναμώνει πολιτικο-στρατιωτικά τη θέση της με το Ισραήλ αφού στερεί τη δυνατότητα επαφής με την αντίστοιχη Αιγυπτιακή ΑΟΖ. Να τονίσουμε ότι στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, όπως και στο Αιγαίο, είναι βέβαιο ότι υπάρχουν μεγάλα αποθέματα φυσικού αερίου και πετρελαίου, πράγμα που ενισχύει την επιθετικότητα της Άγκυρας. Γι αυτό και προσπαθεί με κάθε τρόπο να βάλει «σφήνα» στις προσπάθειες ρύθμισης της ΑΟΖ μεταξύ Ελλάδας και Μεσογειακών χωρών (Αίγυπτο, Λιβύη, Αλβανία), προκειμένου να αποτρέψει την απόκτηση από την Ελλάδα πρόσθετου διαπραγματευτικού πλεονεκτήματος⁴³.

Είναι προφανές ότι το θέμα της ΑΟΖ, επηρεάζει άμεσα την εξέλιξη των ελληνοτουρκικών συνομιλιών, που διεξάγονται επί δεκαετίες ανάμεσα στις δύο χώρες, με χαρακτηριστικό γνώρισμα τη συνεχή υποχώρηση εκ μέρους της Ελλάδας στις αξιώσεις της Τουρκίας κάτω από το σύνδρομο του «ενδοτισμού» και «ατλαντισμού» στην εξωτερική πολιτική της χώρας. Θυμίζουμε ότι με το «πρακτικό της Βιέννης» μεταξύ Καραμανλή-Ντεμιρέλ το 1977 (μετά την κρίση του «Χόρα») πάγωσαν οι έρευνες και η εκμετάλλευση πετρελαίων πέραν των 6 μιλίων από τις ακτές. Με τη «Συμφωνία του Νταβός» μεταξύ Παπανδρέου-Οζάλ το 1988 (μετά την κρίση του «Σισκμίκ») υπήρξε δέσμευση για έρευνες κοιτασμάτων μόνο στην αιγιαλίτιδα ζώνη. Σε συνέχεια με τη «Συμφωνία της Μαδρίτης» μεταξύ Σημίτη-Ντεμιρέλ το 1997 (μετά την κρίση των Ίμια) η Ελλάδα αναγνώρισε την ύπαρξη «ζωτικών συμφερόντων» στη γείτονα, ενώ στη «Σύνοδο Κορυφής της ΕΕ» στο Ελσίνκι το 1999, στο πλαίσιο της ενεργοποίησης της προ-ενταξιακής διαδικασίας της Τουρκίας, η Ελλάδα αποδέχτηκε την ύπαρξη «συνοριακών διαφορών» για διευθέτησή τους.

Αυτή ήταν η πολιτική των κυβερνήσεων ΠΑΣΟΚ και ΝΔ, που άφησαν στα αζήτητα τη Διεθνή Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας και απαξίωσαν διαχρονικά σημαντικά κυριαρχικά δικαιώματα της χώρας, με τη μη επέκταση των χωρικών υδάτων στα 12

⁴³ Lesser, I. 2011. "Greece's New Geopolitics". Working Paper for RAND. Washington DC.

μίλια, μη προσφυγή στη Χάγη αλλά διμερής διαπραγματεύσεις, μη διακήρυξη της ΑΟΖ και μη κλείσιμο των κόλπων με ευθείες γραμμές βάσης, μη κατοχύρωση της αρμοδιότητας έρευνας και διάσωσης, εκχώρηση του επιχειρησιακού ελέγχου του Αιγαίου στο ΝΑΤΟ, κ.α. Έτσι φτάσαμε στη δημιουργία τετελεσμένων, σε βάρος των κυριαρχικών δικαιωμάτων της χώρας, με αποκορύφωμα τον Ιούλιο 2010 τη διεξαγωγή ωκεανογραφικών ερευνών από το τουρκικό πολεμικό πλοίο «Τσεσμέ» στην ελληνική υφαλοκρηπίδα, 8 μίλια έξω από τα χωρικά ύδατα των ακτών της Θράκης και βόρεια της Σαμοθράκης.

Κατά συνέπεια οι συζητήσεις που προβλέπονται στα πλαίσια του «Ανωτάτου Συμβουλίου Συνεργασίας Ελλάδας-Τουρκίας» για τη διευθέτηση των διμερών ζητημάτων μεταξύ των δύο χωρών (περιέχονται στο ανακοινωθέν της 15^{ης} Μαΐου 2010 κατά τη συνάντηση Παπανδρέου- Ερντογάν στην Αθήνα), δημιουργεί μεγάλα ερωτηματικά για το περιεχόμενο του. Υπάρχουν διάχυτες ανησυχίες για απαράδεκτες παρασκηνακές υποχωρήσεις, προκειμένου να ανοίξει ο δρόμος «συνδιαχείρισης» και «συνεκμετάλλευσης» του Αιγαίου υπό την αιγίδα των πολυεθνικών κολοσσών και πρώτα απ' όλα των αμερικανικών. Ειδικότερα η αναθέρμανση της διμερούς συνεργασίας γίνεται υπό το φως των αποκαλύψεων, ότι η ελληνική πλευρά έχει αποδεχτεί «δαντελωτά» όρια στην υφαλοκρηπίδα (αλλού με βάση τα 6 μίλια, αλλού τα 8 και αλλού τα 12). Επίσης με αφορμή τις αμφισβητήσεις του δικαιώματος της Κύπρου για έρευνες στην ΑΟΖ της, η Τουρκία προχωρά σε ανοικτή προκλητική αμφισβήτηση της ΑΟΖ και της υφαλοκρηπίδας Καστελόριζου, στις οποίες η Ελλάδα απαντά πολύ «χαλαρά», δείχνοντας σαν να έχει σχεδόν αποδεχτεί τουλάχιστον *de facto*, την εγκατάλειψη των κυριαρχικών της δικαιωμάτων στο Καστελόριζο.

Μια νέα διάσταση έχει πάρει το πρόβλημα της ΑΟΖ μετά τη συνεργασία Ελλάδας-Ισραήλ που αναβαθμίστηκε τα τελευταία χρόνια, με αποκορύφωμα την επίσκεψη του ισραηλινού πρωθυπουργού Μπ.Νετανιάζου στην Αθήνα τον Αύγουστο 2010, εγκαινιάζοντας με τον πρωθυπουργό Γ.Παπανδρέου τη λεγόμενη «στρατηγική συμμαχία» των δύο χωρών.

Με τη συγκεκριμένη συμμαχία η Ελλάδα μπορεί να εξασφαλίζει ένα αμφίβολο «σύμμαχο», ενώ κινδυνεύει να εμπλακεί στην τουρκο-ισραηλινή αντιπαράθεση για την ηγεμονία τους στην Ανατολική Μεσόγειο και να μετατραπεί σε εργαλείο της εξωτερικής πολιτικής του Ισραήλ, στα πλαίσια της αμερικανικής επιδίωξης για διαμόρφωση μακροπρόθεσμης στρατηγικής συνεργασίας Ελλάδας – Ισραήλ (πολιτικής-οικονομικής-στρατιωτικής). Οι ΗΠΑ για το σκοπό αυτό εντείνουν τις πιέσεις στην Ελλάδα, αξιοποιώντας και το μοχλό του ΔΝΤ, του οποίου η «επίσημη»

Ελλάδα επιζητεί δυστυχώς τη στήριξη του. Αυτή η κίνηση μοιραία επιδεινώνει τις ελληνοτουρκικές σχέσεις και δίνει νέα διάσταση στο διάλογο που διεξάγεται τις τελευταίες δεκαετίες μεταξύ των δύο χωρών για την υφαλοκρηπίδα και μπορεί να εκφραστεί με τουρκικές προκλήσεις στο Αιγαίο και στη Θράκη.

Από την άλλη η «στρατηγική συνεργασία» με το Ισραήλ αποδυναμώνει τις διμερείς επαφές και διαπραγματεύσεις για ρύθμιση της ΑΟΖ, ιδιαίτερα με Αίγυπτο και Λιβύη, καθώς την ίδια την Τουρκία, ενώ διευκολύνει τα «ανοίγματα» της τελευταίας στον αραβικό και μουσουλμανικό κόσμο. Παράλληλα δίνει ηθική κάλυψη στον επεκτατισμό του Ισραήλ και στην καταπίεση των Παλαιστινίων, αποδυναμώνοντας τις παραδοσιακές σχέσεις φιλίας και συνεργασίας με τις αραβικές χώρες. Παρ' ότι η Ελλάδα από τη πολιτικο-στρατιωτική προσέγγιση με το Ισραήλ, εξασφαλίζει κάποια ανάσχεση της στρατιωτικής πίεσης της Τουρκίας (το Ισραήλ έχει αναγνωρίσει το δικαίωμα ελληνικής ΑΟΖ στο Καστελόριζο παρά την ατομία της κυβέρνησης να την ανακοινώσει), σε περίπτωση επαναπροσέγγισης Τουρκίας-Ισραήλ τα αποτελέσματα ίσως είναι σε βάρος της Ελλάδας. Η στρατιωτική προστασία των γεωτρήσεων στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, μπορεί να κοστίσουν ακριβά στην Ελλάδα και στην Κύπρο, σε μια περίοδο που η Ελλάδα βρίσκεται σε δεινή οικονομική θέση. Το Ισραήλ από την πλευρά του χρησιμοποιεί την Ελλάδα και την Κύπρο ως «στρατηγικό βάθος» και ως γέφυρα σύνδεσης του με την Ευρώπη.

Μετά τις αυξανόμενες απειλές της Τουρκίας για «θερμό επεισόδιο», ενεργοποιήθηκε το «σύμφωνο στρατιωτικής συμμαχίας» Ελλάδας-Ισραήλ. Το συγκεκριμένο σύμφωνο που υπογράφηκε κατά την επίσκεψη του υπουργού Άμυνας Π.Μπεγγλίτη τον Οκτώβριο του 2011 στο Ισραήλ, δεν είναι γνωστό το περιεχόμενο του ούτε στην ελληνική Βουλή, γεγονός απαράδεκτο, προσφιλή όμως στην κυβέρνηση να κρατά μυστικό από τον ελληνικό λαό κρίσιμης σημασίας δεσμεύσεις. Ειδησεογραφικές πληροφορίες αναφέρουν, ότι «Ελλάδα και Ισραήλ ενεργοποίησαν τη στρατιωτική συμφωνία μετά από έγκριση που έλαβαν από τις ΗΠΑ, διότι εκτιμούν ότι οι τουρκικές απειλές είναι αληθινές και αξιόπιστες». Σύμφωνα με τις ίδιες πηγές, προβλέπεται η χρήση ελληνικών βάσεων από αεροπορικές και ναυτικές δυνάμεις του Ισραήλ, για την ανάληψη αν χρειαστεί πολεμικής δράσης. Επίσης με απόφαση του ΚΥΣΕΑ εγκρίθηκε (15.9.11) η προμήθεια 400 συλλογών κατευθυνόμενων βομβών SPICE-1000 και 2000, συνολικής αξίας 110-120 εκατ.€, καθώς και η αγορά πυρομαχικών από Ολλανδία για άρματα μάχης Leopard, καθώς επίσης η προμήθεια 3.000 βλημάτων από τις ΗΠΑ. Είναι φανερό ότι η «στρατηγική συμφωνία» με το Ισραήλ αρχίζει να φέρνει «καρπούς», μαζί και νέες περιπέτειες για τον ελληνικό λαό.

Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα παρ' ότι αποδέχονται γενικά την ιδέα ανάπτυξης των σχέσεων με το Ισραήλ όπως με όλες τις χώρες, υπάρχει ουσιαστική διαφορά κυρίως από τα κόμματα της Αριστεράς, για την έκταση και το χαρακτήρα της συνεργασίας μαζί του. Το ΚΚΕ τάσσεται κατά της στρατιωτικής συνεργασίας Ελλάδας-Ισραήλ, καταδικάζει τις δολοφονικές επιθέσεις στη λωρίδα της Γάζας και απαιτεί την αναγνώριση του δικαιώματος Παλαιστινιακού κράτους. Ο ΣΥΝ/ΣΥΡΙΖΑ έχει εκφράσει επιφυλάξεις για τη θεαματική στροφή στην εξωτερική πολιτική και τη ανάπτυξη σχέσεων με το Ισραήλ, η οποία χωρίς να διασφαλίζει τα συμφέροντα της χώρας με την Τουρκία, υπάρχει κίνδυνος να βλάψει τις σχέσεις με τις αραβικές χώρες και απειλεί να μετατρέψει την Ελλάδα σε υποστηρικτή των γεωπολιτικών και επιθετικών σχεδίων του Ισραήλ.

Εκτός από τα καθαρά θέματα εξωτερικής πολιτικής, σοβαρά προβλήματα έχει δημιουργήσει στη χώρα και η αλλοπρόσαλλη ενεργειακή πολιτική των κυβερνήσεων ΠΑΣΟΚ και ΝΔ, ιδιαίτερα στην έρευνα και αξιοποίηση εγχώριων υδρογονανθράκων, που με δραματικό τρόπο συνειδητοποιούνται τελευταία με αφορμή την ΑΟΖ. Οι αποσπασματικές έρευνες για πετρέλαιο και φυσικό αέριο που πραγματοποιήθηκαν την περασμένη δεκαετία σε διάφορες περιοχές της χώρας από τη ΔΕΠ-ΕΚΥ, σε συνεργασία με ξένες κοινοπραξίες (Triton και Enterprise), δεν δόθηκε συνέχεια, ούτε ποτέ ενημερώθηκε η Βουλή, ενώ μετά την ιδιωτικοποίηση της (στα πλαίσια ιδιωτικοποίησης των ΕΛΠΕ), εγκαταλείφθηκαν εντελώς. Από την άλλη η ακύρωση της ενεργειακής συνεργασίας με τη Ρωσία («πάγωμα» του αγωγού Μπουργκάς-Αλεξανδρούπολη), αναβάθμισε ντε φάκτο το ρόλο της Τουρκίας στους «ενεργειακούς δρόμους» μεταφοράς ορυκτών καυσίμων από τη Ρωσία προς την Ευρώπη. Η όσιμη εξαγγελία της κυβέρνησης για δημιουργία νέου φορέα έρευνας και αξιοποίησης υδρογονανθράκων (Επιτροπή Διαχείρισης Υδρογονανθράκων-ΕΔΕΥ ΑΕ), καθώς τα σχέδια έναρξης ερευνών στη Δυτική Ελλάδα και Νότια Κρήτη, δείχνει τα χρόνια «ελλείμματα» πολιτικής στον ενεργειακό τομέα και το «καθυστερημένο» ενδιαφέρον για την ΑΟΖ και την αξιοποίηση των ενεργειακών πόρων της χώρας.

Ωστόσο υπάρχουν μεγάλες αντιφάσεις στην κυβερνητική πολιτική και απουσιάζει συγκροτημένη στρατηγική αξιοποίησης τους, καθώς και αξιοποίηση των δυνατοτήτων που παρέχει η ΑΟΖ. Η κυβέρνηση μέσω του υπουργού Άμυνας Πάνου Μπεγγλίτη, με αφορμή την επίσκεψη του στο Ισραήλ, δήλωσε ότι «η Ελλάδα θα διασφαλίσει σε απόλυτο βαθμό τα κυριαρχικά δικαιώματα που απορρέουν από το Διεθνές Δίκαιο της Θάλασσας και τις Διεθνείς Συνθήκες σε σχέση με την υφαλοκρηπίδα και την ΑΟΖ». Η ΝΔ μέσω του υπευθύνου Εξωτερικών Υποθέσεων Πάνου Παναγιωτόπουλου, ζήτησε την άμεση ανακήρυξη της ΑΟΖ από την

κυβέρνηση και σύγκλιση του Συμβουλίου Εξωτερικής Πολιτικής για συζήτηση των εξελίξεων στην Ανατολική Μεσόγειο. Το ΛΑΟΣ έχει ταχτεί υπέρ της άμεσης ανακήρυξη της ΑΟΖ τονίζοντας ότι η ανακήρυξη των ζωνών αποτελούν μονομερές δικαίωμα, ενώ η οριοθέτηση απαιτεί διμερή συνεργασία ⁴⁴.

Το ΚΚΕ με επίκαιρη ερώτηση αρχές του χρόνου, ζήτησε από την κυβέρνηση ουσιαστική ενημέρωση: α) για τα αποτελέσματα των συνομιλιών της με την Τουρκία σε ότι αφορά την υφαλοκρηπίδα και τα άλλα θέματα που αφορούν το Αιγαίο, β) αν μπορούν να αφεθούν κρίσιμα κυριαρχικά δικαιώματα στην κρίση του Δικαστηρίου της Χάγης και σε ποια βάση θα διαμορφωθεί το συνυποσχετικό της παραπομπής τους σε αυτό και γ) γιατί η κυβέρνηση δεν προχωρά στον ορισμό της ελληνικής ΑΟΖ και ποια προβλήματα υπάρχουν με το Καστελόριζο. Τέλος ο ΣΥΝ με ανακοίνωση του ζήτησε ενημέρωση της Βουλής για τις ελληνοτουρκικές διαπραγματεύσεις στο Αιγαίο, καθώς και σύγκλιση του Συμβουλίου Εξωτερικής Πολιτικής. Μέχρι στιγμής δεν έχει πάρει επίσημη θέση για το θέμα της ΑΟΖ. Στο θέμα της υφαλοκρηπίδας θεωρεί ότι πρέπει να διευθετηθεί με βάση τους κανόνες του διεθνούς δικαίου και την από κοινού προσφυγή στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης.

Κεφάλαιο Τέταρτο – Η οικονομική κρίση της Ελλάδας την καθιστά ευάλωτη στις προκλήσεις;

Δεδομένων των ραγδαίων πολιτικών εξελίξεων, κυρίως με βασικό άξονα την οικονομική και κοινωνική κρίση, η Ελληνική Εξωτερική πολιτική, πρέπει και οφείλει να έχει πολιτική συνέχεια και όσο δυνατόν είναι εφικτό να μην επηρεαστεί έστω και την ύστατη ώρα. Δεν πρέπει να επηρεάζεται από την οικονομική κρίση. Θα πρέπει να συνεχίσει να έχει ολοκληρωμένη πολιτική, αλλά και διοικητική συνέχεια, ανανέωση και επιμόρφωση καθώς και οικονομικούς πόρους που να ολοκληρώνουν το πλαίσιο των αναγκών του πρωτοκόλλου μέσων προώθησης και ενίσχυσης του ανθρώπινου δυναμικού της διπλωματικής υπηρεσίας.

---

⁴⁴ Lesser, I. 2011. "Greece's New Geopolitics". Working Paper for RAND. Washington DC.

Στα πλαίσια ανάγκης μιας ενιαίας πολιτικής από το Υπουργείο Εξωτερικών, όλες οι κομματικές πλευρές φαίνεται να συναινούν στη βάση της αρχής, ώστε να εξευρεθούν λύσεις στα υπάρχοντα ζητήματα αλλά και να δημιουργηθεί μια νέα και ακόμα πιο εθνικά συμφέρουσα πολιτική.

Πιθανώς, τώρα πιο πολύ από ποτέ οφείλουμε να διαμορφώσουμε, επιτέλους από την αρχή ένα νέο στρατηγικό και πολιτικό πλάνο ώστε α. να επιλυθούν τα πάγια ζητήματα της Ελληνικής Εξωτερικής πολιτικής και β. να δημιουργηθεί μια νέα πολιτική ατζέντα εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδος σε κλάδους κατηγοριοποίησης βάση των εθνικών μας συμφερόντων.

Η δημιουργία μιας νέας εξωτερικής πολιτικής και άμυνας θα πρέπει να υλοποιηθεί καθώς θα σημειώσει ανάπτυξη και αναδιοργάνωση. Θα πρέπει να υπάρξει ουσιαστική συνεργασία μεταξύ των κινήματων που τείνουν ή έχουν ή θέλουν την πολιτική εξουσία. Μια νέα πολιτική θα δώσει ώθηση στα υπάρχοντα ζητήματα, θετικά προς τα συμφέροντα της Ελλάδος, εφόσον αυτά υλοποιηθούν με ορθολογιστικό και πραγματιστικό πολιτικό τρόπο. Θα δώσει ώθηση ως προς την εικόνα της Ελλάδος την περίοδο όπου αναζητούνται λύσεις σε πάγια πολιτικά θέματα της περιοχής που θα ωθήσουν σε ανάπτυξη με μεγάλα μελλοντικά έργα και καινοτόμες πολιτικές μέσα σε συγκεκριμένα πολιτικά πλαίσια. Τελικά, θα ανανεώσει την Ελληνική εξωτερική πολιτική σε νέο επίπεδο πολιτικής, υψηλότερο από το υπάρχον, όπου η πολιτική της διαμεσολάβησης της Ελλάδος σε μεγάλα διεθνή ζητήματα, θα αποτελέσει πολιτικό όπλο συμμετοχής στα μεγαλύτερα πολιτικά σαλόνια.

Την ίδια χρονική στιγμή να αναφέρουμε πως διεξάγεται πανεπιστημιακή ανεξάρτητη έρευνα σχετικά με την πολιτική συνεργασία και το μέλλον της Ελληνικής εξωτερικής πολιτικής (έρευνα που θα δημοσιευθεί το 2012), σχετικά με την συνεργασία της, σε διεθνή οργανισμό. Τα πρώτα αποτελέσματα σχετικά με την παρούσα Ελληνική Εξωτερική πολιτική, αναδεικνύουν κάποια ζητήματα τα οποία και τελικά θα επισημανθούν. Σε γενικές γραμμές, μπορούμε να αναφέρουμε ότι οφείλονται στο γεγονός ότι τα πάγια ελληνικά ζητήματα (περιφερειακά κατ' ουσία), θεωρούνται σε μακροχρόνιο επίπεδο, εμπόδιο για την δημιουργία προοπτικής νέων πολιτικών σε ακόμα πιο διεθνές και παγκόσμιο επίπεδο, διότι πολύ απλά δεν επιλύονται. Οι λόγοι είναι κυρίως η έλλειψη επικοινωνιακής συνεργασίας των γειτονικών χωρών με την Ελλάδα. Εσωτερικά, διότι δεν υπάρχουν νέες πολιτικές πέραν των γνωστών και πλέον παραδοσιακά δεδομένων. Έτσι, αποτελούν εμπόδιο αναδιάρθρωσης και ανάδειξης νέων πολιτικών που να επιλύσουν τα υπάρχοντα θέματα με θετικό

αντίκτυπο ως προς την Ελλάδα και να αναπροσδιορίσουν την Ελλάδα στο παγκόσμιο διπλωματικό χάρτη.

Συνεπώς τα πάγια ζητήματα, πολιτικές της Ελλάδος στο τομέα της Εξωτερικής πολιτικής σε περιφερειακό επίπεδο πρέπει να διευθετηθούν ώστε να υπάρχει μια νέα πολιτική την ίδια στιγμή όπου αναζητούνται νέα δεδομένα. Ταυτοχρόνως, θα πρέπει να δημιουργηθούν νέες πολιτικές και πεποιθήσεις, με νέο κύρος και νέες πρωτοβουλίες, νέες καινοτόμες προτάσεις και νέοι άνθρωποι που θα συμπεριληφθούν στο κατάλογο των υπαρχόντων πολιτικών του Υπουργείου καθώς και των εμπειρογνομόνων και συμβούλων ⁴⁵.

Προτείνεται μια νέα και συνολική πολιτική ατζέντα η οποία να είναι ολοκληρωμένη και ουσιαστική. Θα πρέπει να είναι καταρτισμένη και να εξειδικεύεται σε 3 βασικά επίπεδα πρωτοβουλιών: χαμηλή εξωτερική πολιτική, μεσαία πολιτική και ολοκληρωμένη υψηλή πολιτική. Η Ελλάδα θα πρέπει να είναι χώρα ολοκληρωμένης ικανότητας διαμεσολάβησης και χώρα υλοποίησης καινοτόμων πρωτοβουλιών με όλα τα μέσα χρήσης της τεχνολογίας (τεχνικά, διοικητικά και επιχειρησιακά) για τα πλαίσια διεθνής διαμεσολάβησης. Συνεπώς πιστεύεται ότι μια πρόταση ανάπτυξης 3 επιπέδων ειδίκευσης εξωτερικής πολιτικής αντί για ένα που θεωρείται πως έχει στην παρούσα χρονική στιγμή θα φέρει θετική αλλαγή και θετικό αντίκτυπο παγκοσμίως και για το ισοζύγιο σταθερότητας και ανάπτυξης της Ελλάδος. Επί του παρόντος το Ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών έχει πολλαπλές πολιτικές κυρίως αναφορικά με την περιφέρεια γεωγραφικά γύρω από τη χώρα, και παγκόσμιες πολιτικές, ωστόσο όχι κατηγοριοποιημένες βάσει εθνικών μας συμφερόντων αλλά σε διμερές επίπεδο και βασισμένες στις επιτόπιες βραχυπρόθεσμες εθνικές ανάγκες ή συμφέροντα.

Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, θα πρέπει να καταλάβουμε ότι μας αφορά και επηρεάζει όλους. Θα πρέπει να είναι ουσιαστικότερη και πιο δημοκρατική. Θα πρέπει να εντάσσεται στα πλαίσια συνεργασίας και με την επιτροπή εξωτερικών και άμυνας αλλά και μια επιτροπή ακαδημαϊκών σοφών αλλά και νέων με εμπειρία και κυρίως νέες ιδέες και με γνώση στην υλοποίηση. Θα πρέπει να οριστεί η επιτροπή αυτή μόνο εκ' νέου και βάσει πολιτικών αναζήτησης της ειδίκευσης στην διεθνή και παγκόσμια διαμεσολάβηση και στη ρήτρα νέων πρωτοβουλιών που να ανορθώσουν την εθνική Εξωτερική πολιτική. Η Ελλάδα θα πρέπει να επαναπροσδιορίσει την μηχανή λειτουργίας, διοίκησης, επιχειρησιακής προετοιμασίας και μετεκπαίδευσης καθώς και οικονομικής ανάπτυξης πόρων αυτόνομων που να επαναπροσδιορίσουν

---

⁴⁵ Ntokos, T. 2011. "Tension in the Mediterranean Sea: The geopolitical quadruple of Greece, Cyprus, Turkey and Israel". Working paper for ELIAMEP, October, Athens

τις υποδομές εκ' του συνόλου εντός και εκτός καθώς και γύρω από τα πλαίσια του Υπουργείου Εξωτερικών. Τελικά χρειαζόμαστε μια εξωτερική πολιτική που να είναι οικονομικά συμφέρουσα, Ευρωπαϊκά και διεθνώς καταρτισμένη, επενδυτικά και παγκόσμια αναδυόμενη, πρωτοπόρα και υλοποιήσιμη και επιχειρησιακά καινοτόμα με συγκεκριμένους χρονικούς προγραμματισμούς υλοποίησης και αποπεράτωσης. Όπου οι ιδέες να γίνονται πράξη και πραγματικότητα χωρίς ρήτρες και εμπόδια.

Με δεδομένο τον μείζονα ρόλο της οικονομίας στη συγκρότηση της εθνικής ισχύος, φυσικό είναι η χρηματοοικονομική κρίση που ταλανίζει τη χώρα μας να επηρεάζει δυσμενώς και την εξωτερική μας πολιτική. Με την καταρράκωση του εθνικού μας γοήτρου στους κόλπους της Κοινοτικής Ευρώπης να εμπνέει ιδιαίτερη εν προκειμένω ανησυχία. Καθώς η κοινοτική μας ιδιότητα αποτελεί κρίσιμο πλέον συντελεστή του διεθνοπολιτικού μας βάρους. Στο μέτρο δε που η υποβάθμιση της επιρροής μας εντός της ΕΕ περιορίζει την ικανότητά μας να συνδιαμορφώνουμε τις κοινοτικές αποφάσεις, αδυνατούμε και να αξιοποιήσουμε τον ευρωπαϊκό παράγοντα υπέρ των εθνικών μας στοχεύσεων στον ευρύτερο διεθνή χώρο.

Η οικονομική μας όμως δυσπραγία έχει άμεσες, ανησυχητικές επιπτώσεις και καίρια για τη χώρα μας σημασία συσχετισμό δυνάμεων με τη γείτονα Τουρκία: Πρωτίστως διότι η υποχρηματοδότηση των ενόπλων μας δυνάμεων επιτείνει το ήδη αρνητικό ελληνοτουρκικό στρατιωτικό ισοζύγιο. Ενώ η περιστολή της οικονομικής μας παρουσίας στο εγγύς γεωγραφικό περιβάλλον μας διευκολύνει τη διείσδυση μιας τουρκικής οικονομίας σε πλήρη ανάπτυξη – και τη συνακόλουθη αύξηση της διπλωματικής επιρροής της Άγκυρας.

Οι αρνητικές αυτές διαπιστώσεις δεν δικαιολογούν ωστόσο μοιρολατρία. Τόσο μάλλον που η γεωπολιτική συγκυρία προσφέρει στην ελληνική διπλωματία και σημαντικές ευκαιρίες. Επί παραδείγματι⁴⁶:

- Η ένταση στις σχέσεις της Άγκυρας με το Ισραήλ συμβάλλει στην από μακρού επιβαλλόμενη προσέγγιση και πολυσχιδή και πολλαπλώς επωφελή συνεργασία των Αθηνών, αλλά και της Λευκωσίας, με το εβραϊκό κράτος.
- Οι δραματικές εξελίξεις στον ευρύτερο μεσανατολικό χώρο αναδεικνύουν τη μείζονα στρατηγική αξία του ελληνικού παράγοντος και ιδιαίτερα της Κρήτης και της Κύπρου για την εκεί Δυτική πολιτική.

---

⁴⁶ Ntokos, T. 2011. "Tension in the Mediterranean Sea: The geopolitical quadruple of Greece, Cyprus, Turkey and Israel". Working paper for ELIAMEP, October, Athens

- Η συναφής αιφνίδια ανατροπή ή αποσταθεροποίηση σειράς αραβο-μουσουλμανικών καθεστώτων στα οποία η τουρκική ηγεσία είχε επενδύσει μεγάλες γεωπολιτικές και οικονομικές προσδοκίες, αναγκάζει τώρα την Άγκυρα να αναπροσαρμόσει τη στάση της, τόσο σε περιφερειακό επίπεδο, όσο και έναντι της Δύσης. Και ως εκ τούτου δεν αποκλείεται – αν και ομολογουμένως κάθε άλλο παρά ως βέβαιο μπορεί να εκληφθεί – οι Τούρκοι ιθύνοντες να επιδείξουν μεγαλύτερη αυτοσυγκράτηση και ίσως και ευελιξία σε ό,τι αφορά στα ελληνοτουρκικά.
- Αλλά και ως προς το Σκοπιανό το διεθνές κλίμα τείνει να ευνοήσει τα ελληνικά συμφέροντα, δοθέντος ότι, λόγω της καταφανούς «διευρυντικής κόπωσης» των Ευρωπαίων, η πάροδος του χρόνου λειτουργεί εις βάρος της επιδίωξης της ΠΓΔΜ να ενταχθεί στους ευρωατλαντικούς θεσμούς.⁴⁷

Οι προσπάθειες επομένως για την αντιμετώπιση της πράγματι υπαρξιακής χρηματοοικονομικής μας κρίσης δεν αποτελούν άλλοθι για αδράνεια στα πολλαπλά λοιπά εθνικά μας μέτωπα. Στα οποία, αντιθέτως, η ελληνική διπλωματία καλείται να δραστηριοποιηθεί, προκειμένου, όχι μόνο να περιορίσει τις αρνητικές επιπτώσεις της συγκυρίας, αλλά και να αξιοποιήσει τις σημαντικές ευκαιρίες που διαφαίνονται.

Κεφάλαιο Πέμπτο – Επίλογος και Συμπεράσματα

Η μελέτη μας εστίασε το ενδιαφέρον της στη αναλυτική παρουσίαση του γεωπολιτικού περιβάλλοντος της Ανατολικής Μεσογείου και των σχέσεων των τεσσάρων βασικών δρώντων της περιοχής, της Τουρκίας, του Ισραήλ, της Κύπρου και της Ελλάδας.

Κάθε μία χώρα μελετήθηκε αυτόνομα αλλά και σε απόλυτη συνάφεια και αλληλεπίδραση με τις υπόλοιπες προκειμένου να εξαχθούν συμπεράσματα αναφορικά με το εύρος επιρροής τους, τις συνεργασίες που αναπτύσσονται, τα προβλήματα που προκύπτουν, καθώς και τα ζητήματα που ενδεχομένως να

---

⁴⁷ Stratfor, 2011. “Evaluation Report on Geopolitical Evolutions”, September, TX: Austin.

αλλάξουν το σύστημα ισορροπιών το επόμενο διάστημα. Το τελευταίο αναφέρεται κυρίως στην περίπτωση της Ελλάδας που λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών οικονομικής φύσης μέσα στις οποίες αναπτύσσει την ενεργειακή της πολιτική, δείχνει πελαγωμένη και καθυστερεί να διαμορφώσει μια συγκεκριμένη πολιτική για την ανάπτυξη συνεργασιών, αλλά κυρίως για την υπεράσπιση των εθνικών ενεργειακών και γεωπολιτικών της συμφερόντων.

Η αξιοποίηση της μεθόδου της περιπτωσιολογικής ανάλυσης μας βοήθησε σημαντικά στην ανάπτυξη των πολιτικών των τεσσάρων δρώντων και μας έδωσε τη δυνατότητα να δούμε σε ευρεία κλίμακα της πολιτικής που αναπτύσσεται στο επίπεδο της χαμηλής και υψηλής πολιτικής.

Τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγουμε είναι τα εξής:

- Η ενεργειακή ασφάλεια αποτελεί ένα από τα πλέον επίμαχα ζητήματα που απασχολούν και θα απασχολούν τους τέσσερις δρώντες της Ανατολικής Μεσογείου, ιδιαίτερα υπό το πρίσμα της παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης
- Το γεωπολιτικό καθεστώς της Ανατολικής Μεσογείου παρουσιάζει έντονο ερευνητικό ενδιαφέρον, καθότι ενδεχομένως μπορεί να εμπλέξει όχι μόνο τους γεωγραφικούς δρώντες, αλλά και παραδοσιακές δυνάμεις του παγκόσμιου συστήματος, όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ρωσία
- Το «ειδικό βάρος» της Τουρκίας δείχνει να υπερκερνά εκείνο των υπολοίπων εξαιτίας της αυξημένης αυτοπεποίθησης που επιδεικνύει, αυτοπεποίθηση που απορρέει από τον ενισχυμένο ρόλο της στην περιοχή ήδη από το 2003 και τον πόλεμο του Ιράκ, αλλά και από άλλες συνιστώσες εσωτερικής πολιτικής και οικονομικής ανάπτυξης και αυξημένων γεωστρατηγικών προτεραιοτήτων.
- Το Ισραήλ παραδοσιακά επιχειρεί να παγιώσει τον στρατηγικό του ρόλο στην περιοχή και να μην δείξει σημάδια υπαναχώρησης που θα έθεταν την εθνική του κυριαρχία και την εξωτερική του πολιτική σε κίνδυνο. Κατά συνέπεια αναφορικά με την ΑΟΖ δρα σε αντιδιαστολή με την πολιτική της Τουρκίας, οι σχέσεις των οποίων είναι τεταμένες ήδη από το 2010 με αφορμή το ζήτημα της Παλαιστίνης και την ανθρωπιστική βοήθεια που επιχείρησε να δώσει η Άγκυρα στην αποκλεισμένη Γάζα
- Η Κύπρος από την πλευρά της κινείται μεθοδικά και προσπαθεί να εκμεταλλευτεί τις αδυναμίες των υπόλοιπων δρώντων και να «πατήσει» επίσης πάνω στην

διπλωματική απουσία της Ελλάδας στην περιοχή. Αναφορικά με το περίφημο «Οικόπεδο 12» της αμφισβητούμενης ΑΟΖ δείχνει να έχει προβεί σε σημαντικές ερευνητικές πρωτοβουλίες σε συνεργασία με το Ισραήλ το οποίο και εκείνο επιδιώκει να αυξήσει τα γεωπολιτικά του πλεονεκτήματα έναντι της Τουρκίας

- Η Ελλάδα, τέλος, δείχνει ανίκανη προς το παρόν να διαμορφώσει μια στοχευμένη πολιτική απέναντι στους υπόλοιπους, και το βασικότερο, δεν παρουσιάζει σημάδια δραστηριοποίησης και ανάληψης πρωτοβουλιών. Αν υποθέταμε πως υπάρχει μια σχέση αλληλεξάρτησης στην πυραμίδα γεωπολιτικής επιρροής στην περιοχή, η χώρα μας βρίσκεται εκτεθειμένη στις ορέξεις των υπολοίπων. Και όσο διαρκεί η κρίση και το ενδιαφέρον της πολιτικής ηγεσίας είναι στραμμένο στο εσωτερικό, σημαντικές εξελίξεις είναι δύσκολο να δούμε.

Σε αντιστοιχία με όσα έχουν αναφερθεί , το καταληκτικό συμπέρασμα είναι πως οι πιθανότητες ευρύτερης συνεργασίας των δρώντων της περιοχής είναι συγκριτικά πολύ μειωμένες σε σχέση με τις πιθανότητες σύγκρουσης και κλιμάκωσης, ιδιαίτερα όσο διαρκεί η παγκόσμια οικονομική ύφεση που επηρεάζει καθοριστικά τις αποφάσεις εξωτερικής πολιτικής και διαμορφώνει ετεροβαρείς σχέσεις εφήμερης συνεργασίας.

Βιβλιογραφία

- Akcali, E. 2009. "Kemalist Eurasianism: an emerging political discourse in Turkey", *Geopolitics*, Vol. 14, No. 3.
- Bilgin, P. 2011. "Turkey's New foreign policy towards Eurasia", *Eurasian Geography and Economics*, Vol. 52, No. 2.
- Bilgin, P. 2007. "Only strong states can survive in Turkey's geography: the uses of "geopolitical truths" in Turkey", *Political Geography*, Vol. 26, No. 7.
- Burer, J. 2011. "Which renewable energy policy is a venture capitalist's best friend? Empirical evidence from a survey of international cleantech investors", *Energy Policy*, Vol. 37, No. 12.
- Costantini, V. and F. Gracceva. 2005. "Security of energy supply: comparing scenarios from a European perspective", *Energy Policy*, Vol. 35, No. 1,.
- Demirbas, A. 2009. "Turkey's water resources and hydropower potential", *Energy, Exploration and Exploitation*, Vol. 21, No. 5.
- Dewees, P. 1989. "The woodfuel crisis reconsidered: Observations on the dynamics of abundance and scarcity", *World Development*, Vol. 17, No. 8.
- Feiock, R. 2004. *Metropolitan Governance: conflict, competition and cooperation*. Washington DC: Georgetown University Press.
- Giannakourou, E. 2010. "Transforming spatial planning policy in Mediterranean countries: Europeanization and domestic change", *European Planning Studies*, Vol. 13, No. 2,.
- Helm, D. 2002. "Energy policy: security of supply, sustainability and competition", *Energy Policy*, Vol. 30, No. 3,.
- Horsnell, P. 2000. "The probability of oil market disruption". Working Paper published by James A. Baker Institute for Public Policy, September.
- Johansson-Nogues, E. 2010. "A ring of friends?: the implications of the European neighbourhood policy for the Mediterranean", *Mediterranean Politics*, Vol. 9, No. 2.
- Jones, E. 2003. *The European Miracle: Environments, Economies and Geopolitics in the History of Europe and Asia*. New York: Cambridge University Press.
- Lesser, I. 2011. "Greece's New Geopolitics". Working Paper for RAND. Washington DC.

- Lewis, J. 2006. “Fostering a renewable energy technology industry: An international comparison of wind industry policy support mechanisms”, *Energy Policy*, Vol. 35, No. 3.
- Ntokos, T. 2011. “Tension in the Mediterranean Sea: The geopolitical quadruple of Greece, Cyprus, Turkey and Israel”. Working paper for ELIAMEP, October, Athens.
- Stratfor, 2011. “Evaluation Report on Geopolitical Evolutions”, September, TX: Austin.
- Tischler, A. 2008. “Cost-benefit analysis of reforming Israel’s electricity industry”, *Energy Policy*, Vol. 34, No. 16.
- Tol, J. 1999. “Technology policy and renewable energy: public roles in the development of new energy technologies”, *Energy Policy*, Vol. 27, No. 2.
- Turton, H and L. Barreto. 2006. “Long-term security of energy supply and climate change”, *Energy Policy*, Vol. 34, No. 15.
- Van Houtum, H. 2005. “The Geopolitics of Borders and Boundaries”, *Geopolitics*, Vol. 10, No. 2.
- Walker, S. 1987. *Role theory and foreign policy analysis*. Durham: Duke University Press.
- Ιωάννης Ν. Γρηγοριάδης « Ευρωπαϊκή Ενεργειακή Ασφάλεια & Αγωγοί Φυσικού Αερίου στη Νοτιοανατολική Ευρώπη : Ένα πεδίο Ελληνοτουρκικής συνεργασίας» ΕΛΙΑΜΕΠ (Policy paper) nº 12,2008
- James E. Dougherty and Robert L. Platgraff , « Ανταγωνιστικές θεωρίες Διεθνών σχέσεων, μια συνολική αποτίμηση» Τόμος Α, Εκδόσεις Παπαζήση 1992, μετρ. Θ. Αθανασίου, Ν. Σταματάκης
- Πράσινη Βίβλος –Ευρωπαϊκή στρατηγική για αεуφόρο ,ανταγωνιστική και ασφαλή ενέργεια (SEC -2006-317)

Πηγές Διαδικτύου:

- www.globalenergy.gr
- www.diplomatia.gr
- www.iea.gr
- www.stratfor.com
- <http://www.clingendael.nl/publications/>

РАСЧЕТНО ТЕРА